

Perheiden moninaisuus

Risto Rappääjä -lastenkirjasarjan erilaiset perheet

Helsingin yliopisto
Käyttäytymistieteellinen tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos
VAKAMO
Pro gradu -tutkielma
Kasvatustiede
Kesäkuu 2014
Anna Kerttu Ruuska

Ohjaaja: Liisa Tainio



Tiedekunta - Fakultet - Faculty Käyttäytymistieteellinen		Laitos - Institution - Department Opettajankoulutuslaitos	
Tekijä - Författare - Author Anna <u>Kerttu</u> Ruuska			
Työn nimi - Arbetets titel Perheiden moninaisuus. Risto Räppääjä -lastenkirjasarjan erilaiset perheet.			
Title Diversity of families. Different kinds of families in children's book series Risto Räppääjä.			
Oppiaine - Läroämne - Subject Kasvatustiede, varhaiskasvatus			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Liisa Tainio		Aika - Datum - Month and year Kesäkuu 2014	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 97+4 s
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>Perinteinen ydinperhe on yhteiskuntamme yleisin perhemuoto, mutta sen rinnalle on tullut viime vuosikymmenten aikana muitakin perhemuotoja. Jokainen lapsi kohtaa jossakin elämänsä vaiheessa perheiden monimuotoisuuden, joko omalla kohdallaan tai viimeistään siirtyessään varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen. Lapsen tulisi osata suhtautua monimuotoisuuteen ja ymmärtää sitä, jotta kaikki kokisivat olonsa arvostetuiksi. Lastenkirjallisuuden kautta pystytään käsittelemään perheiden moninaisuutta lasten kanssa. Kirjallisuuden kautta lapsi pääsee tarkastelemaan erilaisia perheitä ja niiden elämää sopivalta etäisyydeltä. Lapsi löytää samaistumisen kohteita ja oppii ymmärtämään paitsi omaa perhettään myös toisenlaisia perheitä. Kaikki tämä avartaa lapsen maailmankuvaa ja opettaa lasta suvaitsemaan erilaisuutta.</p> <p>Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, minkälaisia perheitä löytyy suositusta lastenkirjasarjasta Risto Räppääjä ja miten perheitä siinä kuvataan. Lisäksi tavoitteena oli tutkimustuloksiin perustuen pohtia, kuinka ammattikasvattajat voivat hyödyntää kyseistä kirjasarjaa esi- ja alkuopetuksessa käsiteltäessä perheiden moninaisuutta. Tutkimuksen kautta halutaan avartaa vanhempien ja muiden kasvattajien näkemyksiä siitä, miten monipuolisesti lastenkirjallisuutta voidaan hyödyntää kasvattaessa lasta suvaitsevaksi ja erilaisuutta hyväksyväksi yhteiskunnan jäseneksi.</p> <p>Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena. Tutkimusmenetelmänä käytettiin sisällönanalyysiä, jossa analysoitiin kaunokirjallisia dokumentteja eli Risto Räppääjä -lastenkirjasarjan 13 kirjaa.</p> <p>Risto Räppääjä -lastenkirjasarjasta löytyi monenlaisia perheitä, joista laajennettu perhe Räppääjä ja ydinperhe Perhonen nousivat merkityksellisimmiksi. Nämä kaksi perhettä rikkoivat monia perheisiin kohdistuvia stereotyyppioita ja niiden kautta tuli julki lasten näkökulmia ja ajatuksia perhe-elämästä. Kyseisten perheiden kautta lukija, niin lapsi kuin aikuinenkin, löytää mahdollisuuksia peilata perheitä omaan elämäänsä ja pohtia omia asenteitaan. Lisäksi näiden sekä kirjasarjan muiden perheiden kautta lukija oppii ymmärtämään monenlaisia tapoja elää. Esi- ja alkuopetuksessa kirjasarjaa voidaan hyödyntää monilla tavoilla, esimerkiksi keskusteluiden, draaman ja kuvataiteen kautta.</p>			
Avainsanat - Nyckelord lastenkirjallisuus, perhe, moninaisuus			
Keywords children's literature, family, diversity			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, keskustakampuksen kirjasto, käyttäytymistieteet / Minerva			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			



Tiedekunta - Fakultet - Faculty Behavioural Sciences		Laitos - Institution - Department Teacher Education	
Tekijä - Författare - Author Anna <u>Kerttu</u> Ruuska			
Työn nimi - Arbetets titel Perheiden moninaisuus. Risto Räppääjä -lastenkirjasarjan erilaiset perheet.			
Title Diversity of families. Different kinds of families in children's book series Risto Räppääjä.			
Oppiaine - Läroämne - Subject Education, early childhood education			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Liisa Tainio		Aika - Datum - Month and year June 2014	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 97+4 pp.
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>The traditional nuclear family is the most common type of family in our society. During the last decades other kinds of family models have appeared besides the nuclear family. Every child comes across with the diversity of families at some part of their lives. It will happen during their lives or when they start the early childhood education and school. Children should know how to meet the diversity and grow to understand it so that everyone would feel themselves appreciated. Children's books can be a tool to handle diversity of families with children. Through children's books, a child can observe different kinds of families and their lives from a reasonable distance. From a book, the child can find objects to identify to. The child also learns to understand his/her own family as well as other kinds of families. All this widens up the child's picture of the world and teaches how to tolerate dissimilarity.</p> <p>The goal of this research was to find out what kind of families can be found from the popular children's book series Risto Räppääjä, and how the families are represented in it. Another goal was to reflect how educators could use the series in preschool and in elementary school while discussing about diversity of families. The research also tries to broaden the impressions of parents and other educators towards how children's literature can be used variedly when teaching children liberality and how to be a member of the society who accepts dissimilarity.</p> <p>This research was qualitative. The research method was content analysis, where fictional documents were analyzed. The documents were 13 books from a children's book series Risto Räppääjä.</p> <p>Many kinds of families were found from the children's book series Risto Räppääjä. The extended family Räppääjä and nuclear family Perhonen were the most relevant families in this research. These two families broke many of the stereotypes that are placed towards families. Children's points of view and thoughts about families in general also surface from these two families. An adult reader and a child reader find opportunities to reflect the families to their own lives and consider their attitudes through these two families. Also through all the families in the series reader will learn different kinds of ways of living. The children's book series Risto Räppääjä can be used in many ways in preschool and elementary school, for example in conversations, drama and artwork.</p>			
Avainsanat - Nyckelord lastenkirjallisuus, perhe, moninaisuus			
Keywords children's literature, family, diversity			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited City Centre Campus Library/Behavioural Sciences/Minerva			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Sisällys

1	JOHDANTO	1
2	PERHE	4
	2.1 Perheen määrittelyä	4
	2.2 Erilaiset perhemuodot.....	7
	2.3 Perheet 2000-luvulla.....	11
3	LASTENKIRJALLISUUS	17
	3.1 Lastenkirjallisuuden määrittelyä	17
	3.2 Realistinen lastenkirjallisuus	19
	3.3 Perheet lastenkirjallisuudessa.....	25
4	LASTENKIRJALLISUUS ESI- JA ALKUOPETUKSESSA	30
	4.1 Lastenkirjallisuuden vaikutus lapsen kasvuun ja kehitykseen	30
	4.2 Esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien tavoitteita ja sisältöjä.....	32
	4.3 Lastenkirjallisuuden eri käyttötapoja esi- ja alkuopetuksessa.....	34
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	39
6	TUTKIMUKSEN MENETELMÄ, AINEISTO JA TOTEUTUS.....	40
	6.1 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.....	40
	6.2 Risto Räppääjä -lastenkirjasarja	41
	6.3 Tutkimuksen toteuttaminen	42
7	RISTO RÄPPÄÄJÄ JA ERILAISET PERHEET	44
	7.1 Kirjasarja Räppääjistä.....	44
	7.2 Laajennettu perhe Räppääjä	45
	7.2.1 Risto ja hänen vanhempansa.....	46
	7.2.2 Riston vanhempien kaipuu	50
	7.2.3 Risto ja Rauha.....	55
	7.2.4 Risto ja isähahmot.....	63
	7.3 Ydinperhe Perhonen	69
	7.4 Muita perheitä.....	72
	7.5 Tilanteinen perhe	77
8	LUOTETTAVUUS	80
9	POHDINTAA.....	82

LÄHTEET	89
LIITTEET.....	98

1 Johdanto

Erilaiset perhemuodot ovat lisääntyneet ja yleistyneet viime vuosikymmenten aikana. Sen määrittelemisen, mikä on perhe, ei ole helppoa, vaikka jokainen luuleekin tietävänsä sen. Yleisimmin perhe mielletään ydinperheeksi, joka koostuu isästä, äidistä ja heidän biologisista lapsistaan. Tämä onkin tyypillisin perhemuoto, mutta sen rinnalla esiintyy useita muitakin vaihtoehtoja, joiden ansiosta perheen määritelmä laajenee. Perheiden monimuotoisuutta ovat lisänneet avo- ja avioerot, jotka ovat lisääntyneet viime vuosikymmenten aikana. Perheeksi voidaankin nykyään käsittää ruokakunta eli ryhmä, joka syö samasta jääkaapistista (Laulajainen 2009, 56).

Perheiden moninaistumisen myötä varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa on nykypäivänä yhä useampia lapsia, joiden perhe ei ole perinteinen ydinperhe. Olen työssäni lastentarhanopettajana huomannut, että lapset havaitsevat perheiden erot nopeasti. He kysyvät esimerkiksi, miksi jollakin on kaksi kotia, miksi toisella on vain äiti tai isä tai miksi kolmannella on kaksi isää. Aikuiset ajattelevat usein, ettei lasten tarvitse tietää perheiden moninaisuudesta, mutta he unohtavat, että moninaiset perheet ovat nykyaikaa ja ne näkyvät lastenkin arjessa.

Kerry H. Robinsonin ja Chriss Díasin (2006) mukaan lasten ja aikuisten maailmat nähdään erillisinä ja lapsien ajatellaan yleensä olevan liian pieniä tai viattomia keskustelemaan ja käsittelemään ”aikuisten aiheita”, kuten esimerkiksi erilaisuutta, valtaa, rotua tai seksuaalisuutta. Näitä aiheita on pidetty tabuina, varsinkin alle kouluikäisten lasten kohdalla. Puhumattomuudella on pyritty suojelemaan lapsen viattomuutta. Tämä länsimainen näkemys ei kuitenkaan huomioi esimerkiksi vähemmistöryhmiä, joilla voi olla erilainen tapa nähdä asioita. Joitakin lapsia ja perheitä, jotka eivät tule ydinperheistä, pidetään jollakin tavalla vajavaisina. (Robinson & Días 2006, 7, 172.) Jokainen lapsi kohtaa elämänsä jossakin vaiheessa perheiden monimuotoisuuden, joko omassa lähipiirissään tai jonkun ystävän tai tutun kautta. Lapsen tulisi osata suhtautua erilaisuuteen ja hyväksyä se, mutta miten hän voi siinä onnistua, jos asiasta vaietaan?

Lapset, jotka eivät kuulu ydinperheisiin kohtaavat erilaisuuden väistämättä, mutta heidän kanssaan ei välttämättä osata käsitellä asiaa. Lisäksi ydinperheissä elävien lasten vanhem-

mat harvoin käsittelevät erilaisia perheitä lastensa kanssa, jos aihe ei suoranaisesti kosketa heitä. Asiaa tulisi kuitenkin käsitellä, jotta lapsi oppisi hyväksymään erilaisuutta ja ymmärtämään myös omaa erilaisuuttaan verrattuna johonkin toiseen. Opettajan tehtävä niin varhaiskasvatuksessa kuin koulussakin on tietoisesti rakentaa erilaisista lähtökohdista tulevien lasten ja perheiden kulttuurista, kielellistä ja sosiaalista pääomaa. Tämän kautta erilaisuus voi tuottaa tasa-arvoisuutta ja yhdenvertaisuutta. (Robinson & Días 2006, 7, 172.)

Perheiden moninaisuutta voi käsitellä lasten kanssa esimerkiksi lastenkirjallisuuden avulla. Kirjojen kautta lapsi pääsee tarkastelemaan aihetta sopivalta etäisyydeltä ilman, että se koskisi suoranaisesti omaa tai ystävän todellista perhettä. Päivi Heikkilä-Halttusen (2010, 112) mukaan lapsi peilaa kirjojen kautta omaa minuuttaan ja pohtii, kuka olen ja mitä minä olen suhteessa toisiin. Lastenkirjojen kautta lapsen myötäelämisen ja ymmärtämisen kyvyt kasvavat (Grünthal & Pentikäinen 2006, 168), minkä ansiosta lapsi oppii ymmärtämään erilaisuutta paremmin ja myös hyväksymään sen. Lastenkirjallisuus on hyvä tapa käsitellä aihetta, koska lapsi voi ymmärtää intuitiivisesti lastenkirjallisuudesta asioita, joita hän ei kykene vielä verbalisoimaan. Lapselle luettu kirja jatkuu tavalla tai toisella hänen mielessään. Hän eläytyy tarinaan ja sen henkilöhahmoihin, mutta ei vielä aikuisen lailla kykene erittelemään lukemaansa. (Laulajainen 2009, 53, 60.) Lukuhetken aikana ja jälkeen luettua tulisikin aina käsitellä yhdessä, esimerkiksi keskustelemalla tai eläytymällä vaikkapa draaman avulla. Tämä syventää lapsen ymmärrystä siitä, että ihmiset elävät erilaisissa perheissä.

Tässä tutkimuksessa tutkin suosittua Risto Räppääjä -lastenkirjasarjaa, joka koostuu kolmestatoista realistisesta lastenromaanista. Tutkimuksessani selvitän, millaisia perheitä kirjasarjasta löytyy ja miten perheitä kuvataan. Lisäksi tulkiten ja ehdotan pohdintaluvussa tutkimustuloksiini perustuen, kuinka ammattikasvattajat esi- ja alkuopetuksessa voivat hyödyntää kirjasarjaa käsiteltäessä perheiden moninaisuutta.

Tutkimusmenetelmäni on kvalitatiivinen sisällönanalyysi eli analysoin ja tulkiten kyseisen kirjasarjan perhemalleja ja -käsitteitä. Tutkimukseni tarkoituksena on avata, kuinka paljon perheisiin liittyviä asioita käsitellään lastenkirjallisuudessa, kun kirjoja luetaan tästä näkökulmasta. Valitsin Risto Räppääjä -lastenkirjasarjan, koska sitä lukevat eri-ikäiset lapset ja aikuiset. Jokainen tuntee kirjasarjan hahmoja, vaikka ei olisi lukenut yhtäkään sarjan kirjaa. Risto Räppääjä on ikään kuin 2000-luvun Peppi Pitkätossu.

Tutkimukseni pohdinnassa avaan myös erilaisia esimerkkityötapoja, joita voidaan käyttää, kun Risto Räppääjä -lastenkirjasarjaa luetaan esi- ja alkuopetuksessa. Työtapojen avulla nostetaan esille kirjasarjan perhemalleja ja -käsitteitä.

2 PERHE

Tässä luvussa määrittelen, mikä on perhe ja esittelen nykypäivän erilaisia perhemuotoja. Lisäksi kerron 2000-luvun perheistä ja niihin vaikuttavista tekijöistä, kuten esimerkiksi yksilöllistymisestä, parisuhteesta ja sen haasteista sekä työelämän vaatimuksista ja niiden vaikutuksista perheeseen.

2.1 Perheen määrittelyä

Arkiajattelussa perheen määritelmää pidetään ongelmattomana, koska käsite ”perhe” on läsnä jokapäiväisessä puheessa. Todellisuudessa perheen määrittelemisen, varsinkaan nykypäivänä, ei ole helppoa, koska nyky-yhteiskunnassa perheet ovat monenlaisia ja ihmiset määrittelevät käsitteen eri tavoin. (Jallinoja 2000, 187.)

Tilastokeskus määrittelee perheen seuraavanlaisesti:

Perheen muodostavat yhdessä asuvat avio- tai avoliitossa olevat tai parisuhteensa rekisteröineet henkilöt ja heidän lapsensa, jompikumpi vanhemmista lapsineen sekä avio- ja avopuolisot sekä parisuhteensa rekisteröineet henkilöt, joilla ei ole lapsia. Perheiksi voidaan yhdistää vain henkilöt, jotka väestörekisterijärjestelmän mukaan asuvat vakituisesti samassa asunnossa. Lapsiperhe on perhe, johon kuuluu vähintään yksi kotona asuva alle 18-vuotias lapsi. (Tilastokeskus, 2014a)

Länsimaisen perhekäsityksen historia on sidottu kristillisen kirkon arvoihin ja käsityksiin avioliitosta. Kristinuskon ja kirkon ovat vaikuttaneet ihmisten avioitumiseen ja perhe-elämään jo vuosisatoja. Ennen uskonpuhdistusta kaikki kristilliset kirkot pitivät avioliittoa yhtenä sakramenteista. Mies oli ehdoton perheen pää. Uskonpuhdistuksen myötä alettiin korostaa perhettä. Avioliittoa ei pidetty enää sakramenttina ja se oli mahdollista myös purkaa toisin kuin ennen uskonpuhdistusta. Kirkon perheideologia oli hyvin familistinen eli perhekeskeinen aina 1970-luvulle saakka, jolloin se muuttui vapaamielisemmäksi. (Aukia & Manninen 1999; Jallinoja 1985, 22–23.)

Katja Yesilovan (2009, 25) mukaan perhe oli vielä keskiajalla tuntematon käsite, vaikkakin perheitä toki jo oli. Hänen mukaansa 1700-luvun lopulla perhe tarkoitti kotitaloutta, jonka muodostivat kaikki samassa taloudessa asuvat. Myös palkolliset laskettiin mukaan. Isäntä oli perheen pää, ja kaikki taloudessa asuvat toimivat hänen alaisuudessaan. Vähitellen modernisaation myötä perhekäsitys muuttui ja kotitalouteen kuuluva palvelusväki ja palkolliset erotettiin perheen ulkopuolelle. Sukulaisverkoston tärkeys väheni. Näin muodostui ny-

kyinen tapa ymmärtää perhe vanhempien ja lasten välisenä ryhmänä. (Castrén 2009b, 107–108.)

Julkiseen keskusteluun perheet nousivat 1700- ja 1800-lukujen aikana, kun puhuttiin valtiosta ja kansakunnasta. Suomeen julkinen keskustelu tuli 1800-luvun jälkipuoliskolla. Keskustelu terveydestä, hygieniasta, kasvatuksesta, siveellisyydestä ja asumisesta sekä tulevaisuudesta lisäsivät myös tarvetta puhua perheestä. Perheiden merkitys vanhempien ja lasten muodostamana yhteisönä nousi tärkeäksi. (Yesilova 2009, 25.) 1800-luvulla syntyi moderni ydinperheideaali, josta tuli porvarillisen elämäntavan ihanne. Myöhemmin se vakiintui koko kansan käyttöön ja oli 1920–1930-lukujen aikana voimakkaimmillaan. (Nätkin 2003, 18).

Jan Gerris (1994) vertaa perhettä demokratiaan, koska perhe-elämä on rakenteeltaan ja muodoltaan kirjavaa sen mukaan, millaiseksi sosioekonomiset ja kulttuuriset olot ovat sen kehittäneet eri maissa ja maanosissa. Käyttökelpoisen perheen määritelmän tulisi kattaa erilaiset perhejärjestelyt, jotka ovat syntyneet perheiden moninaistuessa. Haasteellista kuitenkin on se, että perhettä tutkivat eri tieteenalojen tutkijat pitävät omia määritelmiään parhaimpina. Perheen määritelmät eroavat muun muassa taloustieteisiin, psykologiaan, sosiologiaan ja juridiikkaan perustuvissa määritelmissä. Lisäksi jokaisella on olettamuksia perheestä, koska jokainen on kulttuurisesti juurtunut omiin traditioihinsa. (Gerris 1994, 145.)

Perheen määrittelyssä tulee ottaa huomioon sekä objektiiviset että subjektiiviset tekijät. Objektiivisilla tekijöillä tarkoitetaan ulkokohtaisesti perheen yhteiskunnallista tehtävää, kuten perheen yhteistä kotia ja vanhempien kasvatustehtävää. Subjektiivisilla tekijöillä tarkoitetaan muun muassa sitä, että ihmiset tuntevat perheen vahvasti itsessään ja perheenjäsenien välillä on vahva side. (Jallinoja 1985, 7.)

Perhe ajatellaan yhteiskunnallisten ja kulttuuristen prosessien tuotteeksi (Forsberg 2003, 9). Mari Brobergin (2010, 14) mukaan perhe voidaan ajatella sosiaalisesti yhteisöksi. Siihen kuuluu edustajia vähintään kahdesta eri sukupolvesta, jotka kokevat yhteisyyttä ja saavat asua yhdessä.

Käsitystä perheestä ovat uudistaneet nais- ja lapsitutkimukset sekä isänä olemisesta tehdyt tutkimukset. Ne ovat tuoneet ilmi perhe-elämän ongelmia, kuten esimerkiksi työnjaon vi-

noutuneisuuden ja vallankäytön patriarkalisuuden sekä äitiyden myytin seuraukset. On saatu myös päinvastaisia tutkimustuloksia. Esimerkiksi perheen rooleja – äiti, isä, vanhempi, lapsi – ei enää ajatella ulkoapäin annetuiksi, vaan ne muodostuvat perheenjäsenten välisten suhteiden kautta. (Marin 1994, 19–20.)

Yesilovan (2009) mielestä käsite perhe voi tarkoittaa kahta eri asiaa: perhettä tai ydinperhettä. Perheellä Yesilova tarkoittaa kotitalouksia, sukulais- ja ydinperhesuhteita nykypäivänä tai menneessä ajassa, länsimaissa tai muualla maailmassa. Ydinperheellä hän tarkoittaa tietynlaista emotionaalisesti väritynyttä sukupuolten ja sukupolvien välistä suhdetta. Ydinperhe viittaa heteroseksuaaliseen parisuhteeseen, vanhemmuuteen, lapsen kasvatukseen ja kehitykseen sekä perhesuhteisiin. Nykypäivänä perhe ymmärretään enemmän ydinperheen tapaan mm. länsimaissa. (Yesilova 2009, 25–26.)

Perhekeskusteluissa etsitään jatkuvasti sitä oikeaa, alkuperäistä ja luonnollista perhettä, jolloin keskeisenä käsitteenä on ”ehjä ydinperhe”. Ehjä ydinperheen nähdään vanhempien parisuhteen ja erityisesti heteroseksuaalisen parisuhteen varaan nojaavaksi. Tällaisen perheen myös uskotaan olevan lapsille kaikkein paras perhemuoto. (Nätkin 2003, 16.)

Hannele Forsbergin (2003) mukaan kriittisessä perhetutkimuksessa tulisi ehdottomasti luopua käsitteen perhe kantamista lähi-ihmissuhteita koskevista oletuksista ja laajentaa, hajottaa tai tarkentaa monipuolisempaan perhe- ja läheissuhteiden ymmärrykseen. Muodoiltaan toisiaan muistuttavien perheryhmien sisäiset erot voivat olla suuriakin, jolloin perheen määrittäminen vaikeutuu. (Forsberg 2003, 10–11.) Yhteistä kaikille perheille kuitenkin on se, että niihin kuuluu useampi kuin yksi jäsen (Aukia ja Manninen 1999, 18).

Perhesosiologioiden mukaan perheestä puhuttaessa tulee viitata ainakin seuraaviin asioihin: asumiseen, parisuhteeseen, sukupolvien väliseen suhdejärjestelmään, sukulaisuusjärjestelmään ja talouteen. Asumisella tarkoitetaan sitä, että perhe asuu saman katon alla ja parisuhteella tarkoitetaan kahden aikuisen välistä suhdetta, jossa he perustavat perheen. Sukupolvien välisellä suhdejärjestelmällä tarkoitetaan kasvatusta, huolenpitoa ja suvun jatkamista. Sukulaisuusjärjestelmällä tarkoitetaan sitä, että perhe muodostuu toisilleen sukua olevista ihmisistä. Taloudella tarkoitetaan sitä, että perhe ajatellaan talousyksikkönä. (Karling, Ojanen, Sivén, Vihunen ja Vilén 2008, 23.)

Riitta Jallinojan (1985) mukaan perhekäsitykset voidaan jakaa kärjistäen kahteen pääryhmään: individualistiseen ja familistiseen. Individualistisessa perhekäsityksessä korostetaan yksilön oikeutta. Sen mukaan ihmisellä tulee olla oikeus ajatella itseään etusijalla niin pitkälle, että perheen etu saa väistyä omien tavoitteiden ja etujen tieltä. Familistisessa perhekäsityksessä taas perhe on kaikessa etusijalla ja ihmisten pyrkimykset ovat alisteisia perheelle. (Jallinoja 1985, 21.)

Tässä tutkimuksessa määrittelen perheen useamman kuin yhden ihmisen ja kahden eri sukupolven väliseksi suhteeksi, jossa kyseiset henkilöt asuvat yhdessä. Pääsääntöisesti määrittelen perheen samalla tavalla kuin yllä mainitsemani Tilastokeskuksen määritelmä. En kuitenkaan sulje pois tästä poikkeavia perhemuotoja. Tässä tapauksessa perhe voi muodostua myös lähi-ihmissuhteiden kautta, yhdessä asuvien henkilöiden välille, jotka muodostavat ”ruokakunnan”. Ruokakunnalla tarkoitetaan samassa asunnossa pysyvästi asuvia ihmisiä.

2.2 Erilaiset perhemuodot

Erilaiset perhemuodot eivät ole vain nykypäivän ilmiö, niitä on ollut läpi historian. Muutokset ovat aina olleet ominaisia perhesuhteiden muodostuessa. Sidoksia on syntynyt ja niitä on rauennut eri syistä. Perheiden erilaisille muodoille on nykypäivänä useimmiten eri syyt kuin ennen. Esimerkiksi ennen jos nainen kuoli synnytykseen, avioitui mies usein uudelleen, jolloin syntyi uusperhe. Lisäksi ikäerot ja ennenaikaiset kuolemat saivat aikaan sen, että syntyi erilaisia perheitä, mm. yksinhuoltajaperheitä. (Castrén 2009b, 109.)

Jallinojan (1985, 32) mukaan teollistumisen takia yhteiskuntarakenne muuttui 1800-luvulla. Sen myötä myös perhe ja monet muut sosiaaliset instituutiot muuttuivat. Teollistuminen ei kuitenkaan ole pääsyy perheiden muuttumiseen, vaan koska palkkatyön merkitys kasvoi, se muutti myös elämäkatsomuksia ja elämäntyyliä. Ennen asuttiin maaseudulla, mutta teollistumisen myötä ihmiset muuttivat kaupunkiin. Maalla työskenneltiin ja asuttiin samalla tilalla, mutta kaupungissa työ ja koti erosivat toisistaan. Alettiin puhua modernista ja uudesta perheestä, johon sopi individualistinen perhekäsitys familistista perhekäsitystä paremmin.

Tilastokeskus ryhmittelee nykypäivänä perheiksi:

- Aviopari tai avopari ilman lapsia, jolla tarkoitetaan, että parilla ei ole koskaan ollut lapsia tai lapset eivät enää asu vanhempiensa kanssa.
- Aviopari tai avopari ja lapsia, jolla tarkoitetaan, että parilla on yhteisiä tai ei-yhteisiä lapsia.
- Rekisteröity miespari tai naispari ilman lapsia
- Rekisteröity miespari tai naispari ja lapsia
- Äiti ja lapsia
- Isä ja lapsia

(Tilastokeskus, 2014b)

Yleisimmin käytetään nimityksiä: ydinperhe, uusperhe, sateenkaariperhe ja yksinhuoltajaperhe. Puhutaan myös lapsuuden perheistä, eläkeläisperheistä, maahanmuuttajaperheistä, eroperheistä, etäperheistä ja satelliittiperheistä. (Yesilova 2009, 17; Forsberg 2003, 11; Väisänen 2014; Robinson & Días 2006, 99.) Lisäksi ovat vielä adoptioperheet, jotka voivat osaltaan kuulua myös edellä mainittuihin kategorioihin, esimerkiksi sateenkaariperheissä tai uusperheissä voi olla adoptiolapsia (Väestöliitto 2014b).

Seuraavaksi määrittelen lyhyesti erilaisia perhemuotoja, joita esiintyy nykypäivänä:

Ydinperhe

Ydinperheen muodostavat avo- tai aviopari ja heidän yhteiset lapsensa. Moni ydinperhe saattaa kuitenkin elää myös uusperhe-elämää. Vanhempi, jolla on edellisestä suhteesta lapsia, jotka eivät ole hänen luonaan kirjoilla, saattavat kuitenkin asua osan ajasta tämän vanhemman ja tämän uuden puolison kanssa. (Castrén 2009a, 12.)

Uusperhe

Uusperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa asuu uuden parisuhteen osapuolten lisäksi jomankumman osapuolen alaikäisiä lapsia entisestä liitosta. Uusperheellä voi olla myös täysi-ikäisiä lapsia tai yhteisiä lapsia. (Väestöliitto 2014a.) Tilastokeskuksen (2012) väestötilastojen mukaan vuonna 2012 tehdyssä perhetilastossa 110 000 alaikäistä lasta kuului uusperheisiin, mikä on 10 % kaikista vuoden 2012 lapsiperheiden lapsista. Yli 50 % uusperheiden lapsista oli äidin lapsia ja noin 10 % oli isän lapsia ja vajaa kolmannes oli parin yhteisiä lapsia.

Etäperhe

Etäperheet syntyvät eron seurauksena. Etäperhe koostuu etävanhemmasta ja hänen päätyneessä liitossaan syntyneistä lapsista. Tilastollisesti on mahdotonta laskea etäperheiden

määrää ja ne jäävätkin tilastojen ulkopuolelle. Lapsi kirjataan vain jommankumman vanhemman luokse vakituisesti asumaan, vaikka lapsi asuisikin puoliksi kummankin vanhemman luona. Tilastollisesti lapsi ja vanhempi, jonka luona lapsi on kirjoilla, muodostavat perheen. Lapsi voidaan laskea kuulumaan vain yhteen perheeseen. (Castrén 2009a, 12.)

Yksinhuoltajaperhe

Yksinhuoltajalla tarkoitetaan perhettä, jossa asuu vanhempi ja vähintään yksi alaikäinen eli alle 18-vuotias lapsi. Heini Väisäsen (2014) kokoaman koosteen mukaan vuonna 2012 Suomessa kaikista lapsiperheistä 20,4 % oli yksinhuoltajaperheitä. Huomattavasti enemmän yksinhuoltajina toimivat äidit kuin isät. Näistä perheistä suurimassa osassa toinen vanhempi eli etävanhempi osallistui kuitenkin lapsen hoitoon ja lapsi asui osan ajasta etävanhemman luona. Suurimmaksi selittäjäksi yksinhuoltajien määrän kasvulle viime vuosikymmeninä ovat lisääntyneet avo- ja avioerot (Haataja 2009, 46–49).

Sateenkaariperhe

Sateenkaariperheiksi luokitellaan lapsiperheet, joissa yksi tai useampi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Sateenkaariperheet ovat keskenään hyvin erilaisia ja kirjo on näin ollen laaja. Sateenkaariperhemuotoja ovat apilaperhe, miesparin ydinperhe, naisparin ydinperhe, polyperhe tai polyamorinen perhe, sateenkaariuusperhe, transvanhemman / vanhempien perhe ja ystäväperhe. (Sateenkaariperheet ry, 2014.) Sateenkaariperheitä ei voida kovin yksityiskohtaisesti tarkastella tilastollisesti, koska tarkasteluun voidaan ottaa vain parisuhteensa rekisteröineiden sateenkaarivanhempien perheet. Vuonna 2012 Suomessa sateenkaariperheissä eli noin 600 lasta ja nuorta. (Tilastokeskus 2013.)

Adoptioperhe

Adoptioperheessä vanhempi tai vanhemmat ovat adoptoineet lapsen oikeudellisella toimenpiteellä. Adoptio voi olla perheen sisäinen adoptio tai vierasadoptio. Perheen sisäisessä adoptiossa usein lapsen biologisen vanhemman uusi puoliso adoptoi lapsen, jolloin lapsen ja uuden puolison välille vahvistetaan lapsen ja vanhemman suhde. Vierasadoptiossa lapsi ja adoptoivat vanhemmat eivät ole biologisesti sukua toisilleen. Vuonna 2009 hyväksyttiin perheen sisäinen adoptio myös samaa sukupuolta olevien pariin oikeutena. (Väestöliitto 2014b.)

Suurperhe

Suurperheitä voivat olla ydinperheet, joissa on paljon lapsia, esimerkiksi lestadiolaisperheet lasketaan usein suurperheiksi. Suurperheeksi voidaan luokitella myös samassa pihapiirissä tai jopa samalla paikkakunnalla asuvat vanhemmat ja heidän lastensa perheet, jotka ovat lähes päivittäin tekemisissä. Myös uusperheitä, joissa on paljon lapsia, voidaan kutsua suurperheeksi. Suurperhe voidaan ymmärtää siis monella tapaa. (Aukia & Manninen 1999, 38–39.)

Satelliittiperhe

Satelliittiperhe tarkoittaa perhettä, jossa yksi vanhemmista asuu esimerkiksi työn takia toisessa maassa. Nykyinen teknologia helpottaa tällaisten perheiden yhteydenpitoa. (Robinson & Días 2006, 99.) Satelliittiperhe käsitettä ei tunneta vielä kovin hyvin Suomessa.

Laajennettu perhe

Tarkistin sähköpostilla Väestöliitosta, tutkija Anneli Miettiseltä, millaiseksi kutsutaan perhettä, johon kuuluu sukulaisia, esimerkiksi täti ja poika. Hän totesi, ettei tällaiselle perhemuodolle ole Suomessa virallisesti nimitystä, joten termin voi valita melko vapaasti. Nimesin tällaisen perheen laajennetuksi perheeksi. (Miettinen, 2014. Sähköpostitse saatu tieto. Luettu 14.3.2014. Väestöliitto: Väestöntutkimuslaitos.) Laajennettu perhe (extended family) on käytössä esimerkiksi Pohjois-Amerikassa.

Laajennetulla perheellä tarkoitetaan perhettä, joka koostuu kahdesta tai useammasta ihmisestä, jotka edustavat eri sukupolvien perheitä. He jakavat yhdessä kotitalouden. Laajennetun perheen koostumus vaihtelee. Se voi koostua mm. vanhemmista, lapsista, serkuista, tädeistä, sedistä, isovanhemmista ja/tai huostaan otetuista lapsista. (SKC Homepage.) Laajennetun perheen ja suurperheen käsitteet sekoittuvat helposti, koska esimerkiksi suurperheelle on monta määritelmää. Laajennetuksi perheeksi voidaan kutsua esimerkiksi perhettä, jossa ydinperhe ja jommankumman vanhemman omat vanhemmat asuvat kaikki samankaton alla. Toisaalta tätä perhettä voidaan kutsua myös suurperheeksi, kuten olen aiemmin maininnut.

Tässä tutkimuksessa määrittelen laajennetun perheen Barbara Kieferin (2010) tavoin tarkoittamaan perhettä, jossa esimerkiksi isovanhemmat, tädit, sedät tai serkut paikkaavat olemassa olevaa tai puuttuvaa vanhempaa tai vanhempia. Lapset voivat muuttaa erinäisistä

syistä näiden ihmisten luokse asumaan tai edellä mainittuja ihmisiä voi muuttaa lapsen kotiin asumaan. Syinä ovat usein esimerkiksi vanhempien työ, sairaus tai kykenemättömyys huolehtia lapsestaan. (Kiefer 2010, 401–402.)

2.3 Perheet 2000-luvulla

Kuten edellä olevista luetteloista voi huomata, muutaman viime vuosikymmenen aikana perheet ovat muuttuneet merkittävästi. Perheet ovat moninaistuneet, ja erilaiset vaihtoehdot ovat myös normalisoituneet. Kaikki muodot eivät kuitenkaan ole yhtä lailla sosiaalisesti hyväksytyjä. Monet perhemuodot herättävät edelleen jännitteitä yhteiskunnassa. Muuttuvat perheet ovat aina aiheuttaneet keskustelua. (Nätkin 2003, 17; Ritala-Koskisen 2009, 128.)

Aino Ritala-Koskinen (2009) ajattelee median yhdeksi tehtäväksi erilaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden pehmittämisen. Hänen mukaansa media herää usein käsittelemään eri aiheita ensimmäisenä, sillä hetkellä kun ne koetaan yhteiskunnallisesti merkittäviksi. Median välityksellä on tehty tutummiksi esimerkiksi uusperheitä, kuten esittelemällä julkisuuden henkilöiden uusia parisuhteita ja sitä kautta myös uusperheitä. (Ritala-Koskinen 2009, 128–130.)

Brobergin (2010, 11) mukaan perhesuhteet kariutuvat jälkitekollisen ja individualistisen kulttuurin maailmassa herkemmin, koska parisuhteelta odotetaan paljon ja ihmiset tekevät yksilöllisempiä valintoja. Jallinojan (2000) mukaan nykypäivän perhettä ei voi edes ymmärtää, jollei katsetta käännetä parisuhteeseen. Parisuhde voi määrittää nykypäivänä jopa perheen kohtalon. Romanttinen rakkaus ja rakastumisen tunne ovat tulleet merkityksellisemmiksi kuin ennen, ja parisuhteen merkitys on vahvistunut. Toisaalta se rakentaa perhettä, toisaalta se saattaa ajaa pois perheestä. (Jallinoja 2000, 11–12.)

Jallinojan (2000) mukaan ihmisillä on usein ”kaksi” parisuhdetta: kuviteltu parisuhde ja käytännössä eletty parisuhde. Kuvitellun parisuhteen moottorina toimii romanssi, joka sulkee kaiken muun ulkopuolelleen. Kuilu eletyn ja kuvitellun välille voi tulla valtavaksi ja kärjistyä romanssin ihanteen vähennyttyä käytössä olevasta parisuhteesta ja arjen realiteettien astuessa elämään. Tärkeään ja ratkaisevaan vaiheeseen parisuhde tulee, kun mukaan tulee Jallinojan (2000) kutsuma ”kolmas”. Tämä ”kolmas” voi olla mikä vain, joka tunkeutuu parin välille, joka ei suhteen alussa ollut mukana. Kolmantena voi toimia esi-

merkiksi lapsi, työ, arkiaskareet, harrastukset, salasuhte, alkoholi, sairaus tai uskonto. Pariskunta näkee ”kolmannen” kautta toisensa uudessa valossa. Jallinoja toteaa, että esimerkiksi arkiaskareita on toteutettu rakkauden alkuvaiheessakin eli ”romanssivaiheessa”, mutta silloin ne sujuivat leikiten, koska rakkauden huuma teki siitä helppoa. (Jallinoja 2000, 86–91.)

Suurimpana haasteena nykyperheille Kimmo Jokisen ja Kimmo Saariston (2006) mukaan on yksilöllistyminen. Jokainen suunnittelee omaa henkilökohtaista elämäänsä tarkasti ja sommittelee siitä itselleen sopivan kokonaisuuden. Ennen ihmisiä ohjasivat tietyt agraariseen yhteiskuntaan kuuluvat yhteisölliset normit. Asiat oli totuttu tekemään tietyllä tavalla, tietyssä elämänvaiheessa. Muutos näkyy esimerkiksi siinä, että lapsia hankitaan nykyään aiempaa vähemmän ja erot ovat yleistyneet. Ristiriitaista on ehkä se, että mittausten mukaan naimisiin kuitenkin edelleen mennään ja perhettä kunnioitetaan. (Jokinen & Saaristo 2006, 200.) Anna-Maija Castrénin (2009a, 12) mukaan iso osa suomalaisia kohtaa nyky-päivänä eron jossakin muodossa elämänsä aikana.

Maarit Alasuutari (2004, 16) viittaa asiantuntijatulkintoihin, joiden mukaan peruslähtökohdanna on se, että lapsen psyykinen kehitys ja hyvinvointi ovat ensisijaisesti sidoksissa perheeseen ja vanhempien toimintaan. Tällä hetkellä keskustelua herättävät perheiden lapset ja heidän hyvinvointinsa erilaisissa perheissä. Keskustelussa eniten kannatusta saa ajatus, jossa lapsen hyvä olotila ja hyvinvointi toteutuvatkin vain ehjässä ydinperheessä. (Nätkin 2003, 17.) Totuus kuitenkin on, että iso osa lapsista kuuluu muihin perhemuotoihin.

Avioerossa lapset joutuvat usein seuraamaan tilannetta liian läheltä ja ottamaan jopa kantaa puolesta ja vastaan. Vääryyttä kokenut vanhempi saattaa ottaa lapsen liittolaisekseen, jolloin lapsi joutuu asettumaan toista omaa biologista vanhempaansa vastaan. Pekka Aukian ja Kirsti Mannisen (1999) mukaan vanhempien tulisi hoitaa asia kuitenkin viisaasti lapsensa takia ja selittää ero lapselle ja muistuttaa, että he rakastavat häntä erosta huolimatta. Vanhemmat auttavat lasta antamaan anteeksi kaikille osapuolille ja sen kautta on helpompi jatkaa elämää. (Aukia ja Manninen 1999, 89.)

Uusperheen lapsi on useimmiten kahden perheyhteisön jäsen eli esimerkiksi sekä äidin että isän uusien perheiden jäsen. Tämä saatetaan monesti unohtaa, koska uusperhe muodostaa uuden kokonaisuuden, jolloin yhteydenpito vanhaan vähenee. Uusperhettä muodostaessa ei

kuitenkaan saisi unohtaa menneisyyden suhteita, koska ne vaikuttavan uusperheen toimivuuteen ja kokonaisuuteen merkittävästi. (Broberg 2010, 11.)

Tulee muistaa, että lapsi saattaa määrittää oman perheensä eri tavalla kuin vanhemmat olettavat. Ritala-Koskinen (2003) kuvailee äidin puolen uusperheessä asuvan lapsen näkökulmia perheestään. Kyseinen lapsi kokee perheekseen äidin, äidin uuden miehen ja heidän yhteiset lapsensa, oman biologisen isänsä ja sukulaiset. Hän ei kuitenkaan koe tarpeelliseksi laskea isän naisystävää ja tämän lapsia mukaan. Tämä esimerkki viittaa siihen, että aikuinen ja lapsi voivat nähdä perheen hyvin erilailla ja nykypäivänä tämä on yleistä lisääntyneiden perhemuotojen seurauksena. Esimerkissä lapsi kokee perheekseen arjessa merkittävät ihmiset ja tunnetasolla läheiset ihmiset, joihin hän on kiintynyt. Lapset laskevat myös lemmikit usein perheenjäseniksi. (Ritala-Koskinen 2003, 122.) Laulajainen (2009, 57) viittaa erilaisiin haastattelututkimuksiin, joiden mukaan monet lapset kokevat nykyään läheisemmiksi perheen lemmikin kuin omat vanhempansa. Laulajaisen mukaan haastatelluista käy myös ilmi, että on monia lapsia, joilla ei ole turvanaan yhtään läheistä aikuista.

Eronneen perheen lapsi saattaa jäädä kahden uuden perheen välimaastoon. Eronneiden vanhempien tehdessä päätöstä lapsensa asumisjärjestelyistä, tulisi päätös tehdä aina lapsen edun mukaisesti, ei vanhempien. Se vanhempi kenen kanssa lapsi asuu, vaikuttaa ensisijaisesti lapsen kehitykseen ja kasvuun. (Santala 2009, 138.) Moni lapsi nykypäivänä kuitenkin asuu osan ajasta myös toisen vanhempansa luona. Erityisesti pienten lasten kohdalla kahden kodin välillä ravaaminen voi olla tuhoisaa lapsen tulevaisuuden kannalta, koska lapsen ja häntä hoivaavan aikuisen välille ei pääse syntymään turvallista kiintymyssuhdetta. Kiintymyssuhteella tarkoitetaan sitä, että lapsi kiintyy ja luo tunnesiteen aikuiseen, joka täyttää tietyt hoivan ehdot ja huolehtii hänestä. Lapsi turvautuu tähän henkilöön erityisesti silloin, kun hän kokee uhkaa tai pelkoa. Kiintymyssuhteella on kauaskantoiset vaikutukset lapsen elämässä. Se vaikuttaa muun muassa lapsen sosiaalisiin suhteisiin, oppimiseen, mielenterveyteen, kykyyn auttaa muita ja vastaanottaa apua. Lapsen ensimmäiset viisi ikävuotta ovat tärkeitä kiintymyssuhteen syntymiselle. Tutkimusten mukaan erityisesti ensimmäiset 2,5 ikävuotta ovat kriittisimmät vuodet. Lapselle syntyy joko turvallinen tai turvaton kiintymyssuhde. (Rusanen 2011, 25–26; Keltikangas-Järvinen 2010, 153).

Anne Karuvuori (2010) kirjoittaa Liisa Keltikangas-Järvisen ajatuksista, joiden mukaan aivojen kehitys on kesken lapsen ensimmäisinä vuosina, eikä hän muista tai ymmärrä asioita.

Lapsi tarvitsee konkreettisia maamerkkejä, joiden kautta hän hahmottaa maailmaa. Fyysisessä ympäristössä tulee olla sellainen aikuinen, jonka kanssa lapsi on luonut kiintymyssuhteen. Tämä aikuinen ei voi muuttua jatkuvasti, koska alle kolmevuotias lapsi unohtaa jo viikossa toisen kotinsa ja vanhempansa, eikä saa hänestä enää muistikuvaa.

Lapsen ja vanhempien välille syntyy vahva side, joka on aluksi symbioottinen. Side heikenee vaihe vaiheelta kunnes lapsi on kasvanut nuoreksi ja on valmis jättämään vanhempansa. (Jallinoja 1985, 88.) Kati-Pupita Mattilan (2011) mukaan tämän siteen tuomaa kestävää ihmissuhdetta ei voida verrata mihinkään muuhun ihmissuhteeseen. Tähänkin läheiseen ihmissuhteeseen kuuluu hankauksensa ja kipuilunsa, mutta se on kuitenkin suuri mahdollisuus tulla nähdyksi omana itsenä elämän eri vaiheissa. Tälle suhteelle tulee antaa arvoa ja sitä tulee tukea aina, silloinkin kun se haavoittuu. Vanhemmuudessa ei tarvitse pyrkiä täydellisyyteen, koska täydellistä vanhemmuutta ei ole olemassakaan. Riittävän hyvä vanhemmuus syntyy vanhempien tahdosta tukea, kannustaa ja auttaa lasta kasvussa sekä vanhemman rakkaudesta lastaan kohtaan. Lapsi tarvitsee vanhemmiltaan hyväksyntää, huolenpitoa ja turvaa. Lapsen tulee tuntea, että häntä rakastetaan sellaisenaan, eikä suoritusten perusteella. (Mattila 2011, 55–56.)

Vanhemmilla voi olla joskus vaikeaa vastata lapsensa tarvitsevuuteen. Usein ajatellaan, että vain syrjäytyneet tai päihteitä käyttävät vanhemmat ovat niitä, joilla on vaikea turvata lastensa ehjä kasvu. Erilaiset muutkin valinnat elämässä voivat heikentää vanhemmuutta. Esimerkiksi vanhemmat, jotka asettavat itsensä kaiken keskiöön ja tavoittelevat vain omaa onnellisuutta (vrt. individualistinen perhekäsitys), ovatkin heikkoja vanhempia vaikka näyttäytyisivät muille vahvoina vanhempina. He eivät halua lapsen ”häiritsevän” elämäänsä millään tavalla. Vanhempi, jonka itsetunto ja olemassaolon oikeutus ovat hauraita, on vaikea kestää sitä, että hänen tulisi olla lasta varten ja asettaa lapsi itsensä edelle. (Mattila 2011, 56–57.)

Lasten kasvatusta toteutetaan eri tyyleillä. Osa tyyleistä on tiedostettuja, mutta monet niistä kuvaavat tiedostamatta opittuja tapoja ja käytänteitä. Yleisimpiä kasvatustyyliä ovat: autoritaarinen eli aikuisjohtoinen kasvatusta, antaa mennä -tyyli, lapsijohtoinen kasvatusta ja ohjaava kasvatusta. (Karling, Ojanen, Sivén, Vihunen & Vilén 2008, 30.)

Autoritaarisella kasvatuksessa vanhempi asettaa lapselleen tarkat käyttäytymisstandardit. Vanhempi kokee, että hänellä on oikeus määrätä ja päättää siitä, mikä on lapselleen hyväksi, koska hänellä on enemmän ikää, elämäkokemusta ja asemaa kuin lapsellaan. Vanhempi käyttää valtaansa ja tekee päätöksiä lapsensa puolesta. Lapselta odotetaan kuuliaisuutta, sopeutuvaisuutta, tottelevaisuutta ja velvollisuuksien täyttämistä. Vanhemman suhtautuminen lapseen on negatiivista, hän moittii lasta ja nalkuttaa hänelle. Antaa mennä -tyylissä vanhempi luopuu kasvatustehtävästään ja jättää lapsen ns. oman onnensa nojaan. Vanhempi ei tietoisesti ohjaa lastaan. Vanhempi luottaa lapsen kykyyn ottaa asioista selvää. Tällainen kasvatustyyli on yleistä myös vanhemmilla, jotka ovat välinpitämättömiä lastaan kohtaan omien ongelmiansa takia. (Karling, Ojanen, Sivén, Vihunen & Vilén 2008, 30; Keltikangas-Järvinen 1995, 170.)

Lapsijohtoisessa kasvatuksessa lapsi hallitsee vanhempiaan omien mielihalujensa mukaan. Lapsella on määräämisoikeus ja hän hyppyyttää vanhempiaan, jotka toteuttavat lapsen toiveet hyvää tarkoittaen, mutta samalla estävät lapsen tiettyjen taitojen kehittymisen, esimerkiksi pettymyksensietokyky ei pääse kehittymään. Ohjaavassa kasvatuksessa tavoitteena on lapsen turvallinen itsenäistyminen. Siinä vanhempi luottaa itseensä kasvattajana, mutta luottaa myös lapseensa. Vanhempi kuuntelee ja ymmärtää lastaan. Vanhempi motivoi lastaan positiivisesti ja käyttää aikaa vuorovaikutukseen lapsensa kanssa. Vanhempi asettaa lapselleen selkeät rajat. Lapselle annetaan hänen voimiensa ja taitojensa mukaisia vastuu-tehtäviä. (Karling, Ojanen, Sivén, Vihunen & Vilén 2008, 31.)

Perheen ja työn raja on nykypäivänä monesti häilyvä. Syynä tähän ovat työelämän suuret muutokset. Hektisyys, vaatimukset ja kiristyneet tavoitteet luovat painetta työntekijöille. Teknologian kehitys on luonut myös saatavilla olon mahdollisuuden. Työ kulkee sähköpostin ja älylaitteiden mukana helposti kotiinkin ja työntekijät ovat usein tavoitettavissa yötä päivää. Näin ollen työntekijä on henkisesti kiinni työssä, vaikka fyysisesti olisikin kotona perheen luona. Nykypäivän yhteiskunta ei lepää koskaan. Tilanteesta kärsivät enemmän perheet kuin työ. (Rönkä & Kinnunen 2009, 83–84.)

Anna Rönkän ja Ulla Kinnusen mukaan (2009) mukaan töistä kannetaan usein kielteisiä tunteita kotiin, ja ne puretaan perheenjäseniin. Perhe koetaan kestäväksi ja pysyväksi, sen ajatellaan sietävän enemmän kuin esimerkiksi muut yhteisöt. Monesti ajatellaan työn vaikuttavan vain negatiivisesti perheeseen, mutta vaikutukset voivat olla myös myönteisiä.

Esimerkiksi onnistumiset työssä tuovat työntekijälle hyvän mielen, joka näkyy kotiin tullessa. Työn kautta tulleet tunnetilat eivät kuitenkaan määrittele mielialaa kokonaan, koska esimerkiksi kotona odottavat tekemättömät kotityöt voivat vaikuttaa mielialan muutokseen. Aikatauluongelmat, väsymys ja työn ajattelu kotona ovat merkkejä siitä, että työ on muuttumassa ongelmaksi perheessä. (Rönkä & Kinnunen 2009, 85–87.)

Rönkä ja Kinnunen (2009) luovat artikkelissaan neljä erilaista päivänkulkua analysoidessaan vanhempien ja lasten tekemiä päiväkirjamuistiinpanoja. Vanhempien päiväkirjamuistiinpanoista nousi seuraavat neljä kategoriaa:

1. Kahden työpäivän taakka (hektinen ja työntäyteinen meno työssä ja kotona, ei palautumista)
2. Työpäivästä palautuminen (työ on hektistä, mutta kotona voi palautua)
3. Työssä lepäämässä (työpaikalla palaututaan, koska kotona meno on hektistä)
4. Työn ja perheen tasapaino (työpäivä ja koti tarjoavat tasapuolisesti haasteita ja virkistäytymistä, aikaa palautumiselle)

Hektisellä menolla kotona tarkoitetaan usein tekemättömiä kotitöitä, omiin ja lasten menoihin ja harrastuksiin kuljetuksia sekä lapsista huolehtimista. Hektinen meno työssä tarkoittaa rasittavuutta, kiireen tuntua ja stressaavuutta sekä usein kotiin kulkeutuvia rästiin jääneitä töitä. (Rönkä & Kinnunen 2009, 88–89.)

Palautumisella tarkoitetaan muun muassa sitä, että vanhempi pystyy ”nollaamaan” rasituksensa eli vanhempi onnistuu irrottautumaan esimerkiksi työstään niin henkisesti kuin fyysisestikin. Merkittävää työstä palautumiselle on, ehtiikö vanhempi nollaamaan työn tuoman rasituksen ennen kotiin tuloa ja jääkö työ elämään perheeseen. Kun vanhempi ”nollaa” ennen kotiin saapumista, estää hän samalla kielteisten työasioiden siirtämisen perheeseensä. Tällöin vanhempi pystyy paremmin myös palautumaan ja työn kuormitus ei kasaannu. Myös vapaa-ajan laadulla ja määrällä on tärkeä rooli palautumisen onnistumisessa, esimerkiksi väsyneenä kotiin tullessa kotitöiden tekeminen ei tue palautumista. (Rönkä & Kinnunen 2009, 96, 102–103.)

3 LASTENKIRJALLISUUS

Tässä luvussa määrittelen, mitä on lastenkirjallisuus. Tarkemmin käsittelem realistista lastenkirjallisuutta. Lopuksi esittelen lastenkirjallisuudessa esiintyviä erilaisia perheitä ja perheenjäsenten tyypillisiä piirteitä lastenkirjallisuudessa.

3.1 Lastenkirjallisuuden määrittelyä

Lastenkirjallisuus määritellään yleisimmin lapsille tarkoitetuksi ja lasten lukemaksi kirjallisuudeksi. Lastenkirjallisuudessa käsitellään lasten kokemusmaailmaan sijoittuvia asioita ja fantasia on tärkeässä roolissa. Teksteille on tyypillistä, että sanasto ja lauseiden rakenne ovat yksinkertaisempia kuin aikuisille suunnatussa kirjallisuudessa. Lastenkirjat ovat myös melko lyhyitä. Kuvitus on tärkeää lastenkirjallisuudessa. (Hosiaislouma 2003, 508.)

Eri tutkijat määrittelevät lastenkirjallisuuden eri tavoin. Maria Nikolajeva (1996) esittää monia hyviä kysymyksiä ja pohdintoja määritellessään lastenkirjallisuutta. Onko kaikki, mitä lapset lukevat lastenkirjallisuutta? Ovatko kaikki kirjat, joissa seikkailee lapsia, lastenkirjallisuutta? Vastaukset ovat kielteisiä, koska Nikolajevan mukaan on olemassa ero lastenkirjallisuudella ja kirjallisuudella, jota lapset lukevat. Nykypäivänä lapset lukevat sanomalehtiä, aikakauslehtiä, aikuisille suunnattua kirjallisuutta ja sarjakuvia, jotka eivät ole alun perin heille suunnattuja. Se, että tarinan henkilönä on lapsi, ei myöskään riitä kriteeriksi lastenkirjallisuudelle, koska monissa aikuisille suunnatuissa kirjoissakin lapsi saattaa olla päähenkilönä. (Nikolajeva 1996, 6–7.) Myös Kieferin (2010, 6–7) mukaan aikuisille suunnatun kirjallisuuden ja lastenkirjallisuuden välinen raja on häilyvä. Lapsille suunnatussa kirjallisuudessa on keskiössä lapsi ja asiat kerrotaan lapsen näkökulmasta. Se, mikä pätee kaikkeen lastenkirjallisuuteen, on, että lapsille suunnattu kirjallisuus on toteutettu, julkaistu ja markkinoitu ajatellen lapsiyleisöä. (Nikolajeva 1996, 6–7).

Nikolajevan (1996) mukaan moni tutkija pitää lastenkirjallisuutta homogeenisena ja muuttumattomana genrenä huomaamatta sen moninaisuutta ja kehitystä viime vuosikymmeninä. Lastenkirjallisuuden sisällä on yhtä lailla monia eri genrejä kuin aikuisillekin suunnatussa kirjallisuudessa, kuten esimerkiksi sadut, realistiset kertomukset, runous ja riimit, huumori ja nonsense, tietokirjat, kuvakirjat sekä nuorille suunnatut kertomukset. Lastenkirjallisuus ei siis ole ikä-, sukupuoli- tai kulttuurisesti neutraalia ja kohderyhmä vauvoista nuoriin tekee tekstien piiristä hyvin laajan. (Nikolajeva 1996.)

Aikuisten ja lasten kirjallisuudessa on paljon yhtäläisyyksiä, mutta myös eroja. Rebecca Lukensin (2007) mukaan kirjallisuuden tulisi tuottaa nautintoa ja lisätä ymmärtämistä, mutta näitä tuovat elementit eroavat toisistaan lastenkirjallisuudessa ja aikuisille suunnatussa kirjallisuudessa. Lasten kokemusmaailma on rajoittuneempi kuin aikuisten, eivätkä lapset ymmärrä samalla tavalla kirjojen teemojen monimuotoisuutta, ja tästä syystä teemojen kirjo on lapsille suunnatuissa teoksissa yleensä kapeampi. Lastenkirjoissa tarinoiden juonet ovat suoraviivaisempia ja sisältävät vähemmän poikkeamia pääjuonesta. Kertomuksessa esiintyvien hahmojen väliset suhteet ovat yksioikoisempia, kun taas aikuisille suunnatussa kirjallisuudessa on monimutkaisia ihmissuhdekuvioita. (Lukens 2007, 9.)

On kuitenkin huomattava, että on olemassa myös lastenkirjallisuutta, joka ei alun perin ole tarkoitettu lapsille; joissakin tapauksissa lastenkirjallisuudesta taas on tullut kirjallisuutta myös aikuisille. (Nikolajeva 1996, 7; Kiefer 2010, 6.) Esimerkiksi vuonna 1812 Grimmin veljesten kirjoittamat sadut ja vuonna 1719 Daniel Defoen kirjoittama kertomus Robinson Crusoe eivät olleet alun perin lapsille suunnattuja. Vuonna 1926 A.A. Milnen kirjoittama Nalle Puh ja Tove Janssonin vuonna 1945 kirjoittama Muumi ja suuri tuhotulva olivat puolestaan alun perin suunnattu lapsille, mutta ne ovat myöhemmin päätyneet myös aikuisten suosioon. Tästä syystä Nikolajevan (1996, 7) mukaan lastenkirjallisuutta ei voida määritellä ainoastaan lukijakunnan eli lasten kautta.

Poikkeuksellista verrattuna aikuisille suunnattuun kirjallisuuteen on se, että lasten- ja nuortenkirjallisuudessa valintoja eivät tee lapset ja nuoret vaan aikuiset (mm. kustantajat, kirja-kauppiat, kriitikot, kirjastonhoitajat, opettajat varhaiskasvatuksessa ja koulussa ja lasten vanhemmat). Aikuiset valikoivat mielestään sopivaa kirjallisuutta kirjatarjonnasta. Tämä on johtanut siihen, että lasten- ja nuortenkirjallisuudesta löytyy muita kirjallisuuden osa-alueita enemmän esimerkiksi nostalgisoivaa kronikointia. Lasten ääntä tulisi kuulla enemmän. (Heikkilä-Halttunen 2000, 41.)

Nikolajeva (1996, 7) määrittää lastenkirjallisuudeksi kirjallisuuden, joka on suunnattu 0-18-vuotiaille lapsille. Näin lastenkirjallisuutta määritellään esimerkiksi Ruotsissa (barnlitteratur), Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa (children's literature). Suomessa yleisimmin erotetaan lasten- ja nuortenkirjallisuus toisistaan, mutta niistä kuitenkin puhutaan yleensä yhdessä, vaikka tarkoitettaisiin selkeästi jompaakumpaa ryhmää (Rättyä 2013). Esimerkik-

si Heikkilä-Halttunen (2000, 39) puhuu johdonmukaisesti lasten- ja nuortenkirjallisuudesta, vaikka hän jakaakin lastenkirjallisuuden koskemaan alle 9-vuotiaita lapsia ja nuortenkirjallisuuden koskemaan yli 9-vuotiaita varhaisnuoria ja nuoria.

Kaisu Rättyä (2013) kuitenkin pohtii Suomessa käytetyn termin toimivuutta 2000-luvulla. Nuorisolla ei tarkoiteta enää nykypäivänä samaa kuin 1900-luvun ensimmäisellä ja toisella puoliskolla, koska nuoriksi nimitetään myös työssäkäyviä nuoria aikuisia. Rättyän mukaan lastenkirjallisuus toimii paremmin kattokäsitteenä ja on selkeämpi nykyisessä kielenkäytössä, vaikka lasten- ja nuortenkirjallisuus toki tarkentaa eri ikäryhmiä.

Lastenkirjainstituutti esittelee Internet-sivuillaan itsensä lasten- ja nuortenkirjallisuuden tuntemuksen ja tutkimuksen edistäjäksi, eli yläkäsitteenä käytetään lastenkirjallisuutta (Lastenkirjainstituutti 2014). Tässä tutkimuksessa puhun lasten- ja nuortenkirjallisuudesta termillä lastenkirjallisuus, koska kokemukseni mukaan Risto Rappääjä-kirjasarjaa lukevat ja kuuntelevat noin 5–12-vuotiaat lapset kotona, päiväkodissa ja koulussa.

3.2 Realistinen lastenkirjallisuus

Realismilla tarkoitetaan taiteen ja kirjallisuuden tyyliuuntausta, joka syntyi 1800-luvulla vastareaktionä romantiikan tyyliuunnalle. Romantiikassa korostetaan tunteita ja mielikuvitusta, kun taas realismissa keskitytään kuvaamaan aikalaistodellisuutta arkisesti ja tunnistettavasti sekä havainnoimaan yksityiskohtia. (Tieteen termipankki.)

Realistinen lastenkirjallisuus koostuu pääsääntöisesti lyhyistä ja pitkistä kertomuksista. Ne kuvaavat elämää – joko mennyttä tai nykyistä. Realistisen lastenkirjallisuuden vastakohtana voidaan pitää fantasiakirjallisuutta, jossa tapahtuu yliluonnollisia asioita. Kertomukset ovat siis realistisia, mutta eivät välttämättä tosia. Realistinen lastenkirjallisuus keskittyy nykypäivän kysymyksiin ja ongelmiin. (Kiefer 2010, 390; Lukens 2007, 15.) Nikolajevan (1996, 15) mukaan realistinen lastenkirjallisuus kuvastaa lähes kaikkia tekstejä, joissa ei ole taikuutta tai muita yliluonnollisia elementtejä.

Suomalaisen realistisen lastenkertomuksen isänä pidetään romantiikan ajan kirjailijaa Zacharias Topeliusta (1818–1898). Useimmat Topeliuksen kertomuksista julkaistiin 1800-luvun lastenlehdissä, joista merkittävin oli vuonna 1854 perustettu lehti nimeltä Eos. Tope-

liuksen arkimaailmaan sijoittuvissa kertomuksissa lapset kuvataan tavallisiksi tytöiksi ja pojiksi, jotka ovat toimeliaita ja uteliaita. Lasten elämä on useimmiten turvallista ja rajattua. Päärooleissa on pieniä poikia, kuten Topeliuksen kahdeksanosaisessa sarjassa Valterin seikkailut. (Karjalainen 2001, 56; Lehtonen 2003, 20, 27.)

Topeliuksen lapsikäsitteen mukaan lapsi on viaton ja hänen mielikuvitustaan ja tunne-elämäänsä tulee kehittää. Kasvatuksen ei pidä tehdä lapsesta aikuista liian varhain, vaan lapsuudella on itseisarvo. Lastenkirjallisuuden tulee tukea lapsen mielikuvitusmaailmaa, eikä se saa häiritä lapsen kehitystä moralisoinneilla ja kirjaviisauksilla. Siitä huolimatta 1800-luvun lopulla lastenkertomukset olivat ajan yleisen aatemaailman mukaisesti hyvin uskonnollisia, opettavaisia ja kasvatuksellisia. Aikuisen auktoriteetti oli ehdoton. (Karjalainen 2001, 56–57; Lehtonen 2003, 22.)

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Suomessa lastenkirjallisuus kehittyi tiiviissä yhteydessä käännöskirjallisuuden kanssa (Huhtala 2003, 38). Suomessa tätä aikakautta hallitsivat sadut. Suomalainen kirjailija ja kääntäjä Anni Swan (1875–1958) uudisti Topeliusta mukailtavaa satuperinnettä ja loi suomenkielisen symbolistisen sadun. (Kivilaakso 2003, 59.) Samoihin aikoihin alettiin kirjoittaa kirjallisuutta erikseen tytöille ja pojille, koska ajateltiin, että tarvitaan sukupuolen mukaan eriytyvää kirjallisuutta, joka ohjaa naiseksi ja mieheksi kasvamista (Huhtala 2003, 38). Toisen maailmansodan jälkeen 1940- ja 50-luvuilla maailmankuva ja lapsikäsitteet muuttuivat, mikä vaikutti osaksi suomalaisen satukulttuurin modernisoitumiseen. Lisäksi modernisoitumista ohjasivat anglosaksiset vaikutteet ja modernisoitunut aikuisille suunnattu kirjallisuus. (Suojala 2001, 40.)

Heikkilä-Halttunen (2003) mukaan 1960-luvulla lastenkirjallisuudessa vallinnut raja-aita sadun ja kertomuksen välillä madaltui. Sadunomaiset piirteet alkoivat pikkuhiljaa värittää realistisia lastenkertomuksia. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa satukirjallisuus jäi osittain realistisen kertomuksen taustalle, koska haluttiin kuvata lasten ja nuorten arkipäivää ja muuttunutta todellisuutta myös lastenkirjallisuudessa. (Suojala 2001, 43; Heikkilä-Halttunen 2003, 227.)

Realistisissa lastenkirjoissa lasta kuvattiin toimijana makromaailmoissa ja erilaisissa sosiaalisissa ympäristöissä, kuten perheen tai lapsiryhmän jäsenenä kotona, päiväkodissa, koulussa tai kaupassa (Heikkilä-Halttunen 2010, 49). Perheiden muuttuneet elinolosuhteet,

kaupungistuminen ja yhteiskunnallinen käymistila saivat lastenkirjailijat käsittelemään modernin lapsen ongelmia sekä tarttumaan ajankohtaisiin kysymyksiin. (Suojala 2001, 43.) Aiheiksi tulivat mm. lasten elämässä kohdatut vaikeat asiat, kuten epäsuotuisat kotiolot, ja poikkeavuuteen, kuten rotuun tai vammaan, liittyvät erilaisuuden tuntemukset (Manninen 1978, 95). Lapset hankkivat lastenkirjojen kautta tietoja, taitoja ja valmiuksia, joita he tarvitsisivat tulevaisuudessa aikuisiksi kasvettuaan (Heikkilä-Halttunen 2010, 49).

1970-luvulla koko aikakausi oli poliittisesti väritty ja lastenkirjoissa alkoi näkyä yhteiskunnallisuutta. Lastenkirjojen teemoiksi valittiin usein esimerkiksi ihmisten välinen tasa-arvo ja kansojen ystävyys. Haluttiin kasvattaa sukupolvi, joka ottaisi aktiivisesti ja kriittisesti kantaa maailman tapahtumiin ja joka olisi oikeudenmukainen. Samaan aikaan alettiin puhua ongelmarealistisesta lastenkirjallisuudesta, jossa lapsille puhuttiin suoraan ja totuudenmukaisesti. Ongelmarealismiin sisältyivät tiedostava mentaliteetti, avoin valistus ja joskus jopa poleeminen ote. (Heikkilä-Halttunen, 27.)

Kasvatustavoitteiden ja -ihanteiden muuttumisen myötä lastenkirjallisuuskin muuttui. Lapsesta tuli päähenkilö ja aikuisesta sivuhenkilö. Realistisissa lastenkirjoissa arkiympäristön kuvauksen kautta mielikuvitus pääsi valloilleen ja arjen puuhat, pihan salaiset leikit, aarten etsintä, syntymäpäivät, karkumatkat ja yksinjäämisen pelot saivat syvyyttä. (Karjalainen 2001, 57.) Heikkilä-Halttunen (2010, 48) mukaan ongelmarealistiselle lastenkirjallisuudelle oli tyypillistä esittää lapsi koko maailman pelastajana. Lapset tarttuivat aikuisia reippaammin epäkohtiin.

Monet nykypäivän realistiset lastenkirjat käsittelevät kasvamista tässä ajassa ja oman paikan löytämistä perheen ja ikätovereiden keskuudessa sekä modernissa yhteiskunnassa. Lapselle tarjoutuu realistisen lastenkirjallisuuden kautta mahdollisuus prosessoida itsensä ymmärtämistä ja toimeen tulemistä itsensä kanssa, samalla kun hän omaksuu ”ihmisyyttä”. Lasten todellisuutta kuvaavat kirjat auttavat lasta ymmärtämään tarkemmin ihmisten ongelmia ja ihmissuhteita sekä samalla ymmärtämään paremmin itseään ja omaa potentiaaliaan. (Kiefer 2010, 390.) Kieferin (2010, 390) mukaan lapsi samaistuu helpommin realistisiin hahmoihin kuin fantasiahahmoihin.

Realistiset lastenkirjat antavat lapselle mahdollisuuden katsoa asioita toisesta perspektiivistä ja tätä kautta laajentaa viitekehystään. Lapsi ymmärtää realistisen lastenkirjallisuuden

kautta, ettei hän ole ensimmäinen, joka kohtaa ongelmia esimerkiksi ihmissuhteissa. Tämä tuo lohtua lapselle. Lapsi voi kirjallisuuden avulla päästä ahdistumatta lähelle omia kipupisteitään. Tämä mahdollistuu paremmin silloin, kun jollakin aikuisella on lukemisen jälkeen aikaa keskustella lapsen kanssa luetusta. Lapsi oppii huomaamaan, mikä satuttaa, mitä toisesta tuntuu, mitkä asiat pelottavat ja mistä syntyy ilo. (Kiefer 2010, 390–391; Karjalainen 2001, 58–60.)

Realistisen lastenkirjallisuuden kautta lapsi voi kokea myös asioita, joita hän ei ole itse kohdannut, esimerkiksi vanhempien avioeron. Realistisen lastenkirjallisuuden kautta lapsi pääsee tutustumaan maailmaan, josta hän tietää hyvin vähän. Sen avulla voi esimerkiksi matkustaa toisiin maanosiin ja paikkoihin, joissa ei ikinä muuten voisi käydä. Kirjat antavat lapselle niin hyviä kuin huonojakin esimerkkejä elämästä. Lukiessaan kertomusta lapsi pohtii omaa elämäänsä ja peilaa sitä tarinaan. (Kiefer 2010, 390–391; Karjalainen 2001, 58–60.)

Lastenkirjallisuudessa on eri aikakausina ollut monenlaisia tabuja eli asioita, joista ei ole ollut soveliasta puhua. Tällaisia ovat esimerkiksi kuolema, väkivalta, päihitteet ja seksuaalinen hyväksikäyttö. Merja Laitinen (2009) määrittelee tabut kulttuurisiksi ja sosiaalisiksi merkityksen kantajiksi. Jokainen aikakausi, yhteiskunta ja kulttuuri luovat omat tabunsa. Heikkilä-Halttunen (2010) mukaan aikuisilla on valta määritellä, mitä aiheita lastenkirjallisuudessa käsitellään ja mitkä aiheet ovat täysin kiellettyjä tai sopimattomia.

2000-luvulla tabuaihteita ei enää juuri ole, vaikkakin jokainen aikakausi luo myös omia uusia tabuja. Tabuaiheet ulottuvat lapsen laiminlyönnistä yhteiskunnan rappion kuvaamiseen. Tabut rikotaan ensin nuorille suunnatuissa kirjoissa, minkä jälkeen ne tulevat hetken päästä myös nuoremmille lapsille suunnattuun kirjallisuuteen. (Heikkilä-Halttunen 2013, 249.) Osa realistisista lastenkirjoista valmistaa lasta elämän ja kohtalon kysymyksiin, esimerkiksi kuolema on nykyään yhtenä aiheena lastenkirjoissa. Kuolema oli tabu lastenkirjoissa aina 1900-luvun lopulle saakka. (Heikkilä-Halttunen 2010, 26.) Esimerkiksi Suomessa Astrid Lingrenin (1907–2002) vuonna 1974 julkaisema lastenkirja *Veljeni Leijonamieli* herätti kohua, koska se käsittelee kuolemaa, sairautta ja erilaisia pelkoja.

Kaisa Neimala (2001, 107) toteaa, että lastenkirjallisuuden keskeisinä aiheina jo sadan vuoden ajan ovat pysyneet samat teemat: suorittaminen ja selviytyminen, kaipaaminen ja

kiintyminen sekä suojeleminen ja hyväksyminen. Realististen lastenkirjojen aiheita nykypäivänä ovat lisäksi mm. häpeä ja pelko, ihastuminen ja rakastuminen, kiusaaminen, seikkailu, kesä, urheilu, eläimet, koulu ja päiväkotit, sisarusuhteet, isovanhemmat ja perhe. Realismi ja huumori ovat 2000-luvun lastenkirjallisuuden tuntomerkkejä. (Karjalainen 2001.)

Lapsia halutaan naurattaa, mikä näkyy huumorin määrässä sekä realistisissa lastenkertomuksissa että muissa lastenkirjallisuuden genreissä. Realistisessa lastenkirjallisuudessa humoristiset tapahtumat ovat erityisen hauskoja siksi, että tapahtumat voisivat todella tapahtua. Monesti kirjojen hahmot ovat osallisena huvittavassa ja yliampuvassa ahdingossa, josta he selviävät ovelasti omalla tyyllillään. (Kiefer 2010, 427, 432.) Hassut sattumukset suurenevat tapahtumien edetessä vieritettävän lumipallon lailla ja lopulta asiat ratkeavat (Karjalainen 2001, 58).

Julie Cross (2011) jakaa huumorin kahteen eri lajityyppiin: korkeaan (high) ja matalaan (low). Korkealla tarkoitetaan sofistikoitunutta ja kognitiivista huumoria. Siitä löytyy parodian, satiirin, koomisen ironian sekä humoristisen metafiktio-piirteitä. Matalalla huumorin lajityypillä tarkoitetaan farssiin ja slapstickiin viittaavaa huumoria, johon kuuluu mm. koomisesti liioiteltuja henkilöähahmoja, groteskia sekä skatologista huumoria. (Cross 2011, 3; kts myös Niemi 2013, 15.)

Lastenkirjallisuuden huumori syntyy Roderick McGillisin (2009, 258) mukaan monesti kirjan hahmojen ulkomuodosta. Kirjan hahmoilla voi olla esimerkiksi pitkät nenät, hullunkuriset hiukset tai pitkulaiset ja luhistuneet vartalot. Henkilöillä on usein myös hauskat nimet, jotka muotoutuvat hahmojen ulkomuodoista. Suomessa käytetään myös murteita ja vieraskielisyyttä huumorin keinoina (Karjalainen 2001, 79). Suomessa 1900-luvun alussa kirjailija Jalmari Finne (1874–1938) kirjoitti hulvattoman kirjasarjan Kiljusen herrasväestä (1914–1925), jolle sattuu ja tapahtuu. Nykypäivänä esimerkiksi Aino Havukaisen ja Sami Toivasen isopäiset hahmot Tatu ja Patu sekä Sinikka ja Tiina Nopolan Risto Rappääjä hauskuuttavat lapsia päiväkodista yläkouluun.

Realistisen lastenkirjan päähenkilö on usein perheen ainut lapsi, mutta päähenkilöinä voivat olla myös sisaruspari (Karjalainen 2001, 64). Esimerkiksi Timo Parvelan Ella-kirjasarjassa päähenkilönä on Ella ja Sinikka ja Tiina Nopolan Heinähattu ja Vilttitossu -

kirjasarjassa päähenkilöinä ovat sisarukset. Lapsipäähenkilöt ratkovat ongelmia neuvokkaasti yksin tai yhdessä apurin kanssa. (Neimala 2001, 106).

Realistisen lastenkirjallisuuden ongelmana pidetään sitä, että ihmiset pitävät itseään todellisuuden kriitikkoina, jolla tarkoitetaan sitä, että niin kirjailijat kuin lukijat luulevat tietävänsä, mikä on todellista ja mikä ei, mutta eivät ota huomioon sitä, että ihmiset näkevät asiat eri tavoin. Kieferin (2010) mukaan sanonta ”mikä toiselle on totta, ei ole sitä toiselle” on totuus ja kysymys, jota tulisi pohtia. Kirjoittaessaan realistista lastenkirjaa lastenkirjailijat tarkastelevat yleensä seuraavanlaisia kysymyksiä: mikä on totta, kuinka realistinen lastenkirja on, millaisia ovat kirjan ennakoasenteet ja stereotypiat, mitkä ovat kirjailijan henkilökohtaisten taustojen vaikutukset ja mihin genreen kirja kuuluu. (Kiefer 2010, 391–396.)

Mikä on totta? -kysymyksellä tarkoitetaan sitä, että kirjoittaessaan realistista lastenkirjaa kirjailija ottaa huomioon eri kulttuurit ja lukijakunnat eli lapset, pohtiessaan, mikä on totta. Kuten edellä jo mainitsinkin, todellisen pohdinta on kuitenkin vaikeaa, koska eri asiat ovat totta eri ihmisille. (Kiefer 2010, 391–396.) Kirjailija voi kuitenkin vetää selkeitä rajauksia realismisuuden ja fantasian välille, kuten esimerkiksi ihmisen lentotaito on täysin fantasiaa, jolloin kirjailija rajaa sen pois realismisesta lastenkirjasta.

Kuinka realistinen lastenkirja on? -kysymyksellä tarkoitetaan sitä, mikä on soveliaista lastenkirjallisuudessa. Kuinka paljon lastenkirjassa voi olla esimerkiksi väkivaltaa? Televisio ja muu media on hämärtänyt soveliaisuuden rajaa nykypäivänä, eikä lapsia pidetä enää niin viattomina kuin ennen. Eniten tähän kysymykseen törmätään nuorille suunnatussa lastenkirjallisuudessa, jossa käsitellään esimerkiksi seksuaalisuutta. (Kiefer 2010, 391–396.)

Millaisia ovat kirjan ennakoasenteet ja stereotypiat? -kysymys nostaa esiin pohdinnan yhteiskunnallisista arvoista ja normeista. Nykypäivän realistinen lastenkirjallisuus käsittelee mm. rasismia, kulttuurisia epäkohtia, sairaiden tai vammaisten ihmisten kohtaamisia ja seksuaalisuutta. Edellä mainituista aiheista on tehty lastenkirjallisuutta, jossa kyseisiä aiheita käsitellään myönteiseen ja reiluun sävyyn. (Kiefer 2010, 391–396.)

Kirjailijat pohtivat kirjoittaessaan yleensä myös oman taustansa vaikutusta tekstiin. Oma kulttuuri, elämäkokemus ja asenteet näkyvät, esimerkiksi silloin, jos kirjailija kirjoittaa it-

selleen vieraan kulttuurin näkökulmasta asioita. Kirjoja luokitellaan eri tavoin eri genreihin riippuen siitä, mistä kirja kertoo ja kenelle se on suunnattu. Kirjailijat pohtivat tehdessään kirjaa, onko siinä jokin selkeä aihe tai onko se suunnattu jollekin tietylle ikäryhmälle, esimerkiksi käsiteltävien asioiden takia. (Kiefer 2010, 391–397.)

3.3 Perheet lastenkirjallisuudessa

Erilaiset perheet lastenkirjallisuudessa heijastavat kunkin aikakauden perhekäsitystä. Kimberley Reynoldsin (2009) mukaan 1700-luvulla Englannissa, samaan aikaan kun ensimmäiset lastenkirjat ilmestyivät maailmalla, muuttui perhekäsitys vähitellen intiimimmäksi ja kodikkaammaksi, mistä mainitsin alaluvussa 2.1. Tämä näkyi Reynoldsin mukaan myös joissain lastenkirjoissa, joissa keskityttiin lapsen perhesuhteisiin ja tunteisiin. Perhe koostui äidistä, isästä ja lapsista. Samoihin aikoihin kirjoitettiin myös orvoista lapsista, jotka menestyivät elämässään orpoudesta huolimatta. (Reynolds 2009, 193–196.)

Vaikka englanninkielisessä lastenkirjallisuudessa seikkaili 1700–1800-luvulla paljon urhollisia, perheettömiä lapsia ja nuoria, oli silti yleisempää, että lastenkirjallisuudessa kuvattiin perheitä, jotka kehystivät lapsensa elämän. Monissa lastenkirjoissa oli tyypillisesti suorat ohjeet vanhemmille siitä, kuinka kasvattaa ja opettaa lastaan. Lisäksi niihin sisältyi selkeät ohjeet lapsille, kuinka käyttäytyä. Kun idea tyypillisestä ydinperheestä oli vakiintunut lastenkirjallisuuteen, alettiin kirjoihin luoda dramaattisempia ja eksoottisempia perheitä. Tällaiset kirjat saavuttivat suuren suosion. (Reynolds 2009, 195–198.)

1900-luvulla lastenkirjoissa ydinperhe asetettiin ideaaliksi, mutta lukijoita rohkaistiin samalla myös näkemään sen puutteet ja jopa haitat. 1950-luvulle asti länsimaisessa lastenkirjallisuudessa kuvattiin runsaasti valkoihoisia ydinperheitä. Niissä vanhemmat olivat heteroseksuaaleja ja sukupuoliroolit perheessä perinteiset. Tämä on edelleen yleistä lastenkirjallisuudessa, vaikka valkoihoisia heteroseksuaalipareja ei pidetä enää samalla tavoin normina. 1960-luvulla ydinperheiden ongelmia alettiin käsitellä lastenkirjallisuudessa. Perheissä esimerkiksi vanhemmat asuivat erillään, joivat liikaa, eivät välittäneet jälkikasvustaan. Lasten ja vanhempien välille syntyi epäluottamusta ja kommunikointiongelmia. (Reynolds 2009, 202–203.)

Marketta Härkösen (2001, 253) mukaan äiti, isä ja lapset ovat yleisin perhemuoto lastenkirjoissa, mutta kummalliset perhe- ja sukulaissuhteet ovat nykyään kirjallisuudessa hyvin

tavallisia. 2000-luvulla ei voida puhua enää yhdestä ainoasta perhemallista, vaan tulee puhua monesta varteenotettavasta ja yhtä hyvästä vaihtoehdosta. (Heikkilä-Halttunen 2010, 102.) Kiefer (2010, 402) toteaa, että lisääntyneet avioerot ovat tuoneet ne myös lastenkirjallisuuteen, jossa käsitellään lapsen mielen mylläkkää, kipua ja vihaa. Samantyyppisiä tunteita käsitellään myös lastenkirjoissa, joissa perheet kohtaavat kuoleman tai jonkin muun negatiivisen asian.

Lastenkirjallisuuden perheet eivät ole enää samalla tavoin ehjiä ja kokonaisia kuin vielä muutama kymmenen vuotta sitten. Kirjoissa lapsi voi asua biologisten vanhempien ja sisarusten kanssa yhtäläillä kuin uusperheessä, suurperheessä, adoptioperheessä, sijoitusperheessä, yksinhuoltajan kanssa tai samaa sukupuolta olevien vanhempien kanssa. Yksinhuoltajana voi toimia niin äiti, isä, setä kuin tätikin. (Karjalainen 2001, 59; Heikkilä-Halttunen 2010, 102, 105; Kiefer 2010, 183.)

Rättyän (2005) mukaan erityisesti nuorille suunnatuissa romaaneissa rikkonaiset perheet ovat tavallisia. Näissä perheissä toinen vanhemmista on lähtenyt ja toinen hoitaa kotia usein alkoholismien, työttömyyden tai mielenterveysongelmien lomassa heikolla lopputuloksella. Vanhemmat jättävät kasvattajan roolin lapselle itselleen tai yhteiskunnalle. Välillä lapset joutuvat itse kasvattamaan vanhempiaan, koska huolehtivat heistä. Vanhemmat käyttäytyvät kuin murrosikäiset selvitellessään identiteettiään, mieltään tai ihmissuhdekuvoitaan. Näissä kirjoissa korostuu usein muiden läheisten rooli, kuten isovanhempien rooli. (Rättyä 2005, 13.) Monissa lastenkirjoissa esitetyt nykyperheiden aikuiset ovat kuitenkin täyskasvuisia, jotka näyttävät avoimesti niin vahvuutensa kuin heikkoutensakin ja sen, miten niiden kanssa tullaan toimeen (Kiefer 2010, 397.)

Työn ja perheen sovittamattomat ristiriidat heijastuvat lastenkirjallisuuteen (Heikkilä-Halttunen 2013). Kirjoissa esiintyvät niin työelämästä työttömyyden takia syrjäytyneet vanhemmat kuin menestyksen oravanpyörässä itsensä polttavat vanhemmat. Eniten viimeisimmän taloudellisen laskusuhdanteen merkit ovat näkyneet lukemaan opetteleville suunnatuissa lastenkirjoissa. Näissä näkyvät vanhempien, konkurssien ja perheiden vararikkojen heijastukset lasten sosiaalisiin suhteisiin. (Heikkilä-Halttunen 2013, 254.)

Monissa kirjoissa monimutkaisia perhekuvioita käsitellään melko kepeästi ja perheenjäsenten keskinäisiä suhteita käsitellään avoimesti huumorin sävyttämänä. Koti ja erilaiset per-

heet ovat lastenkertomusten keskiössä hurjine menoineen ja hullutteluineen. Joskus tämän kaiken lävitse on aistittavissa myös perheiden kipuilua. (Karjalainen 2001, 59.) Kieferin (2010, 397) mukaan ennen lastenkirjoissa kuvattiin perheet ilman vihan ja loukkaamisen hetkiä ja keskityttiin onnellisiin tai seikkailullisiin hetkiin. Nykyään taas voi olla vaikeampi löytää lastenkirjoja, joissa olisi onnellisesti naimisissa olevat vanhemmat sekä tasapainoiset lapset, kuin lastenkirjoja, jotka käsittelevät perheongelmia.

Lastenkirjoissa toiset aikuiset, kuten esimerkiksi isovanhemmat, tädit, sedät tai joskus myös toiset lapset, kuten serkut voivat paikata olemassa olevaa tai puuttuvaa vanhempaa tai vanhempia. Lapset voivat muuttaa erinäisistä syistä sukulaisten luokse asumaan tai heitä voi muuttaa lapsen kotiin asumaan. Lastenkirjallisuudessa syinä ovat usein esimerkiksi vanhempien työ, sairaus tai kykenemättömyys huolehtia lapsestaan. (Keifer 2010, 401–402.)

Seuraavaksi esittelen lasten perheisiin kuuluvien hahmojen, kuten vanhempien ja sisarussten, perinteisiä piirteitä lastenkirjallisuudessa. Otin mukaan myös isovanhemmat, koska he kuuluvat monen lapsen perhe-elämään tiiviisti, vaikka eivät suoranaisesti olisi osa perhettä.

Äiti

Heikkilä-Halttunen (2010) mukaan lasten kuvakirjoissa äidin valta-asema on horjumaton. Alle kouluikäisten lasten kuvakirjoissa lapsen ja äidin suhde on lähes poikkeuksetta idyllinen. Heikkilä-Halttunen huomauttaa kuitenkin, että viime vuosina on ryhdytty kuvaamaan kasvatuksellisia pulmatilanteita realistisemmin, huumorin ryydittämänä. Äideille sallitaan nykyään kevyttä kapinointia. Särmikkäät äidit ovat kuitenkin yleisempiä kouluikäisille suunnatuissa lastenkirjoissa kuin kuvakirjoissa. Heikkilä-Halttunen pitää olennaisena lastenkirjallisuuden äitikuvasa sitä, että äidit eivät enää mahdu yhteen tiettyyn muottiin ja haluavat elää myös omaa elämää. (Heikkilä-Halttunen 2010, 85.) Lastenkirjoissa tavataan myös äitipuolia, jotka ovat Härkösen (2001, 257) mukaan yleensä siedettäviä, kunhan heihin ensin tutustuu.

Isä

Yleisin isätyyppi Neimalan (2001, 114) mukaan on ”väsähtänyt nuhjake”. Uuden isän tulo perheeseen on lastenromaaneissa toistuva aihe, mutta uudet isät eivät usein vedä vertoja ”entisille” isille, jotka ovat lastenkirjoissa hullunkurisia hahmoja. Lastenkirjoissa seikkai-

levien lasten ja uusien isien välille saavutetaan aina lopulta yhteisymmärrys. (Neimala 2001, 107.)

Kirsi Viitanen (2000) tutki pro gradu -tutkielmassaan erilaisia isyyksiä lastenkirjoissa. Hän lajitteli lastenkirjoista löytyvät erilaiset isyydet seitsemään kategoriaan: isä joka on kaikista tärkein, isä joka rankaisee, isä jota isyys ei kiinnosta, isä jolle lapsi on kaikista tärkein, isä joka jakaa salaisuuden, isä jota lapsettaa ja isä joka yrittää olla isä. Viitasen mukaan kaiken kaikkiaan tutkittavista lastenkirjoista ilmeni, että lastenkirjat välittävät ristiriitaista ja monimutkaista kuvaa isyydestä, joten on harhauttavaa puhua yhdenlaisesta stereotyyppisestä isyydestä lastenkirjoissa.

Isovanhemmat

Lastenkirjoissa lapsihahmojen lisäksi hauskuuttavat usein puheliaat, vauhdikkaat, toimeliaat ja ajan tasalla olevat mummot. Ukit ovat passiivisempia, mutta myös topakoita ukkeja löytyy. Lastenkirjoissa isovanhemmat on yleensä sijoitettu asumaan maalle, veden ja metsien äärelle, mutta nykyajan lastenkirjoissa isovanhemmat asuvat usein kaupungissa, kerrostaloissa. Ukit ja mummot saattavat asua erillään, mummo voi matkustaa yksin jouluksi etelään, joogata tai olla jäsenenä rokkibändissä. Neimala (2001, 115) viittaa myös lastenkirjaan, jossa mummo kertoo puhelimesta tyttärenpojalleen parhaat ripulivitsit. (Neimala 2001, 115–116; Karjalainen 2001, 67; Heikkilä-Halttunen 2010, 93.)

Heikkilä-Halttunen (2010) mukaan isovanhemmat kuvataan lastenkirjoissa usein ikäistään vanhemmiksi ja aatemaailmaltaan jopa epäuskottavan taantuneiksi. Karjalaisen (2001) mukaan mummojen mummonvaistot ovat entisellään, vaikka isovanhempienkin maailma on muuttunut. Mummon ja ukin kesäpaikkaa pidetään piilopaikkana ja mummot tekevät ihania ruokia. Isovanhemmilla on tärkeä rooli lastenlastensa auttajina ja ymmärtäjinä. Esimerkiksi kuolemasta ja siihen liittyvistä asioista lapsi keskustelee usein juuri isovanhempien kanssa. Lastenlapsia ja isovanhempia kuvaaville lastenkirjoille on tyypillistä lähes paikalleen pysähtynyt ja kiireetön tunnelma. (Neimala 2001, 115–116; Karjalainen 2001, 67; Heikkilä-Halttunen 2010, 93, 232.)

Kiefer (2010, 184) jakaa kolmeen luokkaan lastenkirjat, joissa on mukana isovanhemmat:

1. Teokset, joiden henkilögalleriaan kuuluvat auttavat isovanhemmat, jotka auttavat esimerkiksi lasta pääsemään yli pelosta tai oppimaan jotakin uutta.

2. Teokset, joissa jätetään hyvästit läheisille isovanhemmille tai joissa isovanhempi kuolee.
3. Teokset, joissa sukutarinoiden jakaminen, johon usein kuuluu tunteet ja kulttuuri isovanhempien alkuperäisestä kotimaasta.

Sisarussuhteet

Yhdysvaltaiset tutkija Laurie Kramer, Sonia Noorman ja Renee Brockman (1999) ovat tutkineet sisarussuhteita yhdysvaltalaisessa lastenkirjallisuudessa. Heillä oli tutkittavana 261 lastenkirjaa, joista 52 % käsitteli sisarussuhteita myönteisesti. Näissä kirjoissa sisarukset olivat kavereita keskenään, leikkivät yhdessä ja olivat huolehtivia sekä avuliaita toisiaan kohtaan. Muutamissa kirjoissa sisarukset keskustelivat keskenään, jakoivat asioita tai ratkoivat yhdessä ongelmia. Kielteisessä sävyssä sisarussuhteita käsitteli 48 % kirjoista. Näissä kirjoissa ”pomoteltiin”, jätettiin yksin, loukattiin, riideltiin tai kiusattiin. Tutkijoiden mukaan lastenkirjallisuus voi vaikuttaa lapsen käsityksiin sisarussuhteista. (Kramer, Noorman & Brockman 1999.)

Sisarussuhteita korvataan myös ystävyysuhteina, kuten esimerkiksi Marjatta Kurenniemen (1918–2004) Onneli ja Anneli -kirjasarjassa, joka on julkaistu vuosina 1966–1989. Sisarukset huolehtivat tiukan paikan tullen myös toisistaan, esimerkiksi Zacharias Topeliuksen sadussa Koivu ja tähti, joka julkaistiin vuonna 1893.

Monissa lastenkirjoissa käsitellään sisarusten välistä kateutta ja mustasukkaisuutta, esimerkiksi perheen uuden vauvan syntymän yhteydessä. Lapset odottavat uudesta sisaruksesta leikkikaveria ja pettyvät ymmärtäessään, ettei vauvasta ole leikkikaveriksi vielä pitkään aikaan. Lapset näyttävät tunteitaan nykypäivän lastenkirjoissa vahvasti ja uskaltavat kyseenalaistaa vanhempien lupauksia. (Heikkilä-Halttunen 2010, 86–87.) Vastapainoksi on myös lastenkirjoja, joissa perheen vanhin lapsi pääseekin mukaan vauvan hoitoon ja kiintyy vauvaan. Ennen vauvan syntymää vallinneet mustasukkaiset tunteet kaikkoavat (Karjalainen 2001, 67).

4 LASTENKIRJALLISUUS ESI- JA ALKUOPETUKSESSA

Tässä luvussa painotan vielä lastenkirjallisuuden merkitystä ja sen vaikutusta lapsen kasvuun ja kehitykseen. Tarkennan käsittelyäni esi- ja alkuopetukseen ja esittelen esiopetuksen ja perusopetuksen opetussuunnitelmista nousevia asioita, jotka koskevat lastenkirjallisuutta ja lapsen kasvamista erilaisuutta hyväksyväksi ja suvaitsevaiseksi yhteiskunnan jäseneksi. Lopuksi esittelen lastenkirjallisuuden moninaisia käyttötapoja esi- ja alkuopetuksessa.

4.1 Lastenkirjallisuuden vaikutus lapsen kasvuun ja kehitykseen

Kirjallisuus vaikuttaa lukijaan tai kuulijaan monin eri tavoin ja parhaimmillaan siinä on paljon persoonan ja ihmisyyden kehitykselle tärkeitä rakennusaineita. Kirjallisuus avartaa maailmankuvaa ja syventää ajattelua, se kuljettaa läpi eri aikakausien ja lukija tai kuulija pääsee tutustumaan eri kulttuureihin ja ihmiskohtaloihin. Myötäelämisen ja ymmärtämisen kyky kasvaa kertomusten kautta, ja lukija tai kuulija löytää samaistumisen kohteita päähenkilöistä ja sankareista. Samaistumisen kautta syntyy esimerkiksi halu olla rohkea, rehti ja rehellinen ja voittaa sitä kautta ongelmat viisaasti. (Linna 1999, 15–16.) Kirjallisuuden parissa työskentely antaa kuulijalle ja lukijalle myös mahdollisuuksia oppia empatiasta ja toiseudesta. Kirjallisuuden käsittely vuorovaikutuksessa toisten kanssa auttaa oppimaan toisilta ja toisista. (Grünthal & Pentikäinen 2006, 168.)

Laulajaisen (2009) mukaan lastenkirjallisuuden tulisi käsitellä kaikkea sitä, mikä kuuluu elämään. Tabuja ei saisi olla, mutta lastenkirjan maailmankuvan tulisi kuitenkin perustua elämänmyönteisyyteen ja perusturvallisuuden tunteen tulisi säilyä, vaikka käsiteltäisiin rankempiakin aiheita. Murrosikäisille suunnatuissa lastenkirjoissa voidaan asioita käsitellä vielä syvällisemmin kuin pienempien kirjoissa, eikä onnellinen loppu ole välttämätön, kuten nuoremmille lapsille suunnatuissa kirjoissa. Murrosikäinen pystyy paremmin käsittelemään ja hyväksymään sen, että tarina ei aina pääty onnellisesti. (Laulajainen 2009, 55.)

Lastenkirjallisuudella on Laulajaisen (2009) mukaan monia eri tehtäviä. Lastenkirjallisuus voi olla taidetta ja viihdettä. Se voi sisältää opetusta sekä tietoa. Lastenkirjat sisältävät usein myös tunnekasvatusta ja sillä voi olla terapeutinakin merkitys lapsen kehitykselle. Ne voivat auttaa lasta toipumaan pettymyksistä, surusta ja menetyksistä sekä pelastaa ja

lohduttaa lasta. Lapset tarvitsevat siis paljon erilaista lastenkirjallisuutta. (Laulajainen 2009, 61–67; Ojanen 1980b, 14.)

Sinikka Ojanen (1980a) esittelee tutkimuksen, jossa lastentarhanopettajilta (N=100) kysyttiin lomaketutkimuksella Päivälän kansanopiston Luovan toiminnan kurssilla, miksi sadut ovat niin merkittäviä lasten kehityksen kannalta. Kaikkein tärkeimmäksi asiaksi lastentarhanopettajat nostivat mielikuvituksen rikastuttamisen. Lisäksi satujen kuuntelun avulla lapset tutkimuksen mukaan mm. rentoutuivat ja purkivat jännitteitä, keskittymistaidot kehittyivät ja lapsi koki mielihyvää.

Lastenkirjallisuuden kautta heränneet tunne-elämykset ovat lapsen kehitykselle tärkeitä (Ojanen 1980b). Kirjat voivat ilmaista sanoin ja teoin sen, mitä lapsi pohtii. Esimerkiksi omia pelkotilojaan lapsi pystyy käsittelemään turvallisesti lastenkirjallisuuden kautta. Lapsi pääsee seikkailemaan mielikuvitukseensa, joka on paikka, jossa lapsi voi kohdata pelkoja omilla ehdoillaan ja voittaa ne. Lapsi, joka painiskelee elämässään ongelman tai pelon kanssa, voi lastenkirjan kautta saada heijastuspintaa ja lohtua. Lapsi voi tuntea tulleen kuulluksi ja olla onnellinen, että joku on pukenut lapsen ongelman tai pelon sanoiksi. (Ojanen 1980b, 11, 17; Heikkilä-Halttunen 2010, 280.)

Kun lasta lähestytään lastenkirjallisuudessa lapsen tasolla, se merkitsee lapselle suurta taidetai viihde-elämystä (Ojanen 1980b, 11). Pirkko Liikasen (1978, 69) mukaan kirjallisuuden tehtävänä on myös laajentaa ja kartuttaa sana- ja käsitevarastoa, kasvattaa kielen- ja tuntemusta, tukea luovuuden kehittymistä, siirtää kulttuuriperinnettä, lisätä kirjojen sisältämän tiedon vastaanottamis-, omaksumis- ja soveltamiskykyä sekä kehittää lapsen kriittistä ajattelua ja esteettisiä taitoja.

J. A. Appleyard (1990) jakaa lapsilukijat viiteen rooliin. Roolit aktuaalistuvat eri vaiheissa lapsen kasvua ja kehitystä. Appleyard yhdistää kehityspsykologisen ja sosiokonstruktivistisen näkökulman tarkasteluunsa. Lapsilukija voi lukea leikkijänä (alle 6-vuotias), sankarina tai sankarittarena (6-12-vuotias), pohtijana (noin 12-vuotias), tulkitsijana (nuoruusvuodet) tai pragmaattikkona (aikuisuus). Nämä roolit lukija kokee kasvaessaan lapsesta aikuislukijaksi ja jokainen vaihe kuvaa iän myötä kehittyviä asenteita ja lukemisen tapoja. (Appleyard 1990, 9, 14–15; Suojala 2006, 172–173.) Keskityn nyt kahteen ensimmäiseen vaiheeseen, koska ne selkeimmin koskevat esi- ja alkuopetusikäistä lasta.

Lapsilukija leikkijän roolissa on varhaislapsuuden vaihe, jossa lapsi ei vielä itse toimi lukijana, mutta kuuntelee mielellään satuja ja sitä kautta kasvaa luottavaiseksi leikkijäksi mielikuvitusmaailmassa, jossa kuvitellaan realiteetteja ja pelkoja. Tässä roolissa lapsi opettelee myös, missä menee todellisen ja mielikuvituksen raja. Lapsilukija sankarina tai sankarittarena on koulun aloitukseen yhdistetty vaihe, jossa sankaruus on lapsen tapa suhtautua fiktion. (Appleyard 1990, 9, 14–15; Suojala 2006, 172–173.) Marja Suojalan (2006, 173) mukaan lapsi samaistuu sankareihin ja eläytyy vahvasti hahmon seikkailuihin ja urotöihin. Lapsen tarve eläytyä sankarin rooliin kertoo Suojalan mukaan lapsen tarpeesta saada kaotettu maailma tarinan avulla selkeämmäksi. Rooliin samaistuminen täyttää myös jokin perustavaa tarvetta lapsen elämässä.

Lastenkirjoja tulisi lukea lapselle niin kotona kuin koulussa tai päiväkodissakin. Alaluvussa 4.3 käsittelen esi- ja alkuopetuksessa tapahtuvaa lukemista ja erilaisia työtapoja kirjallisuuden käsittelyyn. Kotona lukuhetken tulisi olla molemmin puolin miellyttävä yhdessäolon hetki, lukijan ja kuuntelijan välillä. Lukijan tulee keskittyä lukuhetkeen, eikä lukea kirjaa velvollisuuden tunteesta, koska se välittää väärää viestiä lapselle. Lukuhetken tarkoituksena ei ole niinkään tiedon jakaminen vaan yhteinen lukuhetki. (Ojanen 1980b, 40.) Kokemukseni mukaan esi- ja alkuopetuksessa lapsi ei pääse keskustelemaan välttämättä kovin syvällisesti itseään askarruttavasta aiheesta, mutta kotona kahden kesken se mahdollistuu paremmin. Kirjojen lukemista ei saisikaan jättää vain päiväkodin tai koulun tehtäväksi.

Lapsen tulee antaa tuoda julki omia kuvitelmiaan kertomuksesta, eikä niitä tule tuomita tai moralisoida. Kun lapsi saa tuoda illuusionsa julki, hänen psyykensä voimistuu. Tärkeää on, että myös aikuinen lukija toisi omia kertomuksen synnyttämiä mielleyhtymiä julki, jolloin syntyy molemminpuolista vuorovaikutusta. (Ojanen 1980b, 40–41.)

4.2 Esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien tavoitteita ja sisältöjä

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2010) esiopetuksen tehtävänä ja yleisenä kasvatuksen tavoitteena on edistää lapsen kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen ohjaamalla lasta noudattamaan yhteisesti hyväksytyjä sääntöjä ja toimimaan vastuullisesti sekä arvostamaan toisia ihmisiä. Lapsen kokemusmaailmaa tu-

lee rikastuttaa ja myönteistä minäkuvaa vahvistaa. Lapsen tulee oppia pohtimaan oikean ja väärän eroja, ja näin hänen toimintansa vastuutuntoisena yhteisön jäsenenä vahvistuu. Lapsen tulee sisäistää yhteiskuntamme hyviä tapoja ja ymmärtää niiden merkitys elämämme jokapäiväisenä osana. Hänen tulee oppia ymmärtämään tasavertaisuutta ja sitä kautta oppia hyväksymään erilaisuutta. (EOPS 2010, 6–7.)

Perusopetuksen tehtävänä on antaa oppilaalle mahdollisuus monipuoliseen kasvuun, oppimiseen ja terveen itsetunnon kehittymiseen, jotta oppilas kykenee hankkimaan elämässä tarvitsemiaan taitoja ja tietoja. Jokaisen oppilaan kulttuurista identiteettiä tulee tukea. Perusopetuksen tehtävänä on myös kehittää oppilaan kykyä arvioida asioita kriittisesti, luoda uutta kulttuuria ja uudistaa toiminta- ja ajattelutapoja. (POPS 2004, 14.)

Esiopetuksen yhtenä keskeisenä sisältöalueena on ”Kieli ja vuorovaikutus”, joka peruskouluun siirtyessä asettuu äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen alueelle. Esi- ja alkuopetuksessa näiden alueiden sisällöt ovat tärkeitä lapsen minäkuvan ja maailmankuvan muodostumisen kannalta. Keskeisenä työvälineenä tavoitteisiin pääsemiseksi käytetään kirjallisuutta.

Esiopetuksessa (EOPS 2010) kielen ja vuorovaikutuksen opetuksen tavoitteena on, että lapsi jäsentää oppimiensa käsitteiden kautta ympäristöään ja rakentaa maailmankuvaansa. Lapsen tulee oppia kertomaan ja keskustelemaan tunteistaan, mielipiteistään, toiveistaan ja ajatuksistaan sekä ilmaisemaan sanallisesti havaintojaan ja päätelmiään. Ryhmän jäsenenä lapsi oppii odottamaan omaa vuoroaan ja kuuntelemaan sekä lasten että aikuisten puhetta. Lisäksi lapsi oppii eläytymään kuulemaansa ja saa siitä aineksia vahvistaa ajatteluaan ja kykyään ymmärtää omaa ja toisten elämää. Esiopetuksessa kielen ja vuorovaikutuksen tulee siis tukea lapsen ajattelun, sosiaalisuuden, tunteiden ja vuorovaikutustaitojen kehittymistä ja oppimisprosessia eritoten kielen avulla. Tätä kautta lapsen luovuus, itsetunto ja tunne-elämä kehittyvät. (EOPS 2010, 12–13.)

Peruskoulun alkuopetuksessa 1. – 2. luokilla äidinkielen ja kirjallisuuden tavoitteina on, että oppilas tottuu koulun vuorovaikutustilanteisiin ja oppilas vahvistaa kielellistä ja fyysistä kokonaisilmaisuaan (POPS 2004). Oppilaan tulee oppia kertomaan tietojaan, kokemuksiinsa, ajatuksiaan ja mielipiteitään. Sisältöinä opetuksessa on painettujen ja sähköisten tekstien avaamista keskustellen. Kirjoja luetaan ja käsitellään siten, että painotetaan elämyksellisyyttä ja lukukokemuksen jakamista, kirjallisuutta esimerkiksi käytetään virikkeenä luo-

valle toiminnalle. Lisäksi opiskellaan kirjallisuuden käsitteitä (päähenkilö, tapahtuma-aika ja -paikka ja juoni) ja liitetään luettua omaan elämään ja aiemmin nähtyyn, luettuun tai kuultuun. (POPS 2004, 46–48.)

Kirjallisuuden opetuksessa peruskoulussa painotetaan Suojalan (2006) mukaan lukijalähtöisyyttä, eli lähdetään liikkeelle lukijan omista kirjallisuutta koskevista valinnoista ja tulkinnoista. Lisäksi painotetaan kirjojen käsittelyn elämyksellisyyttä. Kulmakivenä alakoulussa pidetään lukemisen iloa, lukijan omia näkemyksiä ja ajatuksia luetusta sekä lukukokemusten jakamista toisten kanssa. (Suojala 2006, 170.)

4.3 Lastenkirjallisuuden eri käyttötapoja esi- ja alkuopetuksessa

Esikoulussa lapsista suurin osa ei osaa vielä lukea, mutta alkavaa lukutaitoa löytyy paljon. Esikoulussa kirjallisuuskasvatus tapahtuu kokemukseni mukaan vahvasti aikuisen johdolla. Aikuiset lukevat lapsille ääneen ja keskustelevat heidän kanssaan luetusta. Sekä esiopetuksessa että alkuopetuksessa voidaan kuitenkin hyödyntää samoja työtapoja käsiteltäessä lastenkirjallisuutta. Suojala (2006) ja Linna (1999) esittelevät eri työtapoja kirjojen lukemiseen ja työstämiseen ennen lukemista, sen aikana ja jälkeen.

Linna (1999) perustaa työtapansa konstruktivistiselle oppimiskäsitykselle, jossa perusajatuksena on se, että tieto ei siirry sellaisenaan oppijalle, vaan että oppija muodostaa itse käsityksensä tulkitsemalla, valikoimalla ja jäsentämällä aiemmin omaksumaansa tietoa. Linnan mukaan kirjallisuuden opetuksessakin tulisi hakea sellaisia menetelmiä, jotka perustuvat tälle oppimiskäsitykselle. Opetuksessa tulisi tällöin ottaa huomioon, että uutta tietoa opitaan aiemmin opitun avulla ja oppiminen on oppijan oman toiminnan saavutus. Samoja asioita voidaan tulkita ja käsitellä monin eri tavoin. Oppiminen on aina sidoksissa muihin opeteltavaan aiheeseen läheisesti liittyviin aineksiin. Sosiaalisella vuorovaikutuksella on tärkeä merkitys oppimiselle. (Linna 1999, 16.)

Konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen liittyy myös skeemateoria, joka opettajan tulisi ottaa huomioon käsiteltäessä kirjallisuutta yhdessä lasten kanssa. Jokaisen ihmisen toimintaa ohjaavat skeemat eli eräänlaiset mielenmaisemat tai ”kartat”. Ihminen jäsentää kokemansa laajemmiksi tai suppeammiksi, hierarkisiksi tietorakenteiksi, jotka syntyvät kokemuksesta, käsityksistä, tiedoista ja uskomuksista. Tätä skeemateoriaa on hyödynnetty paljon selittäes-

sä luetun ymmärtämistä, oppimista ja muistamista: lukija tai kuuliija ymmärtää luettua, jos hän pystyy löytämään mielestään aiheeseen liittyvän skeeman, jonka kautta tulkita sitä. Tulkinnat voivat olla siis erilaisia, koska niihin liittyy usein myös omakohtaisuutta. Ymmärtämisen ongelmia syntyy, jos kyseinen skeema puuttuu. Esimerkiksi maahanmuuttajalapsilla ei aina ole samoja skeemoja kulttuurispesifien aiheiden käsittelyyn kuin valtaväestöön kuuluvilla lapsilla. (Linna 1999, 30–32.)

Motivoinnilla on tärkeä merkitys kirjan lukemisen aloittamisessa. Opettaja voi vaihteistaa lukemista kehittämällä erilaisia tehtäviä kirjan käsittelemiseen, jotka tukevat lukuprosessia ennen teoksen lukemista, lukemisen aikana ja sen jälkeen. (Suojala 2006, 182.)

Kirjallisuuskasvattajien mukaan uuden kirjan lukemisprojektin aloittaminen lasten kanssa tulisi aina aloittaa johdattelulla ja lasten mielenkiinnon herättämisellä ja odotusten aktivoinnilla (Suojala 2006, 182). Opettajan tulee huolehtia myös, että hän aktivoi lasten skeemat aiheesta, jotta lapsi kykenee tulkitsemaan luettua (Linna 1999, 32). Lukivatpa lapset itse tai eivät, voidaan heidän kanssa yhdessä käydä läpi kirjasta heränneitä mielikuvia ja pohtia, mitä kirjassa mahtaa tapahtua kirjan nimen, kannen tai kuvien perusteella. Tärkeintä on, että lapsi on utelias lukemaan kirjaa. (Suojala 2006, 182.)

Kirjan lukemisen jälkeen kirjan tapahtumia ja teemoja voidaan käsitellä monin eri tavoin. Ensimmäiseksi tulisi jollain tasolla arvioida luettua ja reflektoida lukukokemusta. (Suojala 2006, 185.) Luetusta tulisi aina keskustella lasten kanssa. Ojasen (1980a) esittelemän kyselykaavatutkimuksessa lastentarhanopettajilta kysyttiin, tulisiko sadun jälkeen keskustella. Kaikki vastanneet painottivat keskustelun tärkeyttä, mutta syyt olivat erilaiset. Lasten tulee saada tuoda spontaanisti julki omia ajatuksiaan, esimerkiksi kirjan pelottavassa tai iloisessa kohdassa. Näin lapsi voi purkaa ajatuksiaan tunteina, ei tekoina. Lisäksi painotettiin keskustelun tiedollista vaikutusta; lapsen muistin virkistämistä, samaistumisen kohteiden löytämistä, verbaalisen ilmaisun kehittymistä, outojen sanojen läpikäyntiä ja keskittymiskyvyn paranemista. (Ojanen 1989a, 123–124.)

Seuraavaksi esittelen erilaisia työtapoja käsitellä kirjaa sen eri lukuvaiheissa esi- ja alkuopetuksessa:

Ääneenlukeminen

Lukemalla ääneen lapselle aikuinen voi innostaa tätä lastenkirjallisuuden pariin. Hän voi näin viestiä lapselle, kuinka mukavaa ja tärkeää kirjojen lukeminen on. Ääneen lukeminen on lukutaidottomien lasten ainut tapa päästä tutustumaan kirjallisuuteen. Ääneen lukemista ei saisi kuitenkaan unohtaa, vaikka lapsi oppisikin lukemaan, koska silloin kun oma lukutaito on vielä hapuilevaa ja lukeminen vaatii ponnisteluja, kirjojen maailmaan pääseminen on helpompaa kuuntelemalla. (Suojala 2006, 175.)

Esiopetuksessa yhteiset lukuhetket lasten ja aikuisten välillä syntyvät usein luonnostaan, koska lapsi ei pysty lukemaan kirjoja itse, jolloin hän tarvitsee vierelleen aikuisen. Alkuopetuksessa yhteisiä lukuhetkiä ei saisi unohtaa, ei edes toisella luokalla, jolloin lapset josta osaavat lukea. Alkuopetuksessa sellaiset lukuhetket, joissa opettaja lukee oppilailleen, ovat tärkeitä. Sitä kautta syntyy mahdollisuuksia yhteiselle keskustelulle ja monenlaiselle toiminnalliselle työskentelylle (Suojala 2006, 175).

Riitta-Liisa Korkeamäen (2011) mukaan elämyksellisyys on pienten lasten lukukokemuksessa hyvin tärkeää ja siksi hän muistuttaa, että yhteistä keskustelua ei voi aina käydä vasta kun kirja on luettu, vaan keskustelua tulee käydä lukemisen aikanakin. Lapsilla tulee olla mahdollisuus spontaaneihin kysymyksiin ja kommentteihin kesken lukemisen. Jos keskustelu jää kokonaan loppuun, jolloin kirja on luettu, muuttuu se liian tietopainotteiseksi lukukokemukseksi ja elämyksellisyys unohtuu. Lasten henkilökohtaisia kokemuksia tulee arvostaa ja lasta tulee rohkaista kertomaan niistä. Lukutilanteiden tulee kuitenkin olla erilaisia, eri tarkoituksin ja erikokoisille ryhmille suunnattuja. (Korkeamäki, 2011, 46–47.)

Parilukeminen ja lukupiiri

Parilukeminen ja lukupiiri kuuluvat alkuopetuksen työtappoihin, koska esiopetuksessa ei vaadita vielä lukutaitoa. Parilukemista hyödynnetään paljon alkuopetuksessa, jossa lapset harjoittelevat ääneen lukemista parin kanssa (Linna 1999, 73). Suojalan (2006, 176–177) mukaan parilukeminen on hedelmällisintä silloin, jos lukijat ovat eritasoisia. Esimerkiksi ensimmäisen luokan ja kuudennen luokan oppilaat voivat lukea yhdessä. Parilukemisessa lapsi oppii kuuntelemaan, seuraamaan tekstiä ja lukemaan ääneen.

Lukupiirissä ryhmä koostuu 3-5 lukijasta, jotka voivat olla taidoiltaan samalla tai eri tasolla. Tavoitteena on pyrkimys itseohjautuvaan lukemiseen ja omaan oppimiseen vaikuttami-

nen. Lukupiirissä harjoitellaan luetun ymmärtämistä, omien näkemysten, mielipiteiden ja perusteluiden esittämistä sekä vuorovaikutustaitoja. Lukupiirissä oppimisesta tulee yhteistoiminnallista. (Suojala 2006, 177–178; Linna 1999, 78.)

Kirjoittaminen

Alkuopetusikäiset lapset voivat kirjoittaa lukupäiväkirjaa, kirja-arvosteluja sekä harjoitella eri tekstilajeja, kuten esimerkiksi uutisen, runon, kirjeen, postikortin tai takakansitekstin kirjoittamista (Suojala 2006, 185–186). Lapset voivat kirjallisuuden innoittamana toimia myös itse ”kirjailijoina”. He kirjoittavat esimerkiksi oman tarinan. Linna (1999, 51) pitää tärkeänä, että jokainen lapsi tuntee oman kokemuksensa tärkeäksi ja kirjoittamisen arvoiseksi. Kokemukseni mukaan esikouluikäiset lapset voivat toteuttaa yllämainittuja työtapoja esimerkiksi yhteistyössä kasvattajan kanssa ja omien tarinoiden teko voidaan toteuttaa saduttamalla.

Sadutus

Sadutuksen ideana on, että lasta kehoitetaan kertomaan oma tarina, jota aikuinen kuuntelee ja jonka hän samalla kirjaa sanatarkasti ylös (Karlsson 2005, 10). Lapsi saa päätäntävällän siihen, minkälainen tarinasta tulee, sillä lopuksi aikuinen lukee tarinan lapselle, ja lapsi saa korjata ja muuttaa sitä oman halunsa mukaan. Sadutuksessa lapset muokkaavat ajatuksiaan tarinaksi. Sadutuksen ei tule olla vain aikuisten tekemä tehtävä lapselle, vaan sen tulee olla vastavuoroinen tapahtuma lapsen ja aikuisen välillä. Tätä metodologia voidaan toteuttaa kaiken ikäisille – niin lapsille, nuorille kuin vanhuksillekin. (Karlsson 2005, 10, 13.)

Draama ja kuvataide

Satu Grünthalin ja Johanna Pentikäisen (2006, 168) mukaan kirjallisuutta voidaan käyttää opetusmenetelminä erilaisissa integroivissa, eheyttämään pyrkivissä opetustilanteissa ja opetuskokonaisuuksissa, joissa pyritään syväisiin kokemuksiin. Draama on osallistavaa teatteria ja yksi taidekasvatuksen muoto. Draamaan kuuluvissa prosesseissa käytetään teatterin dramaturgisia keinoja (mm. rooli, aika, paikka), mutta siinä ei tähdätä välttämättä yleisölle esitettävään esitykseen. (Toivanen 2010, 8.)

Draaman kautta lapsi aktivoituu ja muodostamaa henkilökohtaisen suhteen asioihin. Draama on monipuolinen tapa oppia uutta ja löytää uusia ratkaisuja. Roolin kautta lapsi hankkii

tietoa kokonaisvaltaisemmin hyödyntäen omaa ajattelua, aisteja sekä tunteita. (Toivanen 2010, 79.)

Draamatyötavat ovat yksi tapa käsitellä luettua keskustelun sijaan (Toivanen 2010, 109). Draamassa luettu herää eloon ja lapsi voi täyttää avoimet kohdat omilla tulkinnoillaan (Suojala 2006, 184). Draamassa käytettyjen työtapojen kautta voidaan tarkastella luettua, siihen sisältyviä teemoja, henkilöhahmoja sekä tapahtumia. Draamatyöskentely tulisi sijoittaa kirjan lukemisen lomaan, eli samaan oppituokioon tai oppituntiin mahtuu sekä kirjan lukemista että siihen liittyvää toimintaa. (Toivanen 2010, 109.)

Taidekasvatus on muiden tieteenalojen rinnalla yksi tietämisen tapa, jonka kautta lapsi rakentaa suhdettaan todellisuuteen. Taidekasvatus tarjoaa moniaistista tietoa ja antaa lapselle erilaisia kokemuksia. (Ruokonen & Rusanen 2009, 10.) Kirjallisuutta hyödyntäviä kuvataiteen työtapoja ovat esimerkiksi luetun kuvittaminen, sarjakuvan teko luetusta, kolmiulotteisten kotien rakentaminen päähenkilöille tai mainosten teko (Suojala 2006, 186). Lapset voivat myös itse tehdä esimerkiksi kirjan henkilöhahmoista paperinukkeja ja esittää niillä nukketeatteria.

5 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tehtävänä on analysoida sitä, minkälaisia perheitä Risto Räppääjä -lastenkirjasarjasta löytyy ja miten niitä kuvataan. Tavoitteenani on myös tutkimuksen tuloksiin perustuen tulkita ja ehdottaa, kuinka ammattikasvattajat esi- ja alkuopetuksessa voivat hyödyntää kirjasarjaa työssään käsitellessään perheiden moninaisuutta. Tämän teen pohdintaluvussa. Varsinaiset tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten Risto Räppääjän erityinen perhe esitetään ja miten sitä perustellaan kirjasarjassa?
2. Minkälaisia perheitä Risto Räppääjä -lastenkirjasarjassa on?

6 Tutkimuksen menetelmä, aineisto ja toteutus

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni menetelmän ja tutkimusaineistoni eli Risto Räppääjä -lastenkirjasarjan. Perustelen myös, miksi valitsin juuri kyseisen lastenkirjasarjan tutkimukseni kohteeksi. Lopuksi valaisen tutkimuksen toteutustapaa.

6.1 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi

Tutkimukseni on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Valitsin laadullisen tutkimusmenetelmän, koska analysoin ja tulkiten kasvatuksellisesti merkittävää ilmiötä yksittäisissä kaunokirjallisissa dokumenteissa. Tutkimukseni pohjautuu kaunokirjallisiin teksteihin, tarkemmin yhteen lastenkirjasarjaan ja siinä ilmeneviin erilaisiin perheisiin.

Toteutan tutkimuksen sisällönanalyysillä. Sisällönanalyysiä voidaan yhdistellä erilaisiin metodikokonaisuuksiin, mutta sitä voidaan myös käyttää yksittäisenä metodina. Tässä tutkimuksessa sitä käytetään yksittäisenä metodina. Sisällönanalyysia pidetään menettelytapana, jolla voidaan systemaattisesti analysoida dokumentteja. Dokumenteilla tarkoitetaan tässä esimerkiksi kirjoja, artikkeleita, päiväkirjoja, haastatteluita, raportteja ja lähes mitä tahansa kirjalliseen muotoon saatettua materiaalia. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 91, 103.) Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2009, 84) mukaan kaikkien dokumenttien analyysissä voidaan käyttää sisällönanalyysia.

Monia sisällönanalyysilla tehtyjä tutkimuksia kritisoidaan Tuomen ja Sarajärven (2009, 103) mukaan siitä, että ne on jätetty ikään kuin kesken. Tällä tarkoitetaan sitä, että tutkija on saattanut kuvata tutkittavaa ilmiötä hyvin tarkasti, mutta ei ole tehnyt johtopäätöksiä vaan esittelee vain järjestykseen asetellun aineiston tuloksina. Sisällönanalyysissa tutkimuksen aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä, ja analyysin tarkoitus on luoda selkeä sanallinen kuvaus ilmiöstä, jota tutkitaan. Aineisto pyritään järjestämään tiiviiseen muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Analysoinnin tarkoituksena on informaatioarvon lisääminen: luodaan selkeyttä, jotta voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Aluksi aineisto hajotetaan, käsitteellisestään ja lopuksi kootaan uudestaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. Analyysiä tapahtuu aineiston käsittelyn jokaisessa vaiheessa. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 108.)

Tutkimuksessani analysoin ja tulkitsen empiiristä aineistoani siten, että etenen yksittäisistä havainnoista kohti kokonaisnäkemyistä siitä, millaisia perhemuotoja Risto Räppääjä -lastenkirjasarjassa on ja mihin puhetapoihin perhemuotojen kuvaukset liitetään.

Aineistonani toimiva Risto Räppääjä -lastenkirjasarja sisältää myös kuvitusta. Viittaan tutkimuksessani jossain määrin myös Risto Räppääjän perheeseen liittyviin kuviin, silloin kun ne näkemykseni mukaan ovat olennaisia analyysin kannalta. Esittelen luvussa 6.3, miten konkreettisesti etenen tutkimuksessa.

6.2 Risto Räppääjä -lastenkirjasarja

Tutkimukseni aineistoksi valitsin kaunokirjallisen Risto Räppääjä -lastenkirjasarjan. Kirjasarja on valmis aineisto, joka kuuluu Hannu Uusitalon (1991) valmiiden aineistojen luokituksessa ryhmittymään joukkotiedotuksen ja kulttuurin tuotteet (radio- ja tv-ohjelmat, elokuvat, sanoma- ja aikakauslehdet, kirjat jne.).

Risto Räppääjä -lastenkirjasarjan ovat luoneet ja kirjoittaneet sisarukset Sinikka Nopola ja Tiina Nopola. Sarjan yksitoista ensimmäistä kirjaa ovat kuvittaneet Aino Havukainen ja Sami Toivanen ja kaksi viimeisintä Christel Rönns. Sarjan on kustantanut kustannusosakeyhtiö Tammi.

Risto Räppääjä -lastenkirjasarja koostuu kolmestatoista lastenromaanista. Kirjat ovat ilmestyneet vuosina 1997–2013. Teoksen nimen jälkeen on kerrottu ilmestymisvuosi ja tutkimuksessani käyttämäni kirjojen lyhenteet. Viittaan teoksiin tästä eteenpäin mainittuja lyhenteitä käyttäen.

Hetki lyö, Risto Räppääjä (1997) *Hetki*

Risto Räppääjä ja kauhea makkara (1998) *Makkara*

Risto Räppääjä ja Nuudelipää (2000) *Nuudelipää*

Risto Räppääjä ja pakastaja-Elvi (2001) *Pakastaja*

Risto Räppääjä ja komea Kullervo (2002) *Kullervo*

Risto Räppääjä ja sitkeä finni (2003) *Finni*

Risto Räppääjä ja Hilpuri Tilli (2004) *Hilpuri*

Risto Rappääjä ja villi kone (2006) *Kone*
 Risto Rappääjä ja viimeinen tötterö (2007) *Tötterö*
 Risto Rappääjä ja kuuluisa Kamilla (2009) *Kamilla*
 Risto Rappääjä saa isän (2011) *Isä*
 Risto Rappääjä ja nukkavieru Nelli (2012) *Nukkavieru*
 Risto Rappääjä ja kaksoisolento (2013) *Kaksoisolento*

Valitsin tutkimuksen kohteeksi Risto Rappääjä -lastenkirjasarjan, koska se sisältää runsaasti kuvauksia erilaisista perheistä. Päähenkilö Risto Rappääjä asuu tätinsä, Rauha Rappääjä kanssa, ja he muodostavat sarjan keskeisen perheen. Lisäksi Risto Rappääjä -kirjasarja on ollut jo pitkään suosittu lastenkirjasarja ja lähes jokainen suomalainen tietää hahmon Risto Rappääjä, vaikkei olisi lukenutkaan kirjoja tai nähnyt teatteriesityksiä ja elokuvia.

Kirjasarjaa luetaan päiväkotikäisestä alakoulun loppuun saakka. Minullekin on luettu sarjan ensimmäisiä kirjoja ollessani alkuopetusikäinen, ja pian sen jälkeen luin sarjan kirjoja myös itse. Kirjasarjan suosiosta kertovat muun muassa kirjojen pohjalta käsikirjoitetut teatteriesitykset, joita on tehty yli kymmenen eri puolilla Suomea. Lisäksi kirjasarjaan perustuu neljä musiikkielokuvaa sekä animaatio sarja. Kirjasarjan lisäksi on julkaistu Ristosta kertovia oheiskirjoja. Teatteriesitykset, elokuvat, animaatio ja muut oheistuotteet on lueteltu liitteessä 2. Tunnettavuudesta kertoo myös se, että pikaruokaketju Hesburger jakoi 2013–2014 lastenaterian yhteydessä lapsille Risto Rappääjä -puuhakirjoja sekä cd-levyjä.

Olen ottanut tutkimukseeni mukaan sarjan kaikki 13 kirjaa, koska mielestäni ne muodostavat yhdessä kokonaisuuden. Tulokseni eivät olisi päteviä, ellen olisi ottanut huomioon kaikkia sarjan kirjoja. Vaikka kirjojen kertomukset eivät suoranaisesti liity toisiinsa, kyseessä on nimenomaan kirjasarja.

6.3 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimuksessani etenin vaihe vaiheelta kirjoja analysoiden. Aloitin tutkimuksen teon hankkimalla itselleni kaikki Risto Rappääjä -kirjasarjan 13 kirjaa. Luin ne läpi aluksi kahden kertaan.

Kuvia päätin ottaa mukaan tukemaan analyysiani vain koskien yhtä perhemuotoa, jota nimitän ”tilanteiseksi perheeksi”, koska ko. perhemuoto ilmenee parhaiten kuvissa (ks. alaluku 7.5). Jätin teoksen muut kuvat huomiotta, koska tutkimukseni pääpaino ei ole kuvissa

vaan tekstien sisällönanalyysissä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tärkeää, että aineiston on rajattu selkeästi (Eskola & Suoranta 1999, 120).

Tuomi ja Sarajärvi (2009, 108–109) viittaavat Milesiin ja Hubermaniin (1994), jotka ovat jaotelleet aineiston analyysivaiheen kolmeksi prosessiksi: redusointi, klusterointi ja abstrahointi. Ensimmäiseksi tapahtuu aineiston redusointi eli pelkistäminen. Lukiessani aineistoani läpi pelkistin aineistoa eli karsin kaiken tutkimukseni kohteen, moninaisten perheiden, kannalta epäoleellisen pois. Oman aineistoni kohdalla mm. kirjojen juoni oli epäoleellinen. Ensimmäisellä lukukerralla merkitsin Post it -lapuilla kohdat, joissa puhuttiin perheistä. Redusointi voi olla Tuomen ja Sarajärven (2009, 108–109) mukaan osiin pilkkomista tai tiivistämistä. Redusointi voi tapahtua esimerkiksi niin, että tutkimustehtävän kysymyksillä etsitään vastauksiksi asetettuja ilmaisuja. Omassa tutkimuksessani tein niin, että alleviivasin toisella lukukerralla kirjoista kaikki ne kohdat, joissa puhuttiin perheistä tai kuvattiin perheitä.

Sisällönanalyysin toinen vaihe on Tuomen ja Sarajärven (2009, 108–109) mukaan klusterointi. Seuraavaksi siis klusteroin eli kävin läpi ja ryhmittelin kaikki alkuperäisilmaukset tarkasti ja etsin kirjoista samankaltaisuuksia. Ryhmittelin esimerkiksi erilaiset perhemuodot omiin ”lokeroihinsa”. Valitsin tarkempaan analysointiin kaksi perhettä, koska nämä kaksi perhettä esiintyvät useammassa kuin yhdessä kirjassa. Ryhmittelyssä aineistoni tiivistyi, koska asettelin yksittäiset asiat yleisempien käsitteiden alle.

Lopuksi sisällönanalyysissä abstrahoidaan eli erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen informaatio ja muodostetaan teoreettisia käsitteitä (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 111). Tuomen ja Sarajärven (2009, 111) mukaan klusterointi on jo osa abstrahointiprosessia. Abstrahoin pohjaten tutkimukseni päälukuihin 2–4 eli tarkastelin tutkimuksestani nousseita tuloksia ja liitin niitä pääluvuista löytyviin teemoihin, kuten esimerkiksi liitin vanhempien työntekoon liittyvät huomiot aineistosta ja pääluvuissa esittämäni näkemykset vanhempien työnteosta. Abstrahointia jatkoin yhdistelemällä luokituksia niin kauan kuin se on mahdollista aineiston sisällön näkökulmasta.

7 RISTO RÄPPÄÄJÄ JA ERILAISET PERHEET

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineistosta löytämiäni tuloksia. Ensimmäisenä esittelen kirjasarjan yleisesti. Sitten analysoin päähenkilön Risto Rämpääjän perhettä, joka on tutkimukseni kannalta merkityksellisin. Muista perheistä valitsen tarkempaan analyysiin Rämpääjien lisäksi perhe Perhosen, koska se esiintyy perhe Rämpääjän lailla useammassa kuin yhdessä kirjassa. Tämän jälkeen esittelen sarjan muut perheet, joko tiiviimmin tai laveammin, riippuen niiden näkyvyydestä kirjasarjassa. Lopuksi analysoin vielä kirjasarjasta nousevaa tilanteista perhettä, joka koostuu Risto ja Rauha Rämpääjästä, Riston ystävästä Nelli Perhosesta ja Rämpääjien naapurista Lennart Lindbergistä.

7.1 Kirjasarja Rämpääjistä

Risto Rämpääjä -kirjasarja kuuluu realistisen lastenkirjallisuuden genreen. Nikolajeva (1996, 15) toteaa, että termi realistinen lastenkirjallisuus kattaa lähes kaikki tekstit, joissa ei ole taikuutta tai yliluonnollisia elementtejä. Risto Rämpääjä -kirjasarjassa seikkailee tavallisia ihmisiä, tavallisessa ympäristössä – mukana ei ole yliluonnollisia tapahtumia. Sarjan päähenkilö Risto pohtii ja kohtaa samoja asioita kuin nykypäivän lapset, esimerkiksi ystävyiden ilot ja surut, rohkeuden, erilaisuuden ja hyväksytyksi tulemisen. Kirjasarjassa on realismisuuden lisäksi yhteiskuntakritiikkiä, esimerkiksi vanhemmuutta ja ylenmääräistä työntekoa kohtaan.

Sarjan päähenkilö Risto Rämpääjä on realistiselle lastenkirjallisuudelle tyypillisesti ainut lapsi (Karjalainen 2001, 64). Neimalan (2001, 106) mukaan lapsipäähenkilöt ratkovat ongelmia neuvokkaasti yksin tai yhdessä apurin kanssa. Risto Rämpääjä ratkoo ongelmia usein yhdessä ystävänsä Nelli Perhosen kanssa, joka esiintyy lähes kaikissa kirjoissa. Mukana ovat usein myös tati Rauha Rämpääjä sekä naapuri Lennart Lindberg. Tarkemmat kuvaukset kirjasarjan tärkeimmistä henkilöistä ovat liitteessä 1.

Risto asuu tätinsä Rauha Rämpääjän kanssa kahdestaan. Kirjoissa Risto ja Rauha joutuvat monenlaisiin seikkailuihin sattumusten ja väärinkäsitysten kautta. Juhani Niemen (2013, 12) mukaan Rauhan ja Riston monenlaiset arjen sotkut ja yllätykset uhkaavat kuitenkin kaksikon perheidyillä.

Lastenkirjasarjan jokainen kirja on oma kertomuksensa Riston ja Rauhan seikkailuista. Kirjoja ei välttämättä tarvitse lukea järjestyksessä. Sarjan aikana Risto kuitenkin kasvaa, ja sarjaan tulee lisää henkilöitä. Hahmot esitellään joka romaanissa lyhyesti niin, että uusikin lukija pääsee mukaan. Jokainen sarjan kirja päättyy lastenkirjalle tyypilliseen tapaan onnellisesti, esimerkiksi lettukesteihin tai piknikiin.

Kaikissa Risto Rappääjä -kirjasarjan teoksissa on kaikkietävä kertoja. Kaikkietävä kertoja on kolmas osapuoli, joka pystyy asettumaan kaikkien kirjan hahmojen asemaan, heidän ”nahkoihinsa”. Näin kertoja pystyy ajattelemaan heidän ajatuksiaan, puhumaan heidän sanojaan ja tarkkailemaan tapahtumia heidän näkökulmastaan. (Kiefer 2010, 20.) Kirjoissa esiintyy paljon dialogia eli kahden hahmon välistä keskustelua, jolloin kuuluu kulloisenkin puhujan ääni ja kertoja väistyy sivuun.

Wall (1991, 20) kuvailee kirjallisuuden kaksoisyleisöä, johon kuuluvat esimerkiksi lapset ja aikuiset. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että lastenkirjassa kirjailija ”iskee silmää” aikuislukijalle vitsin välityksellä ja jättää harkitusti lapsen sen ulkopuolelle. Risto Rappääjä -lastenkirjasarja on kirjoitettu kaksoisyleisölle (ks. Katajavuori 2008, 44). Kaksi lukijakuntaa ilmenee kirjoissa käsiteltävissä asioissa, esimerkiksi yhteiskuntakritiikki on suunnattu aikuisille sekä monet hauskat kohdat viestivät lapselle ja aikuiselle eri asioita.

Kirjasarja sisältää 2000-luvun realistisen lastenkirjallisuuden tyypilliset piirteet: huumoria ja realismia (Karjalainen 2001). Niemi (2013, 15) määrittelee Risto Rappääjä -kirjasarjan huumoria osittain sofistikoituun, mutta pääasiassa matalaan huumorin lajityyppiin. Skatologista huumoria ei kirjasarjassa kuitenkaan esiinny (Niemi 2013, 15). Ensimmäisten yhdentoista Risto Rappääjä teoksen kuvittajat Aino Havukainen ja Sami Toivanen ovat tyylliseen tyypillisesti kuvittaneet hahmot isopäisiksi tavoitellen humoristista tyyliä. Kirjasarjassa on luotu huumoria myös nimien kautta. Esimerkiksi hahmojen luonteen piirteet ja nimet tai etu- ja sukunimi ovat vastakohtia. Esimerkiksi Rauha ja Rappääjä kuvaavat vastakohtia: Rauha viittaa hiljaisuuteen ja Rappääjä tuottaa ääntä. Myös Rauhan ylidramaattinen luonne on ristiriidassa etunimen kanssa.

7.2 Laajennettu perhe Rappääjä

Risto Rappääjän perheen nimeäminen ei ollut aivan yksinkertainen tehtävä. Risto ja hänen tätinsä Rauha luovat kahdestaan asuessaan ulkopuolisen silmin yksinhuoltajaperheen (”äiti

ja lapsi”), mutta Rauha ei ole Riston äiti, eikä virallinen huoltaja, jolloin he eivät muodosta yksihuoltajaperhettä. Riston kasvatukseen osallistuu myös Elvi-täti, joka ei kuitenkaan asu Rauhan ja Riston kanssa. Riston äiti Ursula on olemassa, mutta hän ei asu Riston kanssa. Riston äiti kuuluu perheeseen etäjäsenenä, koska on Riston biologinen äiti ja virallinen huoltaja. Näin ollen Risto muodostaa äitinsä kanssa satelliittiperheen (ks. alaluku 2.2), johon Rauha ei kuulu. Risto, Riston äiti ja Riston tädit Rauha ja Elvi muodostavat laajennetun perheen, jonka määrittelin alaluvussa 2.2.

7.2.1 Risto ja hänen vanhempansa

Riston äiti Ursula Räppääjä on leski ja yksinhuoltaja. Hän on maailmankuulu tiedenainen ja omistautuu työlleen. Ursula kiertele ympäri maailmaa tutkimassa erilaisia asioita, kuten pöytäliinojen hapsutustyylejä, havaajilaisen ukulelemusiikin vaikutusta vauvojen ilmavai-voihin ja eskimoiden kurkkulaulua. Riston äiti on luovuttanut kasvatustehtävän sisarelleen Rauha Räppääjälle, joka on Riston kummitäti. Riston isä on kuollut auto-onnettomuudessa, kun Risto oli vauva.

Siitä, kuinka Risto päätyi asumaan Rauhan luokse, kerrotaan kirjassa *Finni*, jossa Lennart Lindberg kertoo Nellille Riston taustasta:

- *Risto ei koskaan halunnut jättää Suomea. Kun Riston äiti, Ursula Räppääjä, oli lähdössä professoriksi Tromssaan ja Riston matkalaukut olivat jo lentokoneessa, Risto harasi lentokoneen portailla vastaan ja huusi: ”En halua ulkomaille!”*
- *Mitä sitten tapahtui? Nelli kysyi.*
- *Ursula työnsi Riston portaita ylös, mutta sitten koneen kapteeni tuli sanomaan: ”Antakaa pojan jäädä kotiin, jos hän ei kerran halua ulkomaille.” Rauha oli saattanut Riston lentokentälle. Hän luuli, että Risto oli lähtenyt lopullisesti. Sitten hän kuuli Riston huudon: ”Rauha-täti, minä tuln takaisin!”*
- *Ristolla ei ole ollut helppoa, Nelli sanoi mieltävänä.*

(Finni, 19)

Katkelmasta ilmenee, että Riston jääminen Rauhan luokse on ollut nopea päätös, josta on kuitenkin muodostunut pidempiaikainen ratkaisu. Lähtö ulkomaille äitinsä kanssa selvästi pelotti Ristoa, koska hän harasi vastaan kiivetessään lentokoneen rappusia. Risto ei halunnut jättää Suomea ja lähteä ulkomaille. Pelko uutta ja tuntematonta kohtaan on pienelle

lapselle luontaista, koska herkkyyks pelätä on rakentunut ihmisen geeneihin. Pelon tehtävänä on minimoida vaaroja ja lisätä turvallisuutta. (Rusanen 2011, 39–40.) Lapsen pelko lisääntyy varsinkin, jos tulevaa ei ole ennakoitu tarpeeksi. Kirja ei kerro, miten Ristolle tilannetta oli ennakoitu. Erja Rusanen (2011, 40) viittaa Bowlbyyn (1991, 125), jonka mukaan vanhemmat tunnistavat lastensa pelkoja ja peloissaan olemista melko heikosti. Usein lasten ahdistusta pelkoa tuottavissa tilanteissa siis pikemminkin vähätellään kuin liioitellaan. Riston äiti ei katkelmassa ymmärrä poikansa pelkoa. Tämä ilmenee siitä, että Riston vastusteluista huolimatta hän työntää Ristoa lentokoneeseen.

Riston äidin toimintaa katkelman tilanteessa voidaan tulkita kahdella tavalla: joko niin, että hän kuunteli lastaan, tai niin, että hän äkkipäätöksellään laittoi uransa lapsensa edelle. Kuuntelulla tarkoitan sitä, että Ursula piti lapsensa tahtoa ensisijaisena, vaikka se tarkoittikin luopumista lapsesta väliaikaisesti. Toiminta kuitenkin osoittaa, että hän tahtoi lapsensa parasta ja myös luotti siskoonsa. Uransa edelle laittamisella tarkoitan sitä, että Ursula päätti mennä ulkomaille tutkijaksi, halusi Risto sitä tai ei. Hän kuunteli lastaan, mutta päätti itse kuitenkin mennä. Palaan myöhemmin Ursulan tutkijan työhön ja sen takia tehtyihin uhruksiin.

Riston isä ja äiti eivät esiinny hahmoina yhdessäkään kirjassa. Riston isästä puhutaan ainoastaan, kun mainitaan, että hän on kuollut (mm. kirjoissa *Hetki*, 43; *Nuudelipää*, 40 ja *Kullervo*, 89). Riston äiti Ursula mainitaan, kun selitetään, miksi Risto asuu Rauha-tätinsä kanssa, tai puhutaan äidin tutkijan työstä.

Risto on yhteydessä äitiinsä puhelimitse ainoastaan kirjassa *Kullervo* (s. 94). Risto pyytää soittamiseen erikseen lupaa Rauha-tädiltä. Syynä soittoon on Pikkupostilaisten virikeleiri Kauhavalla, johon Risto, Nelli ja Kullervo ovat menossa näyttelemään. Riston äiti asuu sillä hetkellä Kauhavalla ja Risto haluaa tietää, pääsevätkö he äidin luokse kylään. Risto kertoo innoissaan puhelun jälkeen: ”*Nelli ja minä voimme asua äidin talossa Kauhavalla! Äiti tulee meitä asemalle vastaan.*” Kyseinen kirja loppuu kuitenkin, ennen kuin lapset pääsevät Kauhavalle, eli Riston ja äidin kohtaamisesta ei kerrota, eikä asiaan palata sarjan seuraavassa kirjassa *Finni*. Tapahtumaan tuo huumoria se, että yleensä lapset lähtevät vanhempien luota kylään sukulaistensa luokse, mutta Risto meneekin kylään oman äitinsä luo.

Rauha soittaa Riston äidille muutamassa kirjassa. *Kaksoisolennossa* (s. 30) Rauha soittaa Ursulalle Grönlantiin selvittääkseen Riston kaksoisolentoon liittyvää pohdintaa. Kirjoista ei käy ilmi, soittelisiko Rauha vain kertoakseen esimerkiksi Riston kuulumisia, ilman sen tarkempaa soitonsyytä. Riston äiti lähettää kirjeitä Rauhalle ja Ristolle, esimerkiksi *Kullervossa* (s. 94) Rauha toteaa: ”Sain juuri Riston äidiltä kirjeen, jossa hän kertoo, että on siirtymässä näinä päivinä Ruotsista Kauhavalle.” Tässäkin kirjeessä äiti on ilmeisesti kertonut pääsääntöisesti työstään. Rauha ja Risto ovat kuitenkin aina tietoisia siitä, missä Riston äiti fyysisesti majoilee ja mitä hän milläkin matkalla tutkii. Tämä kertoo siitä, että he pitävät jonkin verran yhteyttä.

Riston äidin kuva näkyy vain kirjassa *Kaksoisolento* (s. 68). Kuvassa Riston tai Nellin sormi on äidin kasvojen edessä, joten kuvassa näkyy vain vartalo. Sen sijaan kuvassa näkyy kokonaan Rauha ja hänen serkkunsa Mirabella. Riston isää ei ole kuvituksessa ollenkaan.

Riston äiti jää salaperäiseksi, aina töissä olevaksi hahmoksi. Tämä on herättänyt kuulijakunnassa pohdintoja. Katajavuori (2008, 48) kirjoittaa, kuinka hänen oma 6-vuotias poikansa haluaisi sanoa kirjasarjan kirjoittajaisaruksille: ”Olisi kiva, jos kirjoissa olisi joskus mukana Riston äiti.” Katajavuori avaa myös sitä, kuinka pienelle kuulijalle ei riitä, että äidistä puhutaan, vaan hän haluaisi kuulla, millaisia ovat Riston ja hänen äitinsä kohtaamiset. Näistä lapsen kommentteista nousee keskustelun tärkeys luetusta (ks. 4.3). Lapsi käy läpi luettua ja peilaa sitä omaan elämäänsä, jossa äiti on läsnä – toisin kuin Ristolla. Tätä kautta lapsi oppii ymmärtämään erilaisuutta ja hyväksymään sitä.

Risto on hyväksynyt erilaisen perhemuotonsa, mikä ilmenee hänen tavastaan puhua esimerkiksi asumisjärjestelyistä *Nuudelipäässä*, jossa Risto ja Nelli keskustelevat vanhemmistaan. Nelli luulee Rauhaa Riston äidiksi. Risto korjaa asian, minkä jälkeen lapset keskustelevalt seuraavanlaisesti:

– Missä sinun äitisi sitten on? Nelli kysyi.

– Kauhavalla.

– Asuuko se Kauhavalla?

– Asuu. Se on siellä töissä, ainakin puoli vuotta. Se tutkii pöytäliinojen hapsutustustyynejä.

– *Miksi sinä et ole äitisi kanssa?*

– *Minä en halua muuttaa Kauhavalle.*

(Nuudelipää, 40)

Tästä keskustelusta ilmenee, että Riston äiti tekee tutkijan työtä myös Suomessa. Riston vastaus Nellin kysymykseen jättää lukijan, varsinkin aikuislukijan pohtimaan, mikä mahtaa olla syynä, miksi Risto ei halua mennä Kauhavalle. Ehkä Risto ei halua muuttaa kohta taas uudelleen, koska äidin työ jatkuu puolen vuoden päästä mahdollisesti taas toisaalla. Risto on myös tottunut asumaan Rauhan kanssa, tähän palaan alaluvussa 7.1.3. Lisäksi Risto käy koulua Rauhan kodin lähellä. Riston kohdalla on tehty todennäköisesti Riston edun mukainen asumispäätös (ks. alaluku 2.3). Lukijalle halutaan viestiä, että ei ole ilmiselvää, että lapsi asuu vanhempiansa kanssa, vaikka he asuisivatkin melko lähellä. Riston näkemysten kautta on haluttu mahdollisesti viestiä sitä, että lapselle on tärkeää, että lähiympäristö on pysyvä ja turvallinen – alituinen muuttaminen luo turvattomuutta.

Riston äidin työ on rakennettu kirjasarjassa mielestäni kaksoisyleisölle, sekä lapselle että aikuiselle (ks. alalukua 6.2). Lapsen näkökulmasta äidin työt ovat hullunkurisia, kuten esimerkiksi *Tötterössä* (s. 16): Riston äiti on Debrecenissä tutkimassa kiljuhanhien äänteilystä saatuja vaikutteita unkarilaiseen kansanmusiikkiin. Aikuisen näkökulmasta työt ovat paitsi hullunkurisia myös turhanpäiväisiä ja erikoisia. Mukana lienee pientä hyväntahtoista pilkkaa myös tutkijan työtä kohtaan. Aikuinen lukija voi pohtia myös, miksi äiti jättää poikansa sisarelleen kymmeneksi vuodeksi turhanpäiväisten tutkimusten takia.

Yhdessäkään kirjassa Riston äiti ei tule kylään Rauhan ja Riston luokse. *Kamillassa* (s. 17) Rauha sanoo Kamillan vanhemmille: ”*Me olemme eläneet jo pitkään kahdestaan. Riston äiti asuu välillä meillä, mutta nyt hän on taas maailmalla, mutta kyllä he vielä päätyvät yhteen asumaan, ennemmin tai myöhemmin.*” Kommentista ilmenee, että äiti kuitenkin käy heitä tervehtimässä, koska asuu välillä heidän luonaan. Rauha uskoo siihen, että äiti ja poika päätyvät vielä saman katon alle asumaan tai ainakin Rauha haluaa uskotella näin ydinperheessä eläville vanhemmille. On mahdollista tulkita, että Rauhan kommenttien kautta kritisoidaan ydinperheorientoitunutta yhteiskuntaamme. Rauhan halu uskotella muille äidin ja pojan yhteen paluusta viittaa siihen, että Rauha kokee vain yhdessä asumisen normaaliksi, eikä halua muiden luulevan, että heidän perheensä (Risto ja Rauha) olisi pysyvä ratkaisu.

Alaluvussa 2.3 esitin Jokisen ja Saariston (2006) näkemyksen nykypäivän perheiden suurimmasta haasteesta, yksittäisen perheenjäsenen liiallisesta yksilöllistymisestä. Sama ilmiö näkyy myös lastenkirjallisuudessa. Viittasin alaluvussa 3.3 Heikkilä-Halttuseen (2010, 85), joka pitää olennaisena nykypäivän lastenkirjallisuuden äitikuvassa sitä, että äidit eivät enää mahdu yhteen tiettyyn muottiin, vaan he haluavat elää omaa elämäänsä. Riston äiti on tyyppillinen nykypäivän ihminen sekä tyyppillinen nykypäivän lastenkirjallisuuden äitihahmo.

Riston äiti on mennyt äärimmäisyyksiin henkilökohtaisen elämänsä suunnittelussa ja sommittelussa. Hän on unohtanut ottaa toiset huomioon. Usein hyväksi äidiksi ajatellaan pullantuoksuinen kotiäiti, joka laittaa lapsen tarpeet itsensä edelle. Riston äiti on vastakohta tällaiselle mielikuvalle. Riston äiti ei halua asettua muottiin, johon äsken viittasin, vaan hän elää vahvasti omaa elämäänsä. Tässä tapauksessa työ on se, mikä vie äidin pois perheensä luota. Riston äidin hahmon kautta on havaittavissa kirjailijoiden hienovaraista ura-äitien pilkkaa. Riston täti Rauha taas on siskonsa vastakohta. Käsittelen Rauhaa tarkemmin alaluvussa 7.1.3.

7.2.2 Riston vanhempien kaipuu

Risto kaippaa harvoin omia vanhempiaan, mutta pahoittaessaan mieltensä Risto ajattelee välillä heitä, varsinkin äitiään. Isää Risto ei kaippaa, todennäköisesti siitä syystä, että hän oli vauva isän joutuessa onnettomuuteen, eikä hän näin ollen muista tätä. Aiemmin mainitsin lastenkirjallisuuden tabuista (ks. alaluku 2.3), joista yksi oli aina 1900-luvun lopulle saakka kuolema (Heikkilä-Halttunen 2010, 26). Risto Rappääjä -lastenkirjasarjassa kuolema on Ristolle tavallinen asia, koska hänen isänsä on kuollut Riston ollessa pieni. Nelli ja Risto puhuvat kuolemasta ilman pelkoa tai hämmennystä esimerkiksi *Nuudelipäässä*:

– *Missä sinun isäsi sitten on? Nelli uteli.*

– *Hän kuoli, kun minä olin vauva. Rauha-täti on sanonut, että hän kuoli turhaan.*

– *Ai, Nelli sanoi ja katsoi Ristoa pää kallellaan. – Miten hän sitten kuoli?*

– *Jäi auton alle, kun oli matkalla parturiin. Rauha-täti sanoi, että jos ei olisi mennyt parturiin, ei olisi kuollut.*

– *Aha, Nelli sanoi.*

Sitten hän kohautti olkapäitään ja huusi:

– *Alpooo!*

(Nuudelipää, 40)

Nelli kysyy Riston isästä, ja Risto vastaa niin kuin asia on. Nelli ei pelästy tietoa Riston isän kuolemasta, mikä ilmenee siitä, että hän esittää lisäkysymyksiä ja toteaa vain lopuksi ”aha”, kohauttaa olkapäitään ja lähtee etsimään kissaansa Alpoa. Virkkeestä ”*Rauha-täti sanoi, että jos ei olisi mennyt parturiin, ei olisi kuollut.*” käy ilmi, että Risto on käsitellyt isänsä kuolemaa Rauhan kanssa. Vaikuttaa siltä, että Rauha on avannut asian Ristolle vain toteamalla, että näin kävi. Rauhan repliikkiin tuo huumoria se, että isää syytetään parturiin menemistä, eikä esimerkiksi pohdita varovaisuutta liikenteessä. Alaluvusta 7.1.3 löytyy toinen esimerkki, jossa Risto ja Rauha puhuvat kuolemasta, ja siinä Risto suhtautuu kuolemaan pelokkaammin.

Risto on lähes koko elämänsä asunut Rauha-tädin kanssa, joten Rauhasta on tullut Ristolle äiti enemmän kuin Riston oma äiti. Risto kuitenkin ikävöi äitiään silloin tällöin, erityisesti tilanteissa, joissa hän ei saa positiivista huomiota läheisiltään tai kun hän kokee olonsa yksinäiseksi. Ikävöidessään Risto käsittelee usein samalla tavallisesta perheyllistä poikkeavaa perhemuotoaan, esimerkiksi *Pakastajassa*.

Alla olevassa *Pakastajan* katkelmassa Elvi asuu Rauhan ja Riston kanssa, koska Rauha ei voi tehdä kotitöitä satutettuaan jalkansa. Risto kuulee Elvin puhuvan unissaan ja pelästyy tämän puheita. Puheiden perusteella Risto epäilee Elvin suunnittelevan ryöstöä. Risto haluaa kertoa kuulemastaan jollekin, mutta ei osaa päättää kenen puoleen kääntyä. Ensimmäisenä hänelle tulee mieleen Rauha-täti, joka on hänelle läheisin aikuinen, mutta heti kohta hän ajattelee äitiä:

Pitäisikö tästä kertoa Rauha-tädille? Vai soittaa äidille, joka on Havaijilla? Mutta onko äidillä aikaa? Äiti kertoi, että hän palaa minun luokseni vasta sitten, kun on tutkinut havaijilaisen ukulelemusiikin rauhoittavaa vaikutusta vauvojen ilmavaivoihin. Miksi äiti on niin paljon ulkomailla? Rauha-täti sanoo, että äidillä on paljon kysyntää ulkomailla, koska hän on niin hyvä tutkija. Miksei äiti voi olla puhelinympäjä, niin kuin Rauha-täti? Äiti olisi aina kotona eikä Elvi-tätiä tarvittaisi. Minä voisın asua äidin kanssa ja kävisin vain kylässä Rauha-tädin luona.

(Pakastaja, 27)

Riston äiti kuvataan monessa kirjassa kiireiseksi, mikä ilmenee esimerkiksi edellisen katkelman Riston kommentista ”*Mutta onko äidillä aikaa?*”. Äiti on myös luvannut palata Risto luo tutkimuksensa jälkeen, mikä kuvastaa jälleen työn asettamista Riston edelle. Riston ikävä ilmenee pohdintoista, joissa hän miettii, miksi äiti on niin paljon ulkomailla ja miksei äiti voi olla kotona. Risto kaipaa äidin läsnäoloa.

Riston pohdinnasta ilmenee, että Risto ja Rauha ovat käsitelleet äidin tutkijan työtä ja Rauha on yrittänyt selittää Ristolle, miksi äiti ei ole hänen kanssaan vaan maailmalla. Rauha on vedonnut äidin kysyntään ulkomailla, mutta Risto ei ymmärrä sitä, vaan tämän katkelman perusteella hän haluaisi äidin mieluummin tekävän yhteiskunnassa vähemmän arvostettua työtä (puhelinmyyntiä Rauhan tavoin), jotta hän saisi olla äitinsä kanssa. Risto ei ymmärrä työn yhteiskunnallista arvostushierarkiaa, mikä on tavallista lapselle.

Yllä olevassa katkelmassa on jälleen esimerkki siitä, että kirjasarja on rakennettu kaksoisyleisölle. Se kuvastaa lapsen näkemystä työstä, mihin jo viittasinkin. Moni lapsi voi lukiessaan tai kuullessaan *Pakastajaa* samaistua siihen, että vanhemmat tekevät paljon töitä ja tuovat niitä myös kotiin (ks. alalukua 2.3). Lapsi pystyy peilaamaan omaa tilannettaan kirjan tapahtumiin, vaikka hänen vanhempiansa työnteke ei olisikaan yhtä kokonaisvaltaista. Samalla aikuinen lukija voi pohtia ja arvottaa omaa työtä ja perhettä. Riston pohdinta tuo aikuiselle myös lapsen näkökulmaa työstä ja läheisen aikuisen poissaolosta. Samalla katkelma on aikuiselle lukijalle myös humoristinen, koska aikuinen ymmärtää pilailun eriarvoisilla ammattiteilla: arvostettu tukijan työ ulkomailla vs. puhelinmyyjä.

Katkelmasta ilmenee myös, kuinka Risto haluaisi mieluummin vain kyläillä tätinsä luona, kuten lapset pääsääntöisesti tekevät. Tästä voi tulkita pientä katkeruutta siitä, että Risto joutuu asumaan Rauha-tätinsä kanssa, vaikka muissa kirjoissa ilmeneekin, että Risto viihtyy Rauhan kanssa hyvin. Katkeruutta ilmenee vain tässä kirjassa, ja se motivoituu siitä, että Ristoa harmittaa Elvi-tädin vierailu. Voidaan päätellä Riston ajattelevan, että Elvi ei vierailisi äidin luona. Tästä katkelmasta ilmenee myös, että Risto ymmärtää olevansa erilainen kuin muut. Hän tietää, mikä on ”normaalimpaa” ja haluaisi olla ehkä osa sitä, ainakin ikävän hetkellä hän ajattelee näin.

Risto on kokenut lyhyen elämänsä aikana isoja menetyksiä ja joutuu myös käsittelemään niitä. *Kullervossa* Risto kokee jääneensä yksin, koska hänelle läheiset ihmiset pitävät

hauskaa yhdessä eikä Risto saa haluamaansa huomiota. Hän istuu allapäin kalliolla ja poh-tii:

Kaipaisiko minua kukaan, jos en palaisi enää koskaan takaisin? Rauha-tädillä on herra Lindberg ja Nellillä Kullervo. Mutta minne minä sitten menisin? Minun isäni on kuollut ja äidillä ei ole aikaa, sillä hän on koko kesän tutkijana Ruotsissa. Minä kirjoitan äidille kirjeen. Risto otti taskustaan paperinpalan ja kirjoitti: ”Äiti, minulla on ikävä. Tule jo takaisin. Risto.”

(Kullervo, 89)

Risto on menettänyt isänsä kokonaan ja äitinsäkin toistaiseksi lähes kokonaan. Kyseisessä tilanteessa Risto kokee olonsa yksinäiseksi. Hän on tottunut samaan huomiota, esimerkiksi Rauha-tädiltä, eikä siksi osaa oikein käsitellä tilannetta, jossa häneen ei kiinnitetä erityistä huomiota. Risto on mustasukkainen, koska hänelle läheisillä ihmisillä on muita ihmisiä ympärillä. Mustasukkaisuus johtuu todennäköisesti siitä, että Risto on vahvasti kiintynyt Rauhaan, Lennart Lindbergiin ja Nelliin. Tällaisina hetkinä, kun Risto ei saa huomiota, hänelle tulee äiti mieleen ja ikävä kasvaa. Tämä viittaa siihen, että myös äiti on jollakin tavalla Ristolle tärkeä.

Kaksoisolennossa Riston kotikulmilla liikkuu Riston kaksoisolento. Rauha, Nelli ja Lennart sekoittavat Riston ja kaksoisolennon, jolloin syntyy paljon väärinkäsityksiä. Esimerkiksi Rauha on Ristolle vihainen, koska luulee, että Risto ei imuroinut Rauhan kauppareisun aikana vaan karkasi kauppaan ostamaan karkkia. Todellisuudessa Rauha näki kaupassa Riston kaksoisolennon, josta hän ei tiennyt. Ristokaan ei tiedä kaksoisolennosta ja häntä harmittaa muiden outo käytös:

Minä lähden kotoa lopullisesti, hän ajatteli uhmakkaana. Kukaan ei kaipaa minua, ei Rauha-tätikään. Minä menen äidin luo! Missäs se äiti nyt taas olikaan? Ai niin, Grönlannissa tutkimassa eskimoiden kurkkulaulua. Minä olen tämän kaupungin yksinäisin lapsi, hän ajatteli.

(Kaksoisolento, 11)

Risto ei osaa yllä olevassa katkelmassa käsitellä epämiellyttäväksi kokemaansa tilannetta. Tässä tapauksessa hän saa huomiota muilta, mutta huomio on negatiivista. Vaikka kysees-

sä onkin väärinkäsitys, mitä Risto ei vielä tiedä, hän osaa olla tätinsä lailla hyvin dramaattinen. Riston mieleen tulee taas äiti, jonka hän näkee pelastuksena, kun kaikki Ristolle oikeasti läheiset (Rauha, Lennart ja Nelli) käyttäytyvät oudosti häntä kohtaan. Riston kommentin loppu: ”...ei Rauha tätikään” viittaa siihen, että erityisesti Rauhan negatiivinen suhtautuminen on Ristolle raskasta. Riston kommentti: ”Menen äidin luo!” kuvastaa Riston turhautumista ja haaveilua paremmasta tilanteesta.

Isää Risto ei ikävöi, mutta hän törmää tilanteisiin, joissa hän huomaa, että häneltä puuttuu isä. Näin käy esimerkiksi seuraavassa katkelmassa:

Risto juoksi kotiin ja huusi Rauhalle:

– *Mistä minä saan isän?*

– *Mihin sinä isää tarvitset? Rauha kysyi.*

– *Sirkukseen, Risto vastasi. – Isät ja lapset pääsevät sinne ilmaiseksi.*

Risto katsoi ikkunasta.

– *Siellä niitä menee.*

(Hetki, 23)

Risto ei tässäkään tilanteessa kaipaa varsinaisesti omaa isäänsä mukaan, vaan pohtii ylipäättään, mistä saisi itselleen isän, koska omaa ei ole. Humoristista sävyä kerrontaan tuo se, että Risto haluaa enemmänkin päästä sirkukseen ilmaiseksi kuin viettää aikaa isänsä kanssa.

Isässä Ristolle hankitaan ”isähahmo”, koska Elvin ja Rauhan mielestä Ristolta puuttuu sellainen henkilö, jonka kanssa voi tehdä isä-poika-asioita yhdessä. Risto on kuitenkin oppinut elämään ilman isää, eikä ole pahoillaan ”isähahmon” lähdettyä teoksen lopussa. Tämä ilmenee Nellin ja Riston keskustelussa:

– *Minulla ei ole enää isähahmoa, sanoi Risto.*

– *Harmittaako se sinua? Nelli kysyi.*

– *Ei harmita. Minä pärjään ihan hyvin ilmankin. Mitä me tehdään huomenna?*

(Isä, 102)

Katkelmasta ilmenee, että Risto on hyväksynyt isättömyyden. Hän on oppinut pärjäämään ilmankin. Risto vaihtaa puheenaihetta, mikä ilmentää sitä, ettei aihe ole hänelle kovin tärkeä. Käsittelen Riston isähahmoja tarkemmin alaluvussa 7.2.4.

Kirjassa *Makkara* Risto jää yksin Budapestissä kauppahallin eteen, koska Rauha on viety poliisiasemalle varkaudesta epäiltynä. Tilanteessa Risto kokee olonsa yksinäiseksi ja pelokkaaksi. Pelkoa lisää vieras paikka ulkomailla ja jännittävä takaa-ajotilanne aikaisemmin. Risto pohtii, mitä hän tekee, ja samalla hän näkee tuntemattoman pojan ja menee tätä kohti:

*Poika hymyili takaisin, mutta sitten tuli pitkä mies, joka antoi pojalle jäätelötötte-
rön. Poika otti miestä kädestä, ja he lähtivät kävelemään pois päin. Se oli varmaan
sen isä, Risto ajatteli. Miten minun käy? Minne minä menen? Jääkö minä yöksi
tähän kadulle?* (Makkara, 72)

Katkelmassa Risto ajattelee toisenkin pojan olevan yksin ja näin ollen saavansa hänestä ehkä apua ja turvaa, mutta pojan isä ilmaantuukin paikalle. Tämä on yksi niistä harvoista kirjasarjassa kuvatuista hetkistä, joissa voidaan nähdä Riston kokevan isänkaipuuta. Tämä ilmenee Riston ajatuksesta: ”*Se oli varmaan sen isä*”, mikä viittaa siihen, että Risto pitää miestä ja lasta isänä ja poikana. Heti tämän jälkeen Risto pohtii, miten hänelle käy. Tämän voi tulkita niin, että hän tiedostaa, ettei isä tule häntä pelastamaan. Risto ajattelee isän turvan antajaksi.

7.2.3 Risto ja Rauha

Risto ja Rauha asuvat pääasiallisesti kahdestaan. Rauha on ollut mukana Riston elämässä tämän vauva-ajasta lähtien, mikä ilmenee esimerkiksi *Hilpurissa* (s. 28), jossa Rauha muistelee Riston vauva-aikoja. *Hilpurissa* Rauha toimii sijaisena Riston luokassa. Hän näyttää oppilaille Riston vauva- ja lapsuusvideoita ja toteaa: ”*Niin helppo lapsi ja kaikkien lemmikki.*” Lausahduksesta ilmenee myös, että Riston ympärillä on ollut paljon ihmisiä.

Risto ja Rauha ovat kiintyneet toisiinsa vuosien aikana, vaikka Rauha muisteleeekin *Makkara*-*rassa*, kuinka hän pohti, kiintyykö hän Ristoon. Katkelmassa Rauha odottaa Ristoa avukseen tiskaamaan, jotta he saavat hyvitettyä maksamattoman ruuan. Odotellessa hän pohtii heidän yhteisiä alkuaikojaan:

Voi, kuinka minä olen kiintynyt Ristoon, pieneen, puoliorpoon sisarenpoikaani! Silloin kun hänen äitinsä lähti pitkälle työmatkalle Afrikkaan, pelkäsin, etten kiintyisi häneen lainkaan. Osaanko kiintyä tuohon rummuttavaan lapseen, kyselin itseltäni. Mutta minä olen kiintynyt! Minä olen kiintynyt hänen pystytukkaansa, rakoon hänen hampaittensa välissä, hänen mahaansa, joka aina kurnii ja vaatii ruokaa. Minä olen kiintynyt siihen takkuun, joka ei koskaan aukea hänen hiuksissaan, minä olen kiintynyt hänen oikeaan silmäänsä, joka on vasenta suurempi, minä olen kiintynyt nöyhtään hänen varpaidensa välissä.

(Makkara, 54–55)

Katkelmassa Rauha toteaa kiintyneensä Ristoon. Rauha kuvailee Ristoa yksityiskohtaisesti ja lempeästi, mikä myös viittaa kiintymykseen. Rauhan kommentit ovat äidillisiä, sillä vain hyvin läheinen ihminen voi kiintyä toisen takkuihin, nöyhtään varpaiden ja rakoon hampaiden välissä. Rauhan ajatukset on kirjoitettu humoristisesti ja kaksoisyleisö ymmärtää ne eri tavalla. Aikuinen lukija ymmärtää kiintymyksen merkityksen humoristisen kommentin alta, kun taas todennäköisesti lapsen mielestä hiustakku ja varvasnöyhtä ovat vain huvittavia. Toisaalta lapsi voi myös ymmärtää kommentin kautta, että kun on tarpeeksi läheinen ihminen, rakastaa häntä juuri sellaisena kuin hän on.

Makkarassa Rauha ja Risto ovat Budapestissä ja heitä ajetaan takaa erilaisten sattumusten vuoksi. Rauha kehottaa Ristoa kävelemään vieraan naisen vieressä ja esittämään olevansa samaa perhettä. Risto vastaa:

– En minä halua kävellä oudon naisen perässä. Minä haluan kävellä sinun kanssasi.

– Minä kuljen täällä vähän kauempana, Rauha sanoi.

– Jos takaa-ajajat lähestyvät, älä ole huomaavinasini minua.

Riston suupielet menivät alaspäin.

– Kai sinä nyt vähän aikaa voit olla ilman minua, Rauha sihahti. – Muutaman minuutin.

– En voi, Risto piipitti ja otti Rauhaa kaulasta kiinni.

– Rauha täti, ethän koskaan jätä minua.

– Sellaista minä en voi luvata, Rauha sanoi. – Minä varmasti kuolenkin ennen sinua.

Risto takertui Rauhaan yhä tiukemmin.

– Minä en kestä, jos sinä kuolet. Minä haluan kuolla ennen sinua, hän uikutti.

Risto alkoi itkeä ja halasi Rauhaa niin, että hänen kyyneleensä kastelivat Rauhan posken.

– Älä kuole, Rauha-täti, Risto nyhkytti.

– En tietenkään, Risto kulta, Rauha parahti ja syleili Ristoa.

(Makkara, 61–62)

Tästä katkelmasta ilmenee vastavuoroisesti Riston kiintymys Rauhaan. Risto on jo joutunut eroon äidistään, lapsen näkökulmasta todella pitkäksi ajaksi, eikä hän halua menettää Rauhaa. Jännittävä tilanne (ulkomaat ja takaa-ajo) pelottaa Ristoa, eikä hän halua irtautua Rauhasta hetkeksikään. Vaikka aikuisen näkökulmasta vieraan aikuisen vieressä käveleminen on pieni asia, lapsen mielestä se, etenkin katkelman tilanteessa, on pelottavaa, ikään kuin viimeinen pisara, joka johtaa pelon huipentumiseen, Riston itkuun. Toisilleen läheisten lapsen ja aikuisen keskinäinen kiintymys on tärkeää, koska se luo mahdollisuudet kasvatuksen onnistumiselle (Hellström 2010, 224).

Aikaisemmin luvussa 7.2.1 kerroin Riston luonnollisesta suhtautumisesta isänsä kuolemaan, kun hän keskusteli Nellin kanssa. Tässä katkelmassa Risto suhtautuu kuolemaan hyvin eri tavoin, koska hän ymmärtää, että kuolema tarkoittaa jotain lopullista ja Rauhan kuolema tarkoittaisi Ristolle yksin jäämistä. Rauha on Ristolle arkielämässä läheisin ihminen, ja Risto pelkää näin ollen tulevansa hylätyksi. Separaatiopelko eli läheisen menetyksen pelko, läheisestä eroon joutumisen pelko ja uusien asioiden pelko on luonnollista lapsille (Rusänen 2011, 40). Kirjan tarinan kautta lapsi voi samaistua Ristoon ja nähdä, että on normaalia tuntea menetyksen pelkoa läheisistä ihmisistä.

Katkelmasta ilmenee myös Rauhan ”epä-äidillinen” ja suora tapa puhua kuolemasta, Risto kuitenkin on kohdannut elämässään jo isänsä kuoleman, vaikka hän ei sitä muistakaan. Rauha ei tunnu tässä tilanteessa muistavan, että Risto on lapsi ja että hänelle tulisi puhua lapsen ikäkaudelle soveltuvaan tapaan. Rauha kuitenkin huomaa Riston reaktiosta, että puhe oli karskia ja korjaa tilanteen äidillisesti syleillen ja käyttäen hellittelynimeä ”kulta”. Katkelman kautta aikuista lukijaa muistutetaan, kuinka lapsen kanssa tulisi käsitellä arkoja aiheita. Niitä ei tulisi vain tokaista vaan sanoa niin, että lapsi kokee olonsa turvalliseksi. Esimerkissä Rauhan halaus viestii Ristolle, ettei tällä ole hätää, ”olen tässä”. Rusänen

(2011, 44) mukaan pelottavilta kokemuksilta suojeleminen on välttämätöntä ja erittäin tärkeä osa hyvää hoivaa. Kun lapsi kokee pelkojensa hetkellä olonsa suojatuksi, se vähentää pelkäämistä tilanteissa, joissa lapsi joutuu eroon tai uhkaa joutua eroon hänelle läheisestä ja emotionaalisesti tärkeästä ihmisestä. Tämä vahvistaa lasta aikuisiällä kohdattaviin menetyksiin.

Rauhan äidillinen läheisyys ilmenee muissakin kirjoissa, esimerkiksi *Nukkavierussa* (s. 41) Rauha rauhoittelee Ristoa, joka luulee menettäneensä ystävänsä Nellin. Rauha silittää Ristoa ja kutsuu häntä jälleen ”kullaksi”. Risto haluaa Rauhaa ja näyttää surunsa avoimesti itkemällä. Kirjassa *Nuudelipää* (s. 45) ilmenee Rauhan muitakin äidillisiä puolia, kun Risto pohtii, kuinka mukavaa on kun Rauha ”pursottaa minun hiuksiini sampoota ja hieroo päänahkaa.” sekä istuu Riston sängyn laidalla, pitää kädestä kiinni ja laulaa nukkumattilaulua. Risto vaikuttaa Rauhan kanssa onnelliselta, mikä ilmenee esimerkiksi Riston kommentista ”Onneksi minulla on Rauha-täti” kirjassa *Nuudelipää* (s. 45).

Risto on myös oppinut huolehtimaan Rauhasta. Tämä on epätavallista, sillä yleensä vanhemmat huolehtivat lapsistaan eikä päinvastoin. Esimerkiksi *Makkarassa* (s. 21) Risto, Rauha ja Lennart ovat matkalla Budapestiin, mutta Rauha ei ymmärrä olevansa matkalla sinne vaan luulee menevänsä kauppahalliin kotimaassaan. Lentokoneessa Rauha ymmärtää matkakohteen ja alkaa itkeä, koska ei ole pakannut matkatavaroitaan. Silloin Risto alkaa huolehtia Rauhasta, vetää taskustaan punaisen hammasharjan ja sanoo: ”Minä ostin tämän lentokentältä.” Risto on pakannut aikaisemmin kirjassa itselleen mukaan hammasharjan, eli ostettu hammasharja on tarkoitettu Rauhalle.

Risto näkee itsensä ja Rauhan perheenä. Tämä ilmenee *Pakastajassa* (s. 50), jossa Elvi-täti sanoo silakkasipatista tulevan mainio arkiruoka heidän pieneen perheeseensä. Risto reagoi kommenttiin hätkähtämällä ja ajattelee: ”Luuleeko Elvi jo kuuluvansa perheeseen?”

Rauha ottaa kasvatustehtävänsä tosissaan ja yrittää parhaansa mukaan toimia oikein. Kirjassa *Isä* (s. 53) Rauha kysyy kasvatusneuvoja puhelimitse isähahmo Lennun äidiltä, koska Rauhan mielestä Lennusta on tullut niin reipas ja urheilullinen. Neuvojen kysyminen viittaa siihen, että Rauha haluaa kasvattaa Ristoa mahdollisimman hyvin. Hän on valmis ottamaan vastaan lähes kaikenlaiset neuvot, esimerkiksi serkultaan Elviltä.

Rauha ei suoranaisesti toteuta yhtä selkeää kasvatustyyliä (ks. 2.3). Rauhan kasvatustyyli on sekoitus antaa mennä -tyyliä ja ohjaavaa kasvatusta. Rauha antaa Riston olla hyvin vapaasti, esimerkiksi kyläillä naapureiden luona ja touhuta pihalla, eikä Rauha määräile Ristoa. Rauha ei kuitenkaan jätä Ristoa täysin oman onnensa nojaan vaan ohjailee häntä, neuvo ja pyrkii tekemään parhaansa Riston kasvatuksessa.

Rauha haluaa luoda Ristolle hyvän lapsuuden erilaisesta perhemuodosta huolimatta. Rauha toteuttaa tietämättään alaluvussa 2.3 mainitsemaani riittävän hyvää vanhemmuutta (Mattila 2011, 55–56), vaikka ei ole edes Riston äiti. Rauha haluaa tukea, kannustaa ja auttaa Ristoa. Risto saa Rauhalta hyväksyntää, huolenpitoa ja turvaa. Hän saa olla Rauhan luona oma itsensä ja näyttää tunteensa Rauhalle avoimesti, esimerkiksi kirjassa *Makkara* (s. 63) Risto itkee vuolaasti Rauhan sylissä.

Rauha pelkää usein toisten, erityisesti Elvin, ajattelevan, ettei hän osaa huolehtia Ristosta. Esimerkiksi kirjassa *Finni* Rauha on järkyttynyt, sillä Ristolla on kasvoissa finni. Rauhan mukaan se tulee saada pois ennen Elvi-tädin vierailua.

Elvi saattaa luulla, että olen hoitanut sinua [Ristoa] huonosti, syöttänyt pelkkää suklaata.
(Finni, 6)

Se on selvä, että serkkuni Elvi syyttää minua Riston finnistä. Hän varmaan luulee, etten minä ole antanut Ristolle kalanmaksaöljyä enkä huolehtinut muutenkaan vitamiineista. Elvi tulee sanomaan, että minä olen hoitanut poikaa huonosti.
(Finni, 14)

Elvi tulee tänään. Mitä nyt tehdään? Hän ei saa nähdä Riston finniä. Hän luulee, että Risto elää täällä huonolla ravinnolla, liassa ja pölyssä. (Finni, 58)

Rauhan epävarmuus kasvattajana näkyy edellä olevissa esimerkeissä. Rauha pitää hyvää ja terveellistä ruokaa sekä hygieniää hyvän kasvatuksen virstanpylväinä. Rauha pelkää serkkuaan Elviä, koska ajattelee hänen olevan parempi kasvattaja – tai tämän ainakin esittävän sellaista. Todellisuudessa Elvilläkään ei ole omia lapsia, eikä näin ollen kokemuspohjaa sen enempää kuin Rauhallakaan. Elvin kasvatuskokemus on vanhanaikainen ja hän korostaa sukupuolta, eli hänen mielestään tyttöjen tulee olla tyttöjä ja poikien poikia. Rauha ei

kuitenkaan kritisoi Elvin kasvatustapojia, eikä näe niissä mitään ”vikaa”, vaan peilaa omaa epävarmuuttaan niitä vasten.

Isässä on hyvä esimerkki Rauhan epävarmuudesta ja Elvin vanhanaikaisesta kasvatustavasta. Kirjassa Elvi on huolissaan Ristosta. Elvin mielestä Riston elämä on menossa väärään suuntaan, koska poikien kuuluu Elvin mukaan harrastaa jääkiekkoa ja jalkapalloa. Riston harrastukset leipominen ja rummutus eivät ole Elvin mukaan hyviä harrastuksia, koska ne ovat liian äänekkäitä ja tyttömäisiä. Elvin mielestä Risto viettää liikaa aikaa Rauhan kanssa, eikä hänellä ole miehistä esikuvaa. Rauha ehdottaa miehiseksi esikuvaksi naapurin Lennart Lindbergiä, mutta Lennart ei sovi Elvin mielestä esikuvaksi eikä isähahmoksi, koska isähahmon tulee olla miehekkäämpi kuin Lennart, joka ei urheile vaan keräilee postimerkkejä. Kaikki tämä ilmenee Elvin ja Rauhan keskustelusta. Tässä esimerkissä Elvin kasvatustapojen kautta irvailaan sukupuolidiskursseilla.

Rauha uskoo jälleen kaiken, mitä Elvi selittää, eikä kyseenalaista sitä lainkaan. Rauha aloittaa saman tien isähahmon hankinnan. Tämä ilmenee Rauhan kommentista, jonka hän sanoo Lennartille *Isässä* (s. 30) ”Ajattele, miten näppärä, jos sinä olisit yhtä urheilullinen. Minä olisin voinut pyytää sinut isähahmoksi.” Lisää isähahmoista alaluvussa 7.2.4.

Rauhan epävarmuuden kautta pilkataan lempeästi vanhempien yleensä kokemaa syyllisyyttä lapsensa kasvatuksessa. Monesti vanhemmat ajattelevat epäonnistuvansa lapsen kasvatuksessa ja ajattelevat toisten olevan aina parempia. Tätä mielikuvaa vahvistavat useat kasvatustapojat, perhelehdet ja vilkkaat keskustelut Internetissä. Vanhemmat pyrkivät olemaan täydellisiä, vaikka esimerkiksi Mattilan (2011, 55–56) mukaan täydellisiä vanhempia ei ole olemassakaan. Alaluvussa 2.3 kerroin riittävän hyvästä vanhemmuudesta, mutta se ei usein riitä vanhemmille, ei Rauha-tädillekään.

Toisaalta taas *Finnissä* (s. 92) Elvin kasvatustavat ovat ristiriidassa hänen muiden ohjeidensa kanssa, koska hän opastaa, että jokaisen lapsen tulee osata leipoa pullaa. Elvin mielestä kotona pitää tuoksua pulla. Elvin kommentin takia Rauha ryhtyy leipomaan Riston kanssa pullaa.

Rauha selittelee usein itselleen, kuinka hyvin heillä sujuu Riston kanssa. Esimerkiksi kirjassa *Finni* ja kirjassa *Makkara* hän pohtii näin:

Kun Elvi tulee, hän ihmettelee, miten tasapainoisen pojan olen Ristosta kasvattanut.
(Finni, 48)

Meidän elämämme on sitten mukavaa ja rauhallista. Risto on onnen poika, kun saa kasvaa näin tasapainoisessa kodissa.
(Makkara, 8)

Näistäkin esimerkkikommenteista ilmenee Rauhan epävarmuus. Hänellä on tarve selitellä itselleen omaa ja Riston elämää ja sitä, kuinka hyvin se sujuu ja kuinka tasapainoista se on. Tällä kyseenalaistetaan tasapainoisen perheen ihanne. Tasapainoisessa perheessä vanhemmat ovat tasapainossa itsensä, parisuhteensa, vanhemmuuden ja yhteisöllisyyden kanssa (Väestöliitto 2014c). Perheessä osataan sommitella työ, harrastukset ja perhearki tasapainoon, jolloin mikään osa-alue ei kuormita toista. Aikuinen lukija ymmärtää ristiriidan Rauhan ja tasapainoisen kodin välillä. Rauha ei täytä tasapainoisen kodin ”kriteereitä”, koska hän ei ole itsevarma itsestään, eikä hän elä parisuhteessa. Rauha on joutunut vanhemman rooliin yhtäkkiä, eikä hänellä ole vertaistukea. Hän yrittää vakuutella itselleen, että hän toimii oikein Riston parhaaksi. Lukija oivaltaa, että Rauhalla ja Ristolla menee kaikesta huolimatta hyvin, vaikka he eivät täytäkään tavanomaisimman perheen kriteereitä. On siis mahdollista tulkita, että Sinikka ja Tiina Nopola kyseenalaistavat Räppääjä -sarjassa ”normaaliuden” ja rohkaisevat hyväksymään erilaisuuden normaalina.

Rauha on omaksunut äidin roolin ja kirjassa *Hetki* (s. 43) hän kutsuukin itseään Riston ”melkein äidiksi” ja ”eräänlaiseksi varaäidiksi”, kun hän selostaa uudelle tuttavalleen Tellervo Himbergille suhdettaan Ristoon. Rauha on kuitenkin Ristolle ensisijaisesti täti. Tämä ilmenee siitä, että Risto kutsuu häntä tädiksi. Täti-sana saa hyvin poikkeuksellisia merkityksiä Riston elämässä. Rauha itse on niin tottunut laajennettuun perhemuotoon, että unohtaa sen olevan poikkeuksellista. Esimerkki kirjassa *Hetki* Rauha juttelee Tellervon kanssa näin:

– *Mukavaa tavata toinen täti, Rauha sanoi.*

Tellervo näytti hämmästyneeltä.

– *Miten niin täti? hän kysyi.*

– *Minä olen täti ja sinä olet täti, Rauha vastasi.*

– Ei, Rauha, sano Tellervo. – Ei se niin mene. Sinä olet täti, mutta minä olen äiti.

(Hetki, 43)

Rauha löytää aina luovan ratkaisun, kun Risto törmää tilanteeseen, jossa hän tarvitsisi vanhempiaan tai muita sukulaisia. Esimerkiksi kirjassa *Hetki* Ristolta puuttuu isä, jonka kanssa lapset pääsevät ilmaiseksi sirkukseen, ja mummo, jonka kanssa lapset pääsevät ilmaiseksi elokuviin. Rauha tekeytyy isäksi ja mummoksi ja mahdollistaa näin Riston osallistumisen tapahtumiin muiden lasten lailla. Näissä tilanteissa käsitellään haastavaa tilannetta huumorin kautta, mikä on tyypillistä realistisille lastenkirjoille (Karjalainen 2001, 59). Samalla se paljastaa, miten Rauha haluaa kompensoida Riston puuttuvat perhesuhteet. Tässä kyseenalaistetaan huumorin kautta ja saadaan lapsilukija mahdollisesti toteamaan, että eihän Rauhan tarvitsisi tehdä noin, koska Ristolla ja Rauhalla on kaikki hyvin.

Risto joutuu selittämään erikoista perhemuotoaan monessa kirjassa. Esimerkiksi *Hilpurissa* Riston koulussa tehdään kysely ”ruokailutottumusten vaikutus lasten koulumenestykseen”. Rauha joutuu menemään koululle tutkijan haastatteluun. Rauha antoi tietämättään luvan tutkimukselle: Risto unohti antaa lupalapun Rauhalle, mikä merkitsi, että lupa annetaan, jos sitä ei erikseen evätä. Rauha pyydetään koululle, koska tutkija on hieman huolissaan Ristosta. Alla katkelma Riston ja Rauhan keskustelusta:

– No kun se kysyi, onko minulla isää, ja minä sanoin että ei. Ja sitten se kysyi, onko äitiä, ja minä sanoin, että ei tällä hetkellä, kun se on tutkija ja matkustaa koko ajan ulkomailla. Ja sitten se kysyi, että kenen kanssa minä asun, ja minä vastasin että Rauha-tädin kanssa. Sitten se kysyi, mitä työtä minun tätini tekee, ja minä sanoin, että puhuu puhelimessa. Ja sitten se kysyi, mitä ruokaa täti laittaa, ja minä sanoin, että hernekeittoa. Se laittoi rastin paperiin ja mutisi jotain ilmavaivoista.

– Ja sitten se kysyi, onko joku ollut joskus minua kohtaan väkivaltainen.

– Väkivaltainen? Mitä sinä vastasit?

– Että on. Rauha-täti.

- Eihän se ole totta.

– Ei olekaan, mutta kun se kysyi, onko joku joskus tukistanut, niin minä sanoin, että Rauha-täti. Sinun pitää mennä huomenna sinne.

– Luulevatko ne, että asut jonkun kamalan tädin kanssa, joka puhuu koko ajan puhelimessa, tarjoaa vain hernekeittoa ja tukistaa.

– *Luulevat.*

(*Hilpuri, 4–6*)

Tutkija kiinnostuu ja ehkä osittain huolestuu Ristosta, koska Riston tyyli kertoa perheestään antaa siitä väärän kuvan, kuten Rauha toteaa. Esimerkiksi Riston puheet Rauhan työstä sekä tukistamisesta vievät perhekuvan väärille ”poluille”. Tässä pilailtaan hyväntahtoisesti lasten tyyliä kertoa asioista. Lapset eivät aina ymmärrä asioiden yhteyksiä ja vastaavat siksi omien näkemyksiensä mukaan. Esimerkiksi hän ei ymmärrä Rauhan työtä, joten se näyttää Ristolle puhelimeen puhumisena, mutta tutkijan korvaan Rauha kuulostaa välinpitämättömältä henkilöltä, joka asettaa puhelimesta puhumisen lapsen edelle. Katkelmassa Riston puheesta ilmenee myös, kuinka hän ajattelee, ettei hänellä ole tällä hetkellä äitiä, koska äiti on muualla. Tämä viittaa Riston tapaan määritellä äiti: äiti on äiti vain silloin, kun hän on paikalla.

Rauhan työ on hyvin erilainen kuin Riston äidin työ. Rauha toimii kotona puhelinmyyjänä, joten hän on jatkuvasti kotona. *Nuudelipäässä* (s. 46) Risto kysyy Rauhalta: ”*Rauha-täti! Ethän koskaan mene töihin.*” Rauha selittää Ristolle tekevänsä töitä kotoa käsin. Risto kysyy asiaa, koska ei halua jäädä yksin kotiin, kuten ystävänsä Nelli, jonka vanhemmat tekevät jatkuvasti töitä. Rauha tekee töitä aina siten, ettei hänen tarvitse jättää Ristoa. Kaksikko ei mene mihinkään ilman toisiaan.

Rauha keksii itse myytävät tuotteensa ja *Makkarassa* Rauha ja Risto lähtevät hakemaan myyntiin makkaroita Budapestistä saakka. Siellä Risto pohtii, miksi he lähtivät mukavasta kodistaan pois ja Rauha toteaa: ”*Meidän oli pakko. Minun urani vaatii sitä.*”. Tässä tapauksessa Rauhan työ ottaa hetkeksi vallan ja perhe joutuu sopeutumaan muutokseen. Rauha sanoo kommenttinsa tosissaan. Hän myös haluaa kokea oman työnsä tärkeäksi ja arvostetuksi ja kokeekin ulkomaan matkan merkittäväksi uransa kannalta. Aikuinen lukija ymmärtää kuitenkin huvittavan ristiriidan puhelinmyyntityön ja uran luomisen välillä. Myös kirjassa *Nuudelipää* (s. 86) Rauha saa työtarjouksen tv-kokkina, ja hän suostuu. Rauha ratkaisee ”lastenhoito-ongelman” ottamalla Riston mukaan ohjelmaan.

7.2.4 Risto ja isähahmot

Isähahmo-sana tarkoittaa Rappääjä -kirjasarjassa Riston biologisen isän korviketta tai biologista isää vastaavaa henkilöä. Isähahmo koetaan isän tavoin turvalliseksi ja mukavaksi

henkilöksi. Usein esimerkiksi urheilujoukkueen miesvalmentaja tai huoltaja voi olla monelle urheilijalle kuin isä eli isähahmo, koska hän on ollut niin tärkeä henkilö urheilijan elämässä.

Kirjassa *Isä* isähahmoista luodaan hauskoja, isättömiä lapsia pelastavia hahmoja, jotka voidaan tilata lehti-ilmoituksella. Isähahmon tehtäviin kuuluu tehdä lapsen kanssa asioita, joita normaalisti isä ja poika tai isä ja tyttö tekisivät yhdessä. Kirjassa annetaan kuva, että isän ja pojan kuuluu urheilla yhdessä. Tämä ilmenee esimerkiksi Rauhan kommentista: ”*Riston koko tulevaisuus on vaarassa, jos Risto ei mene pelaamaan jääkiekkoa ja jalkapalloa ja polttopalloa ja jääpalloa...*”. Isähahmojen kautta pilaillaan stereotyyppiselle kasvatuskäytännölle siitä, että urheilu on oleellinen osa mieheksi kasvamista. Kasvattajat ajattelevat aina myös tulevaisuutta, ei tätä hetkeä, kuten Rauhan repliikistä voi päätellä.

Kuten edellä olen maininnut, Ristolle hankitaan kirjassa *Isä* isähahmo. Rauha laittaa Elvin kehotuksesta ilmoituksen lehteen kertomatta siitä Ristolle. Myöhemmin hän kuitenkin näyttää ilmoituksen Ristolle. Risto hämmästyttää – syystäkin.

– *Risto, luepas tämä, Rauha sanoi. – Mitä pidät?*

Risto luki ja näytti hämmästyneeltä.

– *Mitä varten mukava poika tarvitsee isähahmon? hän kysyi.*

– *Ehkä sillä mukavalla pojalla ei ole isää, joka veisi pelaamaan jääkiekkoa, sanoi Rauha.*

– *Mutta haluaako se mukava poika pelata jääkiekkoa? Risto kysyi.*

– *Miksei se haluaisi? Rauha sanoi. – Ja arvaapa kuka se mukava poika on?*

– *No kuka?*

– *Sinä.*

– *Häh?*

– *Elvi-täti on sitä mieltä, että sinä tarvitset urheilullisen isähahmon, ja minä lähetin tämän ilmoituksen lehteen.*

– *En minä halua isää! Risto huudahti.*

– *Mutta ajattele, miten kivaa olisi pelata isähahmon kanssa jääkiekkoa.*

– *En minä halua pelata jääkiekkoa.*

– *Ja kesällä te menisitte yhdessä potkimaan jalkapalloa.*

– *En minä halua potkia jalkapalloa, Risto sanoi ja katsoi vihaisena Rauhaa.*

Risto juoksi huoneeseensa ja pamautti oven perässään kiinni. Miksen minä saa elää niin kuin ennenkin, hän ajatteli. Minä haluan olla Nellin kanssa ja käydä uimassa ja onkimassa. En minä halua pelata jalkapalloa minkään vieraan isän kanssa. Minä en aio olla kotona, kun se isähahmo tulee!

(Isä, 9–11)

Rauha kokee isähahmon hankinnan niin tärkeäksi, että unohtaa kysyä Riston mielipidettä. Rauha uskoo Elviä ja ajattelee, että Riston elämä muuttuu paremmaksi, kun hän saa isähahmon. Isähahmon tarpeellisuus on tädeille itsestään selvää, eivätkä he ota huomioon olenkaan Riston näkemyksiä. He edustavat stereotyyppistä käsitystä, joka Riston kautta kyseenalaistetaan. Riston kommenttien kautta kuitenkin ilmenee, ettei hän halua isää eikä hän halua urheilla isähahmon kanssa. Kohtauksessa Riston tunteet kuohahtavat, hän juoksee huoneeseensa ja pamauttaa oven kiinni. Hänellä on omaa tahtoa. Näin lapsilukijaa rohkaistetaan hyväksymään se, että hän voi olla eri mieltä kuin aikuiset, ja lukijalle osoitetaan teoksen kautta, että myös lapsi voi olla oikeassa.

Tätien touhuilu esitetään koomisena, sillä katkelmassa korostuvat aikuisten oletukset ja stereotyyppiat siitä, miten lapsen tulisi elää elämäänsä ja mikä on lapselle hyväksi. Tässä herätetään varsinkin aikuinen lukija pohtimaan sitä, millaiset arvot ohjaavat ajatteluamme. Lapsen tarpeita tulisi pohtia yksilöllisesti, eikä olettaa, että kaikki lapset tarvitsevat samanlaisen kasvatusympäristön. Risto ei kaipaa isää, koska hänellä ei sellaista koskaan ole ollutkaan. Hän ei myöskään halua urheilla, vaikka tädit – vasten parempaa tietoaan – olettavat, että kaikki pikkupojat haluavat pelata jääkiekkoa tai pallopelejä.

Isähahmojen tullessa haastatteluun Rauhan luokse Nelli ja Risto keskustelevat isäasiasta samalla, kun he piileskelevät isähahmoja roskalaatikoiden takana:

- *Haluaisitko sinä uuden isän? Nelli kysyi*
- *En, Risto sanoi. – Minulla oli jo yksi isä.*
- *Mutta sehän jäi auton alle, kun sinä olit pieni, Nelli sanoi.*
- *Niin jäi, siitä on kauan, sanoi Risto. – Mutta en minä silti tarvitse uutta isää.*
- *Entäs, jos se uusi isä on kiva? Nelli kysyi.*
- *Ei kukaan noista ainakaan näyttänyt kivalta.*
- *Mennään sanomaan Rauha-tädille, että sinä et tarvitse uutta isää, Nelli ehdotti.*
- *Okei, sanoi Risto.*

(Isä, 20–21)

Riston asenne ”isähahmoa” kohtaan tulee selväksi myös tässä katkelmassa. Risto kokee, että yksi isä riittää, vaikka hän onkin kuollut. Risto ei osaa kaivata isän kanssa tehtäviä asioita, koska hän ei ole niitä koskaan tehnyt. Nelli rohkaisee Ristoa puolustamaan itseään Rauhan edessä.

Risto ja Nelli seisoivat uhmakkaina Rauhan edessä.

- *Rauha-täti, Risto sanoi vakavana. – Minä en halua uutta isää.*
- *Ei sellaista ole löytynykään, Rauha huokaisi. – Uudet isät olivat sopimattomia. Isiä on näköjään vaikea löytää.*

Risto näytti iloiselta.

- *Kivaa! Ei isää! Risto hihkaisi.* (Isä, 20–21)

Katkelmassa Nelli auttaa Ristoa kertomaan mielipiteensä isähahmoista. Lapset seisovat uhmakkaina Rauhan edessä: lapset ovat tosissaan. Lisäksi Riston vakava äänenpaino kertoo, että hän todella haluaa Rauhan kuuntelevan. Rauhan huokaus ja kommentti viittaavat pettymykseen. Riston iloinen hihkaisu kuvaa puolestaan hänen asennettaan. Harvoin lapsi iloitsee isättömyydestään, mutta tässä halutaankin tuoda jälleen julki sitä, ettei isättömyys aina ole huono asia.

Risto joutuu puolustamaan itseään useaan otteeseen *Isässä*. Risto puolustaa itseään esimerkiksi silloin, kun ovikello soi ja yksi isähahmoista tulee sisään. Risto menee kädet puuskassa isähahmon eteen ja sanoo: ”*Täällä ei tarvita isähahmoa.*” Kädet puuskassa seisova Risto antaa vaikutelman talon isännästä, joka suojelee perhettään. Risto sanoo rohkeasti mielipiteensä tuntemattomalle miehelle, joka vieläpä on kutsuttu käymään. Vaikka teoksessa esitetty tilanne on humoristinen ja kärjistetty, tilanne saattaa muistuttaa uusperheiden tilanteita. Joskus lapselle esitellään vieras henkilö ja kerrotaan hänen olevan uusi isä tai äiti, eikä lapsen mielipidettä kysytä. Monesti oletetaan, että lapset pitävät uudesta isästä tai äidistä, eivätkä vanhemmat ymmärrä, että lapset eivät välttämättä pidä uusista puolisoista. Vanhemman tulee muistaa, että myös lapsilla ihmissuhteiden luominen ja uudenlaiseen perhekuvioon sopeutuminen vievät aikaa (Lahden kaupungin perheneuvola 2010). Monen uusperheen lapsen on helppo samaistua kirjan tilanteeseen.

Rauhan lehti-ilmoituksen kautta haastatteluun saapuu neljä isähahmoehdokasta: Antero Ylä-Tuuhonen, nimetön urheilullinen isähahmo, Nils-Göran Paukkuvaara ja Lennu Leh-

musmäki. Kolme ensimmäistä ei täytä isähahmon kriteereitä, koska miehet ovat liian miittänsanomattomia, liian hyökkääviä tai liian itserakkaita. He saavat lähteä. Neljäs isähahmo Lennu Lehmusmäki, joka on todellisuudessa Lennart Lindberg, saa lopulta isähahmon paikan.

Lennu vastaa Rauhan kuvaa ihanneisästä. Rauhan mielestä Lennulla on miehekäs nimi, hän on urheilullinen, jämäkkä, määrätietoinen, kokenut, hyväkuntoinen ja hyväntuulinen. Lisäksi hän on Rauhan mukaan hyvä ihmistuntija, koska tiesi, että Rauhan kotona on mufinsseja. Lennu Lehmusmäen erikoisuus on erikoiset varusteet. Hänellä on esimerkiksi joka paikassa päällä urheiluvarusteet, kuten räpylät tai jääkiekkokypärä. Rauhan mukaan nekin luetellaan vain isähahmon erikoisvarusteiksi, eikä niissä ole hänen mielestään mitään outoa. Niillä kuitenkin alleviivataan sitä, että kelpo mies on urheilullinen. Liiottelun kautta lapsilukija saadaan kyseenalaistamaan stereotypioita.

Rauha toimii saadakseen isähahmoyritelmän sovelletuksi käytäntöön. Hän työntää Riston ulos ovesta Lennu Lehmusmäen kanssa ja huutaa vastaan rimpuilevalle Ristolle: *”Koeta kestää, Risto! Tämä on sinun parhaaksesi!”* Rauhan päänäpintymä isähahmon tarpeellisuudesta on niin vahva, että hän työntää Riston ulos ovesta vieraan ihmisen mukaan. Rauha toteaa Riston lähdettyä: *”Minun täytyy kovettaa itseni.”* Kommentti viittaa siihen, että Rauha tietää tehneensä rajun ratkaisun, mutta hän haluaa Ristolle isähahmon, keinolla millä hyvänsä.

Nelli on ainut, joka on todella huolissaan Ristosta. Rauha toteaaakin Nellille: *”Nelli, minun oli pakko tehdä tämä. Risto ei pärjää miesten karskissa maailmassa, jos hän on aina vain minun seurassani.”* Rauhan kommentit kertovat, että Rauha yrittää tehdä oikein, mutta todellisuudessa hän saattaisi asettaa Riston jopa alttiiksi vaaralle lähettäessään hänet täysin tuntemattoman miehen mukaan. Kohtauksessa parodioidaan sitä, kuinka isien ja poikien pitää tehdä asioita – miesten juttuja – keskenään, ilman naisia. Näin kyseenalaistetaan sukupuolitettua maailmaa.

Rauha toteaa Nellille Riston lähdettyä: *”Kaikkeen tottuu, uuteen isäänkin.”* Rauhan kommentti implikoi mahdollisesti sitä, että myös Rauha itse on joutunut elämässään tottumaan erilaisiin asioihin, esimerkiksi huolehtimaan Ristosta. Koomisen repliikistä tekee se, että Risto on oikeasti tyytyväinen elämäänsä, eikä hänen tarvitsisi tottua mihinkään tällaiseen.

Lennu Lehmusmäki on siis todellisuudessa Riston ja Rauhan naapuri Lennart Lindberg. Hän tekeytyy isähahmoksi pelastaakseen Riston kummallisilta isähahmoilta. Lennart ei kuitenkaan itsenään kelvannut isähahmoksi (ks. 7.2.3). Lennart on tapahtumahetkellä Riston lähipiiristä ainoa aikuinen, joka ymmärtää Riston olevan taiteellinen poika, joka ei halua harrastaa urheilua, kuten Rauha ja Elvi ajattelevat.

Risto ja Lennart viettävät paljon aikaa yhdessä piileskellessään Rauhaa ja Elviä. Kaksikko pelaa yhdessä Afrikan tähteä, syö jäätelöä ja käy ongella. Lisäksi he suunnittelevat yhdessä, kuinka he saavat peiteltyä sen, etteivät he ole esimerkiksi olleet pelaamassa jääkiekkoa. Lennart ja Risto toimivat yhdessä kuin muuta perhettä vastaan liittoutuneet isä ja poika. Kaksikon kautta viestitään, että isä ja poika voivat tehdä muutakin kuin urheilla ja että Risto viihtyy Lennartin kanssa, vaikka tämä ei ole hänen isänsä. Lapselle tärkeintä on, että hänen vierellään on aikuinen, joka välittää ja kuuntelee. Tämän aikuisen ei välttämättä tarvitse olla lapsen vanhempi.

Lennart vie Riston kalaan *Isässä* ja pohtii: ”*Minä en ole koskaan ennen ollut isä... siis isähahmo. Pitäisikö minun olla ankarampi?*” (s.66) Lennartin kommentista ilmenee, että hän ottaa isähahmon roolin tosissaan. Kommentti viittaa myös siihen, että isien oletetaan yleensä asettavan rajoja. Ankaruus viittaa korostuneeseen kasvattajan rooliin, mikä on koomista, koska Risto on kiltti lapsi. Sen sijaan Risto ja Lennart valehtelevat Rauhalle. Lasta huvittaa tämä moraalinen ristiriita.

Lennart toimii Riston isähahmona muissakin kirjoissa, mutta niissä asiasta ei tehdä minäänlaista numeroa, eikä isähahmona toimiminen ole alleviivattua. Lennart hoitaa isän roolia esimerkiksi *Finnissä*, jossa hänen tehtävänsä on puhua Ristolle kuin mies miehelle, Rauhan pyynnöstä (s. 36). Keskustelulla irvaillaan pitkään vallinneelle käsitykselle, että isän tehtävä on olla miehen mallina pojalle. Humoristiseksi tilanteen tekee se, että Lennart ei ole kovin miehinen ja tilanne on hänelle outo. Hän tarjoilee Ristolle tiikerikakkua ja yrittää opastaa Ristoa: ”*Tästäpä tulikin mieleeni, että miehen on hyvä olla vahva kuin tiikeri, eikä lannistua pienistä.*” Lennartin isällinen opastus lähtee tiikereiden kautta väärille poluille eikä Risto tunne oloaan mukavaksi, mikä ilmenee siitä, että Risto hiipii pikku hiljaa ulko-ovea kohti Lennartin höpöttäessä tiikereistä.

Lennartissa on montaa eri isätyyppiä, joita Viitanen (2000) lajitteli pro gradu -tutkielmassaan (ks. 3.3). Lennart on isä, jolle lapsi on kaikista tärkein. Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, että hän heittäytyy isähahmoksi rooliasussa, jotta hän saa pelastettua Riston pinteestä. Lennart on myös isä, joka jakaa salaisuuden. Tämä ilmenee siitä, että Risto ja Lennart salailevat pitkään Rauhalta sitä, että Lennu Lehmusmäki onkin Lennart Lindberg. Lennart on myös isä, joka yrittää olla isä. Tämä ilmenee Lennartin isällisistä eleistä, esimerkiksi hän viettää aikaa Riston kanssa ongella, tarjoaa hänelle kaakaota ja puhuu hänelle kuin mies miehelle.

7.3 Ydinperhe Perhonen

Nelli on Riston paras ystävä. Hän on perheensä ainoa lapsi. Hän asuu vanhempiensa Pinja ja Pontus Perhosen kanssa, eli he muodostavat ydinperheen. Nellillä on myös kissa, Alpo. Perhe muutti Iistä samaan kaupunkiin ja taloon Rappääjien kanssa. Näin vanhempien työmatkat lyhenivät.

Nelli kuuluu perinteiseen ydinperheeseen, joten hän ajattelee, että kaikilla lapsilla on kotoaan isä ja äiti kuten hänelläkin. Tästä syystä Nelli luulee *Nuudelipäässä* (s. 22) Rauhaa Riston äidiksi, kun hän näkee Riston ja Rauhan pihalla tamppaamassa mattoa. Tutustessaan Ristoon Nelli kyselee Riston vanhemmista (vrt.7.2.1).

Nelli viettää paljon aikaa yksin kotona, koska vanhemmat ovat jatkuvasti töissä. He toimivat tv-kokkeina omassa tv-ohjelmassaan ”Perhosia vatsassa”. Nellin kissa Alpo pitää seuraa Nellille vanhempien ollessa töissä. Vanhemmat jättävät Nellille usein lappuja jääkaapin oveen. Niissä Nelliä kehoitetaan siivoamaan ja käymään kaupassa. Kuuluisien keittiökokkien tytär syö yksinään ruoaksi nakkeja, mikä ilmenee Nellin ajatuksesta ”*aina vaan nakkeja*” (*Nuudelipää, 22*).

Nellin yksinäisyyttä kuvataan monessa kirjassa, esimerkiksi *Nuudelipäässä* ja *Kamillassa*. Yksinäisyys ilmenee esimerkiksi silloin, kun Nelli tekee itselleen yksin pirtelöä, istuu yksin ikkunalaudalla ja nakertaa porkkanaa tai kun hän haluaa kertoa jotain vanhemmilleen, mutta muistaa samalla, että he ovat töissä.

Risto kuvaa *Nuudelipäässä* Nellin elämää:

Nelli on kaikki päivät yksin Alpon kanssa. Nelli elää vähän niin kuin aikuiset: käy kaupassa, laittaa ruokaa ja siivoaa. – Peseeköhän se itse tukkansa? – Meneeköhän Nelli yksin nukkumaan?
(*Nuudelipää*, 45)

Tässä katkelmassa kyseenalaistetaan kasvatusideaali, jonka mukaan ehjän ydinperheen ajatellaan olevan paras mahdollinen kasvuympäristö lapselle (Nätkin 2003, 17). Kirjasarjassa ydinperheessä asuva Nelli onkin se, joka ei saa vanhemmiltaan huomiota ja kokee jääneensä vanhempiensa työn jalkoihin. Risto, joka taas asuu ydinperheestä poikkeavassa perheessä, saakin huomiota ja rakkautta osakseen yllin kyllin. Näiden kahden kirjasarjassa useimmin esiintyvän perheen kuvauksissa kritisoidaan ydinperheihannetta.

Nellin vanhemmat ovat kiireisiä ja omistautuneita työlleen. Työhön omistautumisen huippu kuvataan *Nukkavierussa*, jossa Nellin vanhemmat ilmoittautuvat mukaan ohjelmaan ”Kukkaro kiinni kuukaudeksi”. Perhe elää vähin varoin kuukauden ajan, mikä aiheuttaa perheelle vaikeuksia, eniten Nellille. Perhe muuttaa mökkiin kauemmas kaupungista asumaan. Nellin ei pidä tästä kaikesta lainkaan: ”*Miksi elämä on yhtäkkiä niin kamalaa? Jos isä ja äiti eivät olisi mukana siinä tyhmässä kukkaro-ohjelmassa, minä asuisin Riston talossa ja Alpo nukkuisi yönsä minun jalkopäässäni.*” (*Nukkavieru*, 57).

Nellin vanhemmat oivaltavat *Nuudelipäässä*, että he viettävät liian vähän aikaa lapsensa kanssa. Siksi he tarjoavat työtään Rauhalle, joka ottaa työn iloiten vastaan. Vanhempien lisääntynyt vapaa-aika ilmenee Nellin kommentista: ”*Isällä ja äidillä on nyt aikaa leipoa, kun ne eivät ole enää niin paljon televisiossa*” (*Nuudelipäässä*, 94). Myös *Nukkavierussa* Nellin vanhemmat ymmärtävät menneensä työssään liian pitkälle, mikä ilmenee vanhempien keskustelusta:

- *Pontus, olemmeko me tehneet erehdyksen? Pinja kysyi vakavana.*
- *Oliko sittenkin virhe lähteä ”Kukkaro kiinni kuukaudeksi” –ohjelmaan?*
- *Suoraan sanoen, minulla on koko ajan nälkä, sanoi Pontus.*
- *Niin minullakin, Pinja paljasti.*
(*Nukkavieru*, 67)

Nukkavierussa Nelli karkaa mökistä takaisin kaupunkiin Riston luokse.

- *Mitä sinun vanhempasi ajattelevat, kun huomaavat, että sinä olet karannut? Risto kysyi.*
- *Äiti sanoo, että ”voi hyvät hyssykät” ja isä sanoo, että ” voi peijooni, pitihän se arvata”.*
- *Tulevatkohan he etsimään sinua?*
- *Voi olla, Nelli sanoi.* *(Nukkavieru, 66)*

Katkelma kuvaa Nellin näkemystä vanhempiensa asenteesta häntä kohtaan. Nellin mukaan ”*voi olla*”, että häntä tullaan etsimään. Nelli ei siis pidä sitä itsestään selvänä. Myös Nellin arvelu isän kommentista viittaa siihen, että hän uskoo, että vanhemmat itsekin tietävät toimivansa vastoin Nellin toiveita.

Nelli välittää vanhemmistaan ja vanhemmat hänestä, mutta Nelli kokee kissansa Alpon läheisemmäksi kuin vanhempansa. Tämä ilmenee siitä, kun Nelli luettelee, mistä hän ei halua luopua: ”*En minä ainakaan halua luopua Sami-nallesta... enkä Alposta enkä äidistä enkä isästä enkä... sinusta.*” (*Pakastaja, 126*). Nelli luettelee asiat tärkeysjärjestyksessä, eli hän kokee kissansa läheisemmäksi kuin vanhempansa. Ennen Alpoa Nelli mainitsee Sami-nallen, mikä viittaa siihen, että Sami-nalle on hänelle erityisen tärkeä ja tuo mahdollisesti myös turvaa. Usein lapsilla on vauvaiästä asti tietty pehmolelu, joka tuo turvaa vielä pitkään vauvaiän jälkeenkkin. Alpo-kissa on vanhempia tärkeämpi todennäköisesti siitä syystä, että vanhemmat ovat paljon poissa töidensä takia. Alpon kanssa Nelli viettää eniten aikaa ja jakaa tämän kanssa päivän tapahtumat. Laulajaisen (2009, 57) mukaan monet lapset kokevat nykyään läheisemmiksi perheen lemmikin kuin omat vanhempansa.

Riston nimi tulee Nellin listassa viimeisenä, mikä voi viitata siihen, että Risto olisi vähiten tärkeä. Toisaalta Riston kuuluminen listaan ylipäätään tekee Ristosta todella tärkeän Nellille, koska Nelli valitsee Riston listaan heti perheensä jälkeen, eikä mainitse esimerkiksi isovanhempiaan.

Nelli joutuu ”hylätyksi” vanhempiensa työn takia useasti. *Kamillassa* Nelli lähtee hiihtolomaksi mummilaan. Hän tulee kuitenkin kesken viikon pois, koska mummi ja vaari voitavat rivitanssikilpailun ja lähtevät loppukilpailuun Ähtäriin. Nelli ”hylätään” jälleen, jon-

kun tärkeämmän asian takia. Nelliä se ei kuitenkaan näytä haittaavan, koska hän tulee iloisena takaisin kotiin.

Nelli kokee muutamassa kirjassa, ettei häntä kuunnella. Esimerkiksi *Nuudelipäässä* Nelli yrittää pidätellä isäänsä ja kertoa omituisesta pojasta, jonka hän oli tavannut, mutta isällä on kiire, eikä hän ehdi kuunnella. *Nuudelipäässä* (s. 60) Nelli myös huutaa vanhemmilleen: ”*Miksi te ette kuuntele minua?*”. Nelli yrittää kertoa, että Alpo-kissa on kadonnut. Tässä kritisoidaan jälleen kiireisiä vanhempia. Monet lapset pystyvät mahdollisesti samais-tumaan tilanteeseen ja aikuista lukijaa saattaa pistää huono omatunto, koska tunnistaa itsensä tilanteesta.

Nelli viettää paljon aikaa Riston ja Rauhan kanssa. Nellille Rauha on enemmän läsnä oleva aikuinen kuin hänen omat vanhempansa. Samoin Nelli viihtyy Lennart Lindbergin kanssa, joka on Nellin turva vanhempien ollessa poissa. Esimerkiksi kirjassa *Kamilla* Nelli menee Lennartin luokse kertomaan näkemästään epämääräisestä hahmosta. Lennart toimii myös Nellin ystävänä vanhempien ollessa töissä, esimerkiksi hän tarjoaa Nellille kaakaota, sämpylöitä ja sarjakuvia luettavaksi. Nelli toteaa tyytyväisenä: ”*Kiva, että minä voin olla täällä, kunnes isä ja äiti tulevat kotiin.*” (*Kamilla*, 57).

Nelli ja Lennart käyvät myös erilaisia keskusteluja yhdessä, esimerkiksi kirjassa *Finni* Nelli purkaa harmitustaan Lennartille, joka auttaa häntä ymmärtämään Riston outoa käytöstä. Nellin kautta halutaan tuoda julki läheisten ihmisten merkitys. Lapsella tulee olla läheisiä, joiden kanssa jutella ja vaihtaa kuulumisia. Jos vanhemmat ovat töissään liian kiireisiä, voi se läheinen henkilö olla myös perheen ulkopuolinen täti tai setä. Tässä kritisoidaan vanhemmuutta ja vanhempien valintoja työn ja perheen välillä, mutta samalla korostetaan muiden kasvattajien tärkeyttä. Entisaikaan kasvattajana toimi koko kyläyhteisö, mutta yksilöllistymisen myötä kollektiivinen kasvatusvastuu on hävinnyt kokonaan. Tämän kautta Sinikka ja Tiina Nopola haluavatkin mahdollisesti muistuttaa, että perheen ulkopuolella tulisi olla sosiaalisia kontakteja, esimerkiksi naapurit.

7.4 Muita perheitä

Risto Räppääjä -kirjasarjassa perheitä oli yhteensä yhdeksän ja erilaisia perhemuotoja oli yhteensä viisi. Huomattavaa on, että kaikista yhdeksästä perheestä viisi on ydinperheitä. Mukana on kuitenkin sellaisiakin perheitä, jotka ovat kohtalaisen harvinaisia nykypäivänä

kuten suurperhe ja alaluvussa 7.2 esittelemäni laajennettu perhe. Lisäksi mukana on myös synnyinperhe, jossa aikuinen lapsi asuu vielä kotona.

Ydinperhe ”nimetön”: Äiti, isä, tyttö ja poika. Perhe esiintyy kirjassa *Tötterö*. Idyllinen ydinperhe näyttelee kesäteatterissa pupuperhettä, mikä viittaa yhteiseen harrastukseen. Toisaalta se voi viitata myös siihen, että lapset ovat mukana vanhempien töissä.

Ydinperhe Vepsäläinen: äiti ja isä sekä tytär Veronika Vepsäläinen. Perhe esiintyy kirjassa *Kamilla*. Veronika harrastaa laulua ja vanhemmat tukevat lapsensa Veronikan lauluharrastusta ja ovat ylpeitä hänestä, teki hän mitä tahansa, mikä ilmenee siitä, että kirjassa Veronikan esitys epäonnistuu ja hän päätyy tanssimaan itselleen tuntemattomien lasten (Riston, Nellin ja Kamillan) esitykseen. Vanhemmat ovat silti innoissaan. (*Kamilla* s. 86 ja 93). Silloin kun vanhemmat ovat aidosti ylpeitä lapsensa suorituksesta, se ei vaikuta lapsen ja vanhempien väliseen suhteeseen. Lapsesta siis pidetään ja ollaan ylpeitä, onnistui hän tai ei. (Keltikangas-Järvinen 1995, 173).

Monikulttuurinen ydinperhe Poposki: Äiti Mirabella Poposki, isä Poposki ja poika Franz Poposki. Perhe esiintyy kirjassa *Kaksoisolento*. Perhe edustaa monikulttuurista perhettä. Äiti Mirabella on suomalainen ja isä Franz on montenegrolainen. Vanhemmat ovat muusikkoja ja perhe kiertää kiertueilla yhdessä, eli vanhempien työ ohjaa perheen elämää. Franz on Riston pikkuserkku ja he ovat hyvin samannäköiset. Lapset ystäväystyvät *Kaksoisolennessa*.

Suurperhe Virtanen: vanhemmista ei ole mainintaa. Poikia on 10, ja heidän nimesä ovat Elmo-Petteri Virtanen, Aku-Petteri Virtanen, Pyry-Petteri Virtanen, Jiri-Petteri Virtanen, Sulo-Petteri Virtanen, Vili-Petteri Virtanen, Toni-Petteri Virtanen, Sisu-Petteri Virtanen, Arska-Petteri Virtanen ja Reiska-Petteri Virtanen. Perhe esiintyy kirjassa *Kaksoisolento*. Pojat esiintyvät kirjassa vain hetken, kun he avaavat Ristolle ja Nellille oven. Risto ja Nelli kysyvät onko poika kotona ja perheen pojat tulevat yksitellen oviaukkoon, mutta kukaan heistä ei ole Riston ja Nellin etsimä poika, joten he jatkavat matkaa.

Yksinhuoltajaperhe Himberg: Äiti Tellervo Himberg ja poika Antero Himberg. Perhe esiintyy kirjassa *Hetki*. Perhe on tavallinen yksinhuoltajaperhe, jossa äiti on lapsen huoltaja. Haatajan (2009, 49) mukaan se on yleistä Suomessa. Isää ei mainita. Ei tiedetä,

onko hän missään tekemisissä poikansa kanssa. Äiti Tellervo toteaa, että he ovat kulkeneet kahdestaan, mistä voi tulkita, että isä ei ole aktiivisesti tekemisissä heidän kanssaan. Äiti Tellervo on ylpeä pojastaan ja puolustaa häntä kaikessa.

Synnyinperhe Hummerstierna: äiti Hjördis Hummerstierna ja aikuinen, peräkammarinpoika Carl Gustaf Hummerstierna. Perhe esiintyy kirjassa *Kaksoisolento*. Keski-ikäinen Carl Gustaf asuu äitinsä kanssa, mutta syytä siihen ei kerrota. Äiti pitää poikaansa tarkasti silmällä, mikä ilmenee äidin tiedustellessa poikansa kauppareissusta. Carl Gustaf tottelee ja toteuttaa kaiken, mitä äiti pyytää. Äiti puhuu pojalleen kuin pikkulapselle, esimerkiksi hän sanoo: ”*Tule kättelemään Carl Gustaf*” (*Kaksoiolento*, 47) ja Carl Gustaf kutsuu äitiään ”mamiksi” kuin pieni lapsi. Perhe on hienostunut ja hieman vanhanaikainen. Kodin sisustukseen kuuluvat rokokoo sohva ja posliiniastiat. Perhe tilaa ruoat kotiin ja heillä on oma keittäjä, joka valmistaa heille hummeriaterioita. Vanhanaikaisuus ilmenee siinä, etteivät he tiedä, mitä ovat nuudelit ja ”hupparit”. Toisaalta Hjördis tuntee kalorit ja puhuu ”kaloripommista”, joka viittaa nykypäivän termistöön (*Kaksoiolento*, 49). Kaksikko viettää paljon aikaa kotona, mikä ilmenee siitä, että ruoat tulevat kotiin ja Hjördis kertoo Ristolle ja Nellille, etteivät he käy kaupassa. Hjördis moittii myös poikaansa siitä, ettei hän ole koskaan osannut pitää kiinni ystävästään, mikä viittaa vähäisiin ystävyysuhteisiin.

Risto ja Nelli tutustuvat Carl Gustafiin ja Hjördikseen, kun he etsivät Riston kaksoisolentoa. Riston ja Nellin vierailu on lyhyt kyseisen perheen luona. Myöhemmin Risto ja Nelli tapaavat kaksikon lentokentällä. Hjördis ja Carl Gustaf kiirehtivät lentokentän käytävillä huppariasuissa ja ostavat lentokenttämyymälöistä nuudeleita ja masariinileivoksia. Nelli toteaa: ”*Niillä on hupparit, ja ne on alkaneet matkustella.*” (*Kamilla*, 109). Tämä viittaa kaksikon vähäiseen matkailuun aikaisemmin. Hjördis ja Carl Gustaf ovat innostuneet Nellin ja Riston vierailusta ja heiltä oppimistaan asioista (nuudelit ja hupparit) niin kovasti, että ovat vaihtaneet nimensäkin Nuudelstiernaksi. Hjördis haluaa myös Carl Gustafin ottavan mallia Ristosta, joka räppää.

Ydinperhe Puumalainen: Äiti Birgitta Puumalainen, isä Pasi-Pekka Puumalainen, ja tytär Kamilla Puumalainen. Perhe esiintyy kirjassa *Kamilla*. Birgitta-äiti on perheen pää. Hän päättää perheen asioista eli on ikään kuin matriarkka. Tässä haastetaan patriarkaalinen perhekäsitys, jossa mies on perheen pää (vrt. 2.1). Birgitan päätösvalta ilmenee

esimerkiksi hänen ja Pasi-Pekan keskustelusta, jossa Pasi-Pekka toteaa: *”Minä melkein kadehdin Ristoa. – Hänellä on oma huone ja hänellä saa käydä siellä vapaasti kavereita. Ja Risto saa mennä pulkkamäkeen, jos häntä huvittaa.”*(Kamilla, 20). Pasi-Pekan toiveet ovat lapsellisia aikuiselle miehelle, mutta Pasi-Pekka luuleekin Ristoa aikuiseksi, koska ei ole tavannut häntä koskaan. Kirjan lopussa Birgitta toteaa: *”Ja Pasi-Pekka väitti, että minä olen kieltänyt häneltä kaiken ilon.”* (Kamilla, 94).

Perhe, erityisesti Birgitta-äiti, panostaa tyttärensä Kamillan lauluharrastukseen ja näin ollen perheen elämä pyörii harrastuksen ympärillä. Birgitta luo uraa tyttärelleen niin innokkaasti, ettei hän huomaa, että tämä ei saa elää lasten elämää, kuten nauttia erilaisista herkuista ja loma-aikojen hauskanpidosta. Tämä ilmenee esimerkiksi Kamillan kommenteista: *”Suklaasta ja maidosta tulee limaa kurkkuun ja se on uhka äänelle.”* (Kamilla, 22) ja *”Kaikilla muilla on hiihtoloma, ja minun pitää harjoitella aamusta iltaan kilpailua varten.”* (Kamilla, 45). Kamilla ei itse ole niin innoissaan aikaa vievästä harrastuksestaan ja kuuluisuudestaan, mikä ilmenee edellisen esimerkisin sanasta *pitää*, joka viittaa siihen, että häntä velvoitetaan ja pakotetaan. Nelli kiteyttää kirjan lopussa Kamillan ahdistavan tilanteen: *”Ajattele, että Kamilla ei ole yhtään tykännyt olla kuuluisa.”* (Kamilla, 103). Kaikki siis viittaa siihen, että Kamillan harrastuksen takana ovat äidin asettamat toiveet ja vaatimukset.

Birgitta-äiti suojelee tyttärtään kaikelta, mikä voisi vaarantaa sen, että tyttö ei osallistuisikaan kilpailuihin. Hän piilottaa Kamillan asumaan vanhan luokkakaverinsa Rauhan luokse, koska epäilee, että joku haluaa sabotoida Kamillan kilpailua. Hän ei myöskään ota Kamillaa mukaan Tukholmaan, koska se on Birgitan mielestä liian hermostuttava paikka laulukilpailuun valmistautuvalle lapselle. Isä Pasi-Pekka kuitenkin epäilee ja kysyy: *”Birgitta, oletko aivan varma tästä ratkaisusta?”* (Kamilla, 13). Birgitta luottaa Rauhaan siksi, että Rauha ihailee Birgittaa ja tämän perhettä. Birgitta kutsuu Rauhaa myös höpsöksi, jonka luota Kamillaa ei osattaisi etsiä. Birgitta voi siis viedä tyttärensä lähes tuntemattomankin luokse (hän ja Rauha eivät ole tavanneet sitten kouluaikojen), kunhan kilpailu onnistuu. Birgitta on myös opettanut tyttärelleen kaiken, mikä voisi vaarantaa kilpailuun osallistumisen. Tämä ilmenee kun Kamilla pohdiskelee: *”Eikai tämä huone ole pölyinen? Kyllä, pöydällä on pölykerros, ja äiti on sanonut, että pölyn hengittäminen haittaa laulamista.”* (Kamilla, 25–26).

Äidin päätätimenä ei ole tyttären hyvinvointi vaan kilpailu ja siinä menestyminen. Hän käyttäytyy kuin valmentaja, esimerkiksi hän ei halua tytärtään vaan mieluummin korjaa hänen ryhtiään ja sanoo: *”Kamilla, pääsi on takakenossa. – Niskasi lyhenee tuossa asennossa eikä ääni pääse kulkemaan vapaasti. Ja muista, että hartiat eivät saa nousta hengittäessä.”* (Kamilla 19). Birgitta vaatii tytärtään harjoittelemaan päivittäin, myös loma-aikoina, mihin viittasin aikaisemmin esimerkissä.

Birgitta ymmärtää kuitenkin tehneensä väärin, kun hän näkee Kamillan esiintymässä yhdessä Riston, Nellin ja Kamillan pahimman kilpakumppanin Veronikan kanssa. Lapset päätyvät esiintymään yhdessä, koska Kamilla ei ehdi esiintymään omaan vuoroonsa sieppauksen takia. Risto ja Nelli pelastavat Kamillan pinteestä ja he pyytävät lupaa esittää ryhmäesityksen. Kolmikko pyytää myös Veronikan lavalle ja he muodostavat yhtyeen Neljä pampulaa. Birgitta toteaa: *”Kamilla näyttää pitkästä ajasta iloiselta.”* (Kamilla, 92). Näin ollen hän antaa lapsensa elää ”tavallista elämää”, mikä ilmenee Nellin kommentista: *”Ja kiva, kun hänen äitinsä ja isänsä suostuivat siihen, että Kamilla elää tavallista elämää.”* (Kamilla 103).

Perhe Puumalainen kuvaa ironisesti nykypäivän perhetyyppejä, jossa vanhemmat toteuttavat omia kunnianhimojaan lastensa kautta ja pönkittävät samalla omaa itsetuntoaan. Tällaisissa perheissä vanhemmat pohjustavat lapsensa uraa esimerkiksi panostamalla urheiluun tai taideharrastukseen kysymättä lapsen mielipidettä asiasta. Keltikangas-Järvinen (1995, 173) esittää teoksessaan *Itsetunto*, että usein on niin, että kun lapsi menestyy, vanhemmat näkevät menestyksen olevan heidän ansiotaan ja he kokevat ylpeyttä ja näin ollen heidän itsetuntonsa kohenee. Yhtälailla lapsen epäonnistuttua vanhemmat saattavat ottaa asian hyvin raskaasti ja heidän itsetuntonsa laskee. Tämä johtuu Keltikangas-Järvisen mukaan siitä, että vanhemmat samaistuvat niin vahvasti lapsensa elämään. Hänen mukaansa se ei ole haitaksi lapselle, jollei siitä koidu suorituspaineita. (Keltikangas-Järvinen 1995, 173.)

Keltikangas-Järvinen (1995, 173) varoittaa kuitenkin, että vanhemmat voivat mennä itsetuntonsa pönkittämisessä niin pitkälle, että heidän koko itsetuntonsa lepää lapsensa suoritusten ja menestymisen varassa. Tällaisessa tilanteessa vanhemmat siirtyvät elämään lapsensa elämää. Kun vanhempi käyttää lastaan itsetunnon pönkittäjänä, kuuluu siihen aina suoriutumista vaatimus: *”lapsi on rakastettu niin kauan kuin hän menestyksellään pönkittää vanhemman itsetuntoa”*. (Keltikangas-Järvinen 1995, 173.)

Perhe Puumalaisessa Keltikangas-Järvisen visio toteutuu jopa kärjistetyksi. Tällä ratkaisulla Sinikka ja Tiina Nopola haluavat todennäköisesti jälleen tavoittaa kaksi eri lukijaryhmää: lapset ja aikuiset. Erityisesti aikuiset lukijat voivat peilata omaa suhtautumistaan lapseensa ja siihen, mitä he vaativat lapseltaan.

Kirjasarjaan on valittu tietoisesti erilaisia perheitä kuvaamaan perheiden moninaisuutta. Perheitä esitellään huumorin kautta, jolloin vakava aihe hymyilyttää narkästymisen ohella. Koko ajan vedotaan sekä aikuis että lapsi lukijaan. Erilaisten perheiden kautta halutaan tuoda esille se, että tyypillisin perhemuoto eli ydinperhe ei ole lapsen ainoa oikea perhemuoto, jossa hän voi olla onnellinen. Tästä esimerkkinä mm. Riston ja Nellin perheet. Kuten edellä olen esittänyt, myös ydinperheillä on omat haasteensa yhtä lailla kuin muillakin perheillä. Erilaisten perheiden kautta halutaan viestittää sitä, että tärkeintä ei ole perheen muoto vaan se, miten perhe toimii yhdessä ja kuinka lapsia tuetaan perheessä.

Kirjasarjan erilaiset perheet herättävät lukijakunnassa, niin lapsissa kuin aikuisissakin, monenlaisia ajatuksia. Erilaiset perheet opettavat lapsille erilaisuutta ja suvaitsevaisuutta ja aikuiset lukijat pystyvät kirjojen kautta työstämään omia ajatusmaailmojaan ja ennakkoletuksiaan erilaisista perheistä, jolloin myös aikuisten näkemykset avartuvat ja suvaitsevaisuus lisääntyy.

7.5 Tilanteinen perhe

Riston ja Rauhan ympärille muotoutuu kirjasarjassa myös laajempi perhe, jota kutsun tässä tilanteiseksi perheeksi. Tilanteinen perhe syntyy tilanteessa, mutta se ei ole todellisuudessa fyysinen tai biologinen perhe, eli jäsenet eivät esimerkiksi asu kaikki saman katon alla, eivätkä muodosta sukulaissuhdetta keskenään. Tilanteisen perheen jäsenillä voi todellisuudessa olla myös varsinainen perhe. Ulospäin tilanteinen perhe näyttää tavalliselta perheeltä, esimerkiksi tilanteinen perhe voi viettää yhdessä aikaa rannalla kuin mikä tahansa muukin perhe, mutta perhe koostuu silti esimerkiksi ystäväistä tai naapureista.

Kirjasarjan tilanteinen perhe koostuu Risto ja Rauha Rappääjästä, Nelli Perhosesta sekä Lennart Lindbergistä. He ovat naapureita keskenään. Mielenkiintoista on se, että tästä perheestä muodostuu perinteisen ydinperheen kaltainen. Ydinperheessä on edustettuna ”äiti”

Rauha, ”isä” Lennart, ”lapset” Risto ja Nelli. Nelikon muodostama tilanteinen perhe on huvittavan samannäköinen kuin ”oikea ydinperhe”.

Sarjan toisessa kirjassa *Makkara* (s.21) esiintyy pienempi tilanteinen ydinperhe, johon kuuluvat Rauha, Risto ja Lennart. He matkustavat yhdessä Budapestiin. Tämä sama tilanteinen perhe esiintyy uudestaan kirjan lopussa, jossa Lennart tulee Rauhaa ja Ristoa vastaan lentokentälle kukkakimpun kanssa. Nelli liitetään tilanteiseen perheeseen mukaan sarjan kolmannessa kirjassa *Nuudelipäässä*, jossa tilanteinen perhe esiintyy ensimmäisen kerran kokonaisuudessaan. Sen jälkeen tilanteinen perhe esiintyy jokaisessa sarjan kirjassa.

Erityisen usein tilanteinen perhe esiintyy kirjojen kuvituksissa. Esimerkiksi *Nuudelipäässä* (s. 49) Rauha, Risto ja Nelli viettävät yhteistä koti-iltaa kuin tavallinen perhe. Samoin *Nuudelipäässä* (s. 52) Lennart, Risto ja Nelli juovat keittiössä kaakaota kuin tavallinen perhe. Kummatkin piirroskuvat esittävät idyllistä perhettä viettämässä aikaa yhdessä. Ensimmäinen esimerkki (s. 49) kuvaa enemmän nykypäivää, koska siinä tekniset laitteet määrittävän perheen toimintaa. Kuvassa Rauhan silmät ovat nautiintuneet televisioon, mutta Risto ja Nelli leikkivät Alpo-kissan kanssa. Miettisen ja Rotkirchin (2012, 106) mukaan television katselu ja tietokoneet vievät suuren osan lasten ja aikuisten ajankäytöstä. Väestöliiton tutkimuksessa ilmeni, että osa perheistä mieltää television katselun yhteiseksi ajaksi ja toiset eivät (Miettinen & Rotkirch 2012, 117). Kirjan toinen esimerkki, jossa Lennart ja lapset juovat kaakaota (s.52), kuvaa enemmän ihannetta perheen yhteisestä ajasta. Kuvassa tilanteinen perhe viettää aikaa ruokapöydän ääressä ilman minkäänlaisia häiriötekijöitä.

Kirjat *Pakastaja*, *Tötterö*, *Kone*, *Kamilla* ja *Finni* loppuvat tilanteisen perheen yhteiseen hetkeen, jossa he viettävät aikaa yhdessä. Jälleen kuvitukset ovat tärkeässä asemassa. *Pakastajassa* nelikko on ensin katsomassa yhdessä Elvi-tädin teatteriesitystä. Sen jälkeen he vilkuttavat yhdessä Elville hyvästit juna-asemalla. *Tötterössä* nelikko jakaa viimeisen jäätelötötterön yhdessä ja *Koneessa* he viettävät kesäpäivää yhdessä rannalla. *Finnissä* nelikko leipoo yhdessä pullaa. Kaikissa kuvissa he näyttävät iloisilta ja onnellisilta.

Tötterössä tilanteinen perhe lähtee etsimään viimeistä keksijäätelötötteröä yhdessä. Höljäkän asemalla (48) Rauhaa ja Lennartia luullaan Riston ja Nellin vanhemmiksi. Kertomuksen myötä nelikko päättyy teatterilavalle esittämään yhdessä pupuperhettä (69), jossa he jälleen toimivat tilanteisena perheenä.

Kirjassa *Isä* tilanteiseen perheeseen liitetään mukaan myös Elvi-täti, joka muuttaa perheen tilanteisesta ydinperheestä tilanteiseksi suurperheeksi. Elvin liittäminen mukaan ”perheeseen” ilmenee Rauhan sanoessa Elville (63): ”*Palkintona on kylpyläloma koko perheelle: minulle, sinulle, Ristolle, Nellille ja Lennulle* (joka on todellisuudessa Lennart) – *mehän olemme kaikki kuin suurta perhettä.*” Saman kirjan lopussa on kuva, jossa viisikko syö köyhiä ritareita iloisen näköisinä parvekkeella.

Kirjan Kaksoisolento lopussa Rauha voittaa arvasta suuren rahasumman. Hän päättää käyttää rahat tilanteisen perheen yhteiseen lomamatkaan Montenegroon, jossa he voivat tutustua paremmin Riston ja Rauhan sukulaisiin Mirabella ja Franz Poposkiin. Rauhan ele käyttää rahat yhteiseen matkaan viittaa tilanteisen perheen merkitykseen Rauhan elämässä. Yhtälailla hän olisi voinut lähteä matkalle vain Riston kanssa, mutta hän koki myös Lennartin ja Nellin tärkeiksi.

Tilanteinen perhe näyttää kirjasarjassa olevan aina korostetun onnellinen. Tällä korostetaan sitä, että perheitä on monenlaisia ja että riittää, kun lasten ja aikuisten välillä on aitoa lämpöä ja välittämistä.

8 Luotettavuus

Tuomen ja Sarajärven (2009, 132) mukaan tutkimuksen luotettavuus ja tutkijan tekemät eettiset ratkaisut matkaavat rinnakkain. Olen tutkimuksessani pyrkinyt noudattamaan hyviä tieteellisiä käytäntöjä, jotka Suomen Akatemia on määritellyt Tutkimuseettisessä neuvottelukunnassa. Tutkijan tulee noudattaa tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja eli olla rehellinen, huolellinen, avoin ja tarkkaavainen tehdessään tutkimusta, mm. tallentaessaan tuloksia, esittäessään niitä ja arvioidessaan tutkimusta. Tutkijan tulee käyttää tiedon hankinnassa, tutkimuksessa ja arvioinnissa tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä menetelmiä ja toteuttaa tutkimuksen kaikki vaiheet tieteellisen tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. Toisten tutkijoiden työtä tulee arvostaa ja ottaa huomioon asianmukaisella tavalla, esimerkiksi tulee olla tarkkana lainatessaan tai viitatessaan toisen tutkimukseen tai artikkeliin. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6; ks. myös Tuomi ja Sarajärvi 2009, 132–133.)

Eskolan ja Suorannan (1999, 211) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa arviointi pelkistyy kysymykseksi tutkimusprosessin luotettavuudesta. Luotettavuuden arviointiin ei kuitenkaan ole yksiselitteistä ohjetta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140). Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on avoin subjektiviteetti ja tutkijan tunnistaminen keskeisenä työvälineenä tutkimuksessaan. Näin ollen kvalitatiivisessa tutkimuksessa varsinainen luotettavuuden kriteeri on tutkija itse ja tästä syystä luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. (Eskola & Suoranta 1999, 211–212.)

Tutkijan tulee aina olla puolueeton tutkimuskohdettaan kohtaan. Esimerkiksi omassa tutkimuksessani minun tulee tutkijana tiedostaa, vaikuttavatko analyysiini oma sukupuoli, ikä, uskonto, poliittinen asenne, kansalaisuus, virka-asema tms. Usein myönnetään, että edellä mainitut asiat vaikuttavat aina jollakin tavalla tutkijan toimintaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136.) Tutkimukseni luotettavuuteen vaikuttaa heikentävästi se, että analyysihin vaikuttavat väkisin omat näkemykseni asiasta, jotka muodostuvat tietämättäni kulttuurin, kansallisuuden ja iän kautta. Lisäksi käymäni lastentarhanopettajakoulutus vaikuttaa varmasti jollakin tasolla näkemyksiini. Luotettavuutta lisää kuitenkin se, että olen aina perustellut näkemykseni esimerkkeihin tukeutuen ja lainannut niitä. Lukija voi itse näin olen päättää, pitääkö analyysi paikkaansa.

Toisaalta luetettavuuttani vahvistaa tutkimuksen teoriaosa, jossa on määritelty tutkimuksen osalta oleellisia käsitteitä, kuten perhe ja lastenkirjallisuus. Peilaan analyyseni näin ollen aikaisempiin tutkimuksiin sekä moniin eri tutkijoihin. Lisäksi olen peilannut tulkintojani yhteiskunnan kasvatustieteellisiin ja kasvatustieteelliseen kirjallisuuteen.

Aineisto on kaunokirjallinen teos eli valmiiksi tehty, joten minulla ei ole ollut mitään mahdollisuutta vaikuttaa aineiston syntyyn, mikä lisää luotettavuutta. En tunne myöskään sarjan kirjoittaneita Sinikka ja Tiina Nopolaa, joiden kanssa käyty keskustelut voisivat vaikuttaa tulosten syntyyn. Tulosten syntyyn voivat kuitenkin vaikuttaa aikaisemmat käsitykseni ja tietoni Risto Räppääjän -lastenkirjasarjasta, mutta olen kiinnittänyt siihen huomiota ja pyrkinyt tiedostamaan ne. Kirjasarjan lisäksi on tehty erilaisia esityksiä (televisio, teatterit ja elokuvat), joiden näkeminen voisi vaikuttaa tulkintaani, mutta en ole nähnyt kyseisestä aiheesta tehtyjä esityksiä. Olen jättänyt myös tietoisesti katsomatta kyseisestä sarjasta tehdyt televisio-ohjelmat ja elokuvat, koska ne olisivat voineet vaikuttaa analyysiini, jolloin se ei olisi enää ollut vain kirjojen pohjalta tehtyä analyysiä.

Tutkimus on tehty tiiviillä aikataululla, joulukuusta 2013 kesän 2014 alkuun. Tiiviissä aikataulussa luotettavuutta lisää se, että aihe on ollut jatkuvasti esillä ja tutkielmaa on työstetty tasaiseen tahtiin yhtäjaksoisesti.

9 Pohdintaa

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella Risto Rappääjä -lastenkirjasarjaa perheen näkökulmasta. Tutkin, minkälaisia perheitä kirjasarjasta löytyy ja miten perheitä kuvataan. Lisäksi tutkimukseni yhtenä tavoitteena on tutkimustuloksiini perustuen ehdottaa, kuinka ammattikasvattajat voivat hyödyntää esi- ja alkuopetuksessa kyseistä kirjasarjaa käsitellessään perheiden moninaisuutta. Palaan siihen myöhemmin tässä luvussa.

Kirjasarja on monipuolinen ja laaja tutkimusaineisto. Olin positiivisesti yllättynyt erilaisten perheiden lukumäärästä ja siitä, kuinka paljon kirjoissa käsiteltiin perheisiin liittyviä asioita, kuten vanhempien työntekoa, perheen rakennetta, kasvatuskeskusteluja ja lapsen näkökulmaa perheeseen. Ydinperhe on kirjasarjan yleisin perhemuoto, mikä ei toisaalta ole yllätys, mutta mukana on myös harvinaisempi perhemalli eli Rappääjien laajennettu perhe, jonka ympärille koko kirjasarja rakentuu. Yllättävää on, että Rappääjien perhekombinaatiolle ei ole suomen kielessä nimikettä. Siksi lainasin termin *laajennettu perhe* englannin kielestä *extended family*, koska se kuvasi parhaiten Rappääjien perhettä.

Laajennettu perhe Rappääjä ja ydinperhe Perhonen nousevat tutkimuksen tärkeimmiksi perheiksi. Nämä kaksi perhettä ovat hyvin erilaisia keskenään ja kummallakin on omat haasteensa. Kyseisten perheiden kautta kritisoidaan yhteiskuntaa ja stereotypistä perhekäsitystä. Teoksissa heitetään perhestereotypiat pääläelleen, koska kaikkien oletama ydinperhe ei olekaan enää se ainoa ja paras vaihtoehto lapselle. Monelle vieraampi laajennettu perhe, johon Rauha ja Risto kuuluvat, on tässä kirjasarjassa läsnä oleva, turvallinen ja lasta kuunteleva perhe, kun taas ydinperheen vanhemmat omistautuivat työlleen. Ydinperheessä elävä Nelli jää usein yksin kotiin, jolloin hän kokee olonsa yksinäiseksi. Nelli myös kokee, että vanhemmat eivät kuuntele häntä.. Hän joutuu sopeutumaan vanhempiensa työaikoihin ja heidän idealistisiin pyrkimyksiinsä, kuten esimerkiksi ”Kukkaro kiinni kuukaudeksi”-ohjelmaan. Risto Rappääjä sen sijaan viettää tasapainoista elämää laajennetussa perheessä Rauha-tätinsä kanssa. Hän ei ole yksin ja häntä kuunnellaan.

Kaksoisyleisölle, lapsille ja aikuisille, osoitettu kirjasarja käsittelee monia perheille tyypillisiä iloja, suruja ja haasteita. Ne herättävät lukijan pohtimaan ja peilaamaan kertomusta omaan elämäänsä. Lukija pystyy samaistumaan moniin tilanteisiin ja astumaan toisen ase-

maan. Sitä kautta lukija oppii hyväksymään erilaisuutta ja laajentamaan näkemystään siitä, mikä on ”normaalia”.

Ydinperheiden ja laajennetun perheen lisäksi kirjasarjassa kuvataan myös yksinhuoltajaperhettä ja synnyinperhettä, tosin nämä perhemuodot ovat sivuroolissa. Kirjasarjasta on jätetty monia perhetyyppejä myös pois, esimerkiksi avioeroperheet, uusperheet ja sateenkaariperheet. Lastenkirjoissa jätetään perheiden taustat auki, jolloin esimerkiksi pienet lapset voivat helpommin löytää samaistumisen kohteita. Esimerkiksi perhe Himbergin kohdalla sekä lapsilukija, jonka isä on kuollut että lapsilukija, jonka isä ja äiti ovat eronneet pystyvät samaistumaan yksinhuoltajaperheen lapseen Anteroon, koska hän asuu äitinsä kanssa kahdestaan. Risto Räppääjä -kirjasarjassa ei ole tarpeellista kuvata kaikkia perheitä, koska kirjat ovat fiktiota eikä niiden tarkoitus ole käsitellä kattavasti kaikkia mahdollisia perhemalleja.

Sateenkaariperheet ovat vielä suhteellisen uusi ilmiö yhteiskunnassa, eikä niitä vielä juuriakaan ole lastenkirjoissa. Todennäköisesti syynä ovat vielä asenteet sateenkaariperheitä kohtaan. Olisi kuitenkin tärkeää, että lapset oppisivat ymmärtämään myös tätä uutta perhemuotoa, jotta yhteiskunnastamme tulisi suvaitsevaisempi. Mervi Juusola haastatteli Iltasanomissa (28.10.2013) sanataideopettaja Minttu Tervaharjua, jonka mukaan lastenkirjoissa paheksuttuja aiheita ovat perinteisesti olleet muun muassa perhearvoista poikkeaminen. Näkemykseni mukaan sateenkaariperheet poikkeavat monen mielestä liikaa perinteisestä perheestä, mutta avioeroja ja uusperheitä suvaitaan jo ja niistä kirjoitetaan myös lastenkirjoissa.

Monen nykypäivän perheen haaste, vanhempien liiallinen työnteko, on yksi Risto Räppääjä -lastenkirjasarjan toistuva perheeseen liittyvä aihe. Erityisesti Riston äidin tutkijan työtä ulkomailla ja Nellin vanhempien työtä tv-kokkeina käsitellään monessa kirjassa. Vanhempien työntekoa kuvataan lasten näkökulmasta. Aihe on hyvin ajankohtainen, koska monet vanhemmat yrittävät tasapainoilla perhe-elämän ja aikaa vievän työn välillä. Kirjojen kautta lapset pystyvät samaistumaan Nellin ja Riston tunteisiin, vaikkakin tilanteet ovat kirjoissa välillä esitetty kärjistettyinä ja humoristisina. Huumorin tehtävänä on tehdä aiheesta helpommin lähestyttävä.

Paljon työtä tekevä aikuinen lukija herää mahdollisesti kirjojen kautta pohtimaan omaa tilannettaan ja mahdollisesti arvottaa omaa perhe-elämäänsä uudelleen. Monelle lapselle työelämä saattaa näyttäytyä uudella tavalla kirjojen kautta. Otollisinta tässä olisi se, että lukuhetkellä vanhempi ja lapsi keskustelisivat aiheesta ja jakaisivat näin ollen ajatuksiaan myös oman perheen tilanteesta.

Risto Räppääjä -kirjasarjaa voidaan hyödyntää esi- ja alkuopetuksessa lukemattomilla tavoilla, kun käsitellään erilaisia perheitä – vain mielikuvitus on rajana. Eri työskentelytapojen valintaan vaikuttavat kasvattajan käsitykset ja näkemykset hyvästä kasvatuksesta (Rättyä 2013). Esittelen seuraavaksi toteutustapoja erilaisten esimerkkien kautta. Kasvattajalla tarkoitan tässä yhteydessä luokanopettajaa, lastentarhanopettajaa tai lastenhoitajaa eli esi- ja alkuopetuksessa lasten parissa työskenteleviä aikuisia. Ryhmissä/luokissa saattaa olla myös avustajia, mutta he harvoin vetävät lapsille opetustuokiota.

Kirjasarjaa voidaan lukea kahdella eri tavalla: aikuinen lukee lapsille tai lapset lukevat itse. Esiopetuksessa pääsääntöisesti toteutetaan vain ensimmäistä tapaa, koska lasten lukutaito ei riitä vielä kyseisen kirjasarjan lukemiseen. Alkuopetuksessa, varsinkin ensimmäisellä luokalla, olisi vielä parempi, että aikuinen lukee kyseistä kirjasarjaa, jotta lapsi pystyy seuraamaan ja pääsee paremmin mukaan kertomukseen. Sarjassa tapahtuu paljon ja mitä paremmin lapsi pystyy seuraamaan kertomusta, sitä paremmin hän pystyy osallistumaan keskusteluun ja peilaamaan kuulemaansa omiin kokemuksiinsa.

Ennen kirjan lukemisen aloittamista keskustellaan lasten kanssa tulevasta lukukokemuksesta, aktivoidaan lasten odotukset ja herätetään mielenkiinto luettavaa kirjaa kohtaan (Suojala 2006, 182). Aikuinen voi virittää alkukeskustelua kirjan kannen ja nimen perusteella. Esimerkiksi kirjan *Isä* kohdalla voidaan arvailla melko johdattelevan nimen perusteella, mitä se voisi tarkoittaa. Lisäksi voidaan pohtia kuka on kirjan päähenkilö kannen perusteella ja kuka mahtaa olla hahmo Riston takana. Keskustelu voi viritä myös lasten kokemuksista, jolloin lapset kertovat kokemuksiaan siitä, kun he ovat saaneet itse ”uuden” isän eli esimerkiksi äiti on mennyt uusiin naimisiin. Näitä lapsia on nykyään lähes jokaisessa lapsiryhmässä. Lisäksi samassa keskustelussa voidaan pohtia kannen kuvaa, miltä Risto näyttää ja miltä hänestä tuntuu. Tätä kautta päästään keskustelemaan ennen lukemisen aloitusta siitä, miltä tuntuu kun perheeseen tulee uusi jäsen, oli se sitten uusi jäsen –

uusi isä, äiti tai sisarus. Pienempien kanssa voidaan mukaan ottaa myös lemmikit, jotka koetaan usein perheenjäseniksi.

Aikuinen voi selata myös kirjan kuvia yhdessä lasten kanssa. Lapset arvailevat, mitä kertomuksessa voisi tapahtua. Kuvien kautta aavistellaan henkilöhahmojen tunnetiloja ja pohditaan, miksi hahmot tuntevat kyseisiä tunteita. Esimerkiksi *Finnissä, 93* voidaan pohtia miksi Nelli ja Risto ovat iloisia tai kirjassa *Nuudelipää, 23*, miksi Nelli on surullinen. Aikuinen johdattelee keskustelua Riston ja Nellin perheisiin liittyvin kysymyksin.

Alkuopetuksessa, kun lapset ovat oppineet lukemaan, voidaan lukemisessa hyödyntää parilukemista, lukupiiriä ja ääneen lukemista. Lapsille annetaan erilaisia kysymyksiä keskustelun virittämiseksi, esimerkiksi miksi Ristolla ei ole isää tai miksi Risto asuu Rauha-tädin kanssa tai miltä sinusta tuntuisi asua tätisi kanssa ilman vanhempia. Keskenään keskustellessaan lapset pääsevät harjoittelemaan keskustelutaitoja sekä opettelevat esittämään omia näkemyksiään, mielipiteitään ja perusteluitaan (Suojala 2006, 177–178; Linna 1999, 78).

Keskustelua tulee käydä lukukokemuksen aikana, eikä sitä saa jättää kirjan loppuun. Elämyksellisyys on lasten, varsinkin pienempien lasten, lukukokemuksessa tärkeää. Kun aikuinen lukee lapsille ääneen, tulee hänen antaa lapsille mahdollisuus kommentoida, kysyä ja pohtia ääneen. (Korkeamäki 2011, 46–47.) Aikuinen voi johdatella lapsia keskusteluun kesken lukemisen erilaisin apukysymyksin, esimerkiksi aikuinen voi kysellä minkälaisia perheitä lapset löytävät kertomuksesta ja minkälaisia ajatuksia lapsilla on erilaisista perheistä. Lasten vastausten kautta aikuinen tekee lisäkysymyksiä.

Aikuinen voi myös keskeyttää lukemisen ja pohtia yhdessä lasten kanssa mitä seuraavaksi voisi tapahtua, esimerkiksi *Kaksoisolennossa, 11*, jossa Risto kokee olonsa yksinäiseksi ja päättää lähteä äitinsä luokse. Lapset keksivät erilaisia vaihtoehtoja ja samalla keskustellaan siitä, miksi Risto haluaa lähteä äidin luokse eikä jäädä enää Rauhan luokse asumaan. Samalla aikuinen pääsee tarkastelemaan lasten luetun ymmärtämistä. Pohdintojen jälkeen kirjan kohtaus luetaan ja mietitään, miksi Risto päätti tehdä niin kuin teki.

Lukemisen jälkeen voidaan myös pohtia vaihtoehtoisia tapahtumia kirjan tapahtumille, joissa on mukana erilaisia perheitä. Esimerkiksi *Kamillassa, 56* kannattaa miettiä, mitä jos

Nellin vanhemmat olisivatkin olleet kotona? Miltä se olisi tuntunut Nellistä? Miltähän Nellistä tuntuu, kun vanhemmat ovat aina töissä?

Lukemisen jälkeen keskustelua voidaan laajentaa koskemaan myös kirjan ulkopuolisia perheitä, esimerkiksi lasten omia perheitä. Ryhmässä pohditaan yhdessä, minkälaisia perhemuotoja ryhmästä löytyy ja lapset saavat itse kertoa kokemuksiaan ja ajatuksiaan perheestään.

Kirjoittamista voidaan hyödyntää alkuopetusikäisten lasten kanssa, jolloin lapset jo kirjoittavat itse. Esiopetusikäisiä sadutetaan. Lapset voivat esimerkiksi kirjoittaa tai saduttaa vaihtoehdoisen lopun kirjalle *Isälle*. Lapset voivat kirjoittaa esimerkiksi siitä, miten tarina olisi jatkunut, jos Lennart Lindberg olisi paljastunutkin isähahmon valeasustaan.

Lapset voivat kirjoittaa ja saduttaa myös niitä tapahtumia, joita kirjassa ei kerrota, esimerkiksi *Kullervossa* lapset voivat kertoa, mitä Riston, Nellin ja Kullervon Kauhavan matkalla tapahtuu, kun Risto kohtaa äitinsä pitkän ajan jälkeen. Lapset voivat myös kirjoittaa tai saduttaa omasta perheestään ja kertoa, keitä siihen kuuluu ja mitä he puuhaavat yhdessä. Lisäksi lapset voivat myös kirjoittaa tai saduttaa kirjojen kuvista joko ennen tai jälkeen kirjan lukemisen, esimerkiksi *Finnin*, 93 pullanleivontahetkestä.

Draaman keinot ovat lähes loputtomat kirjan käsittelyssä, joten esittelen vain murto-osan mahdollisuuksista. Draaman keinoja voidaan hyödyntää lukukokemuksen lomassa ja sen jälkeen. Esimerkiksi kirjasta luettu kohta voidaan näytellä lasten kanssa, jolloin lapsi pääsee kokeilemaan esimerkiksi Riston asemaa, miltä tuntuu, kun äiti ei ole koskaan paikalla tai lapsi pääsee kokeilemaan miltä tuntuu, kun kaikki kysyvät, miksi asut tätisi kanssa. Lasten kanssa käydään kirjan rooleja läpi.

Lasten kanssa voidaan tehdä myös kirjan kuvien tai kohtauksien kautta ”still-kuvia”. Still-kuvilla tarkoitetaan pysäytettyä hetkeä jostakin tilanteesta. Esimerkiksi still-kuva voidaan tehdä *Nuudelipään*, 23 kuvasta, jossa Nelli istuu yksin ikkunalaudalla ja katselee kun ulkona Risto ja Rauha vievät mattoa tuulettumaan. Tehtävään valitut lapset asettuvat asemiin ja esimerkiksi Nelliä esittävä lapsi kertoo, mitä Nelli ajattelee tai joku muu lapsi tulee ”Nellin” taakse kertomaan, mitä ”Nelli” ajattelee kyseisellä hetkellä.

Metodia ”kuumatuoli” voidaan hyödyntää siten, että aikuinen ilmoittaa roolimerkin, esimerkiksi rumpukapulat, joiden kautta ymmärretään, että lapsi jolla on rumpukapulat esittää Ristoa. Ristoa esittävä hahmo istuu tuolille ja lapset saavat kysellä ”Ristolta” perheeseen liittyviä asioita, kuten esimerkiksi, miltä sinusta tuntuu, kun äitisi on koko ajan ulkomailla tai miltä sinusta tuntuu asua Rauha-tädin kanssa. Samoin voidaan tehdä muiden hahmojen kanssa, esimerkiksi Nellin, Nellin vanhempien, Riston äidin tai Rauhan kohdalla.

Nukketeatteri on myös oiva tapa käsitellä erilaisia perheitä. Lapset valitsevat kirjoista kohtauksen, jota he haluavat esittää. Lapset voivat esimerkiksi esittää *Villikoneesta*, 33–38 kohtauksen, jossa Rauha ja Risto käyvät taistelua tietokoneen johdosta, kuin äiti ja poika. Lapset voivat esittää nukketeatterin kautta tai itsenään myös vaihtoehtoisia kohtauksia, esimerkiksi samoja, joita he kirjoittivat tai saduttivat tai he voivat keksiä ne ko. tilanteessa. Lapset voivat esittää esimerkiksi *Kamillasta* kohtauksen siitä, mitä Kamillan vanhemmat ajattelisivat, jos Kamilla ei olisikaan löytynyt ja päässyt kilpailuun ollenkaan.

Lapset voivat myös kirjoittaa Ristolle tai jollekin muulle hahmolle kirjeen tai kortin ja kysyä mieltä askarruttavia kysymyksiä Ristolta tai Nelliltä, esimerkiksi miltä Ristosta tuntui kun Lennart oli hänen isähahmonsa tai miltä Nellistä tuntuu olla yksin kotona, kun vanhemmat ovat töissä. Lapset voivat piirtää tai maalata kirjoissa esiintyvien perheiden ”perhepotretteja” tai omia perhekuvia. Lapset voivat myös askarrella kolmiulotteisia perhekuvia.

Käsittelytapoja on siis todella tuhansia. Oman tutkimuksensa saisi siitä, miten esi- ja alkuopetusikäiset lapset kokevat Risto Räppääjä -kirjasarjassa esiintyvät perheet. Tutkimuksessa voisi hyödyntää yllä mainitsemiani kirjan käsittelytekniikoita. Samalla voisi havainnoida sitä, mitä lapsille tulee perheistä päällimmäisenä mieleen ja miten he yhdistävät perheitä omaan ja muiden läheisten perheisiin.

”Risto Räppääjä saa isän” -kirjasta saisi helposti myös oman tutkimuksensa. Siinä on upeaa kuvausta erilaisista isähahmoista ja iseihin kohdistuvista stereotyyppioista, joihin pystyisi uppoutumaan kokonaisen tutkimuksen verran. Lisäksi tutkimuksessa pystyisi vielä syvällisemmin pohtimaan isyyttä ja sen merkitystä lapsen elämässä – miksi isähahmo koetaan niin tärkeäksi Riston elämässä?

Täysin oman tutkimuksen perheiden ulkopuolelta saisi myös Rauhan ja Lennartin suhdekiemuroista, joihin pystyy porautumaan melko syvälle. Näiden kahden hahmon välille on rakennettu omaperäinen suhde, jossa kumpikaan ei saa otettua askelta eteenpäin ja edistää suhdetta seuraavaan vaiheeseen. Kaikissa kirjoissa Rauhan ja Lennartin suhde on kuin jännitysnäytelmä – joko nyt tapahtuu jotain vai nyt. Tutkimuksessa voisi pohtia syitä sille, miksi kumpikaan ei saa tehtyä elettäkään vaikka samaan aikaan kumpikin kuitenkin toivoo, että jotain tapahtuisi. Se on osa kirjasarjan hauskuutta, mutta samalla traaginen kahden aikuisen välinen ongelma. Tämän humoristisen parin kautta päästäisiin käsittelemään aikuisten parisuhdetta.

Lähteet

Alasuutari, M. (2004). *Kuka lasta kasvattaa?* Helsinki: Gaudeamus.

Aukia P. & Manninen, K. (1999). *Uusi suurperhe*. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Appleyard, J. A. (1990). *Becoming a reader. The experience of fiction from childhood to adulthood*. New York: Cambridge University Press.

Bowlby, J. (1991). *Attachment and loss. Volume 2. Separation: anxiety and anger*. London: Penguin Books.

Broberg, M. (2010). *Uusperheen voimavarat ja lasten hyvinvointi*. Helsinki: Väestötutkimuksenlaitoksen julkaisusarja D25.

Castrén, A-M. (2009a). *Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe*. Helsinki: Gaudeamus.

Castrén, A-M. (2009b). Mahtuuko ero perheeseen? Perheen hajoaminen ja uusperhe perheenä. Teoksessa R. Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. (ss. 106–127). Tampere: Gaudeamus.

Cross, J. (2011). *Humor in contemporary junior literature*. New York: Routledge.

EOPS. (2010). Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. (Printattu 16.1.2014)
http://www.opi.fi/download/131115_Esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf

Eskola, J. & Suoranta, J. (1999). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.

Forsberg, H. (2003). Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa*. (ss. 7–15). Helsinki: Gaudeamus.

Gerris, J. (1994). Perhearvot vanhempien silmin: perhe-elämän ja lastenkasvatuksen arvo-perustaiset mallit. Teoksessa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. (ss. 144–162). Porvoo: WSOY.

Grünthal, S. & Pentikäinen, J. (2006). Taiteen kieli. Teoksessa S. Grünthal & J. Pentikäinen (toim.) Kulmakivi. *Luokanopettajan äidinkieli ja kirjallisuus*. (ss. 167–169). Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Haataja, A. (2009). Kuka on yksinhuoltaja? Yksinhuoltajien määrä ja profiili eri aineistojen valossa. Teoksessa K. Forssén, A. Haataja & M. Hakovirta (toim.) *Yksinhuoltajuus Suomessa*. (ss. 46–62). Helsinki: Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009.

Heikkilä-Halttunen, P. (2000). *Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940–1950-luvulla*. Helsinki: SKS.

Heikkilä-Halttunen, P. (2003). Patikkamatka maalta kaupunkiin. Teoksessa L. Huhtala, K. Grün, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. (ss. 216–232). Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Heikkilä-Halttunen, P. (2010). *Minttu, Jason ja Peikonhäntä. Lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista*. Helsinki: BTJ Finland Oy.

Heikkilä-Halttunen, P. (2013). Lasten ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. Teoksessa M. Hallila, Y. Hosiaislouma, S. Karkulehto, L. Kirstinä & J. Ojajärvi (toim.) *Suomen nykykirjallisuus I lajeja ja poetiikkaa*. (ss. 247–269). Helsinki: SKS.

Hellström, M. (2010). *Sata sanaa kasvatuksesta*. Juva: PS-kustannus.

Hosiaislouma, Y. (2003). *Kirjallisuuden sanakirja*. Juva: WSOY.

Huhtala, L. (2003). Kasvun aika. Teoksessa L. Huhtala, K. Grün, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. (ss. 38–46). Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Härkönen, M. (2001). Perheiden salatut elämät. Teoksessa T. Korolainen (toim.) *Kirjaseikkailu. Lasten ja nuortenkirjallisuuden opas*. (ss. 253–260). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Ihalainen, M. (2003). Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. Teoksessa L. Huhtala, K. Grönn, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. (ss. 12–19). Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Jallinoja, R. (1985). *Johdatus perhesosiologiaan*. Porvoo: WSOY.

Jallinoja, R. (2000). *Perheen aika*. Helsinki: Otava.

Jokinen, K. & Saaristo K. (2006). *Suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Karjalainen, M. (2001). Realistinen lastenkirjan lapsikuva. Teoksessa M. Suojala ja M. Karjalainen (toim.) *Avaa lastenkirja: johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön*. (ss. 56–84). Helsinki: Lasten Keskus.

Karling, Ojanen, Sivén, Vihunen & Vilén. (2008). *Lapsen aika*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Karlsson, L. (2005). *Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin*. Jyväskylä: PS Kustannus.

Karuvuori, A. (2010). Yksi vai kaksi kotia? (Luettu 10.5.2014)

<http://www.hs.fi/omaelama/artikkeli/Yksi+vai++kaksi+kotia/1135259541943>

Katajavuori, R. (2008). Äiti tule, luetaan Ristoa. Teoksessa T. Sarlin (toim.) *Uudelleen luettua*. (ss. 40–54). Helsinki: Kirjapaja.

Keltikangas-Järvinen, L. (1995). *Hyvä itsetunto*. Juva: WSOY.

Keltikangas-Järvinen, L. (2010). *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot*. Helsinki: WSOY.

Kiefer, B.Z. (2010). *Charlotte Huck's children's literature*. (10. painos.) New York: McGraw-Hill.

Kivilaakso, S. (2003). Aaltojen salat – Anni Swanin satusymbolismia. Teoksessa L. Huhtala, K. Grunn, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. (ss. 59–62). Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Korkeamäki, R-L. (2011). Kieli ja vuorovaikutus oppimisympäristöissä. Teoksessa M. Nurmilaakso & A-L. Välimäki (toim.) *Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa*. (ss. 42–52). Helsinki: Unigrafia Oy – Yliopistopaino.

Kramer, L., Noorman, S. & Brockman R. (1999). Representations of sibling relationships in young children's literature. *Early childhood research quarterly* 14, No 4.

Lahden kaupungin perheneuvola. (2010). (Luettu 14.5.2014).

<http://supli.fi/uusperhe-lapsen-nakokulma-2/>

Laitinen, M. (2009). Ajan tabut. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.) *Tabujen kahleet*. (ss. 5–15) Tampere: Vastapaino.

Lastenkirjainstituutti. (2014). (Luettu 18.1.2014).

<http://www.lastenkirjainstituutti.fi/toiminta/>

Laulajainen, L. (2009). *Sanan taika. Esseitä ja artikkeleita*. Helsinki: Books on Demand.

Lehtonen, M. (2003). Puoli vuosisataa lastenkirjailijana – Zacharias Topelius. Teoksessa L. Huhtala, K. Grunn, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. (ss. 20–31). Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Liikanen, P. (1978). Lapsi, kirja ja kehitystehtävät. Teoksessa T. Ikonen, S. Marttila & K. Vaijärvi (toim.). *Lue lapselle*. (ss. 68–76). Helsinki: Weilin+Göös.

- Linna, H. (1999). Lukuonni. *Kirjallisuuden opetus ala-asteella*. Porvoo: WSOY.
- Lukens, R. J. (2007). *A critical handbook of children's literature*. Boston: Pearson A & B.
- Manninen, K. (1978). Suomenkielisen nuorisokirjallisuuden vaihteita. Teoksessa T. Ikonen, S. Marttila & K. Vaijärvi (toim.) *Lue lapselle*. (ss. 87–96). Helsinki: Weilin+Göös.
- Marin, M. (1994). Perhe ja moraalit: vuosisata perhekeskustelua. Teoksessa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. (ss. 10–23). Porvoo: WSOY.
- Mattila, K-P. (2011). *Lapsen vahvistava kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- McGillis, R. (2009). Humor and the body in children's literature. Teoksessa M. O. Grenby & A. Immel (toim.) *The Cambridge companion to children's literature*. (ss. 258–271). New York: Cambridge University Press.
- Miettinen, A. & Rotkirch, A. (2012). *Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos Katsauksia E 42/2012.
- Niemi, J. (2013). Postmodernia lastenkirjallisuutta? Näkökulmia Risto ja Rauha Rappääjän maailmaan. *Onnimanni-lehti*. (ss. 12–17).
- Neimala, K. (2001). Isä pani lomalla parastaan. Teoksessa T. Korolainen (toim.) *Kirjaseikkailu. Lasten ja nuortenkirjallisuuden opas*. (ss. 106–117). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Nikolajeva, M. (1996). *Introduction to the theory of children's literature*. Tallinn: Tallinn Pedagogical University.
- Nätkin, R. (2003). Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa*. (ss. 16–38). Helsinki: Gaudeamus.

Ojanen, S. (1980a). Miten päiväkodissa tarjotaan satuja. Tutkimus päiväkodin opettajien suhtautumisesta satujen esittämiseen lapsille. Teoksessa S. Ojanen, I. Lappalainen & M. Kurenniemi (toim.) *Sadun avara maailma. Sadut varhaiskasvatuksen tukena.* (ss.119–132). Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Ojanen, S. (1980b). Mitä sadut merkitsevät lapselle. Teoksessa S. Ojanen, I. Lappalainen & M. Kurenniemi (toim.) *Sadun avara maailma. Sadut varhaiskasvatuksen tukena.* (ss.11–43). Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.

POPS. (2004). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. (Printattu 16.1.2014)
http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf

Reynolds, K. (2009). Changing families in children's literature. Teoksessa M. O. Grenby & A. Immel (toim.) *The Cambridge companion to children's literature.* (ss. 193–208). New York: Cambridge University Press.

Ritala-Koskinen, A. (2003). (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa.* (ss. 121–139). Helsinki: Gaudeamus.

Ritala-Koskinen, A. (2009). Kuinka uusperhe kesytetään?. Teoksessa R. Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä.* (ss. 128–145). Helsinki: Gaudeamus.

Robinson, K. & Díaz C. (2006). *Diversity and difference in early childhood education: issues for theory and practice.* Berkshire: Open University Press.

Ruokonen, I. & Rusanen, S. (2009). Esteettinen kasvattaja kulttuurisena kasvattajana. Teoksessa I. Ruokonen, S. Rusanen & A-L. Välimäki. (toim.). *Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Iloa, ihmettelyä ja tekemistä.* (ss. 10–15). Helsinki: Yliopistopaino Oy.

Rusanen, E. (2011). *Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys.* Porvoo: Finn Lectura.

Rättyä, K. (2005). *Suvi Kinosta seuraten. Näkökulmia Jukka Parkkisen trilogiaan.* Helsinki: Yliopistopaino.

- Rättyä, K. (2013). Lastenkirjallisuuden lajikysymyksiä. *Skidi-lehti 1*, (ss. 53–56).
- Rönkä, A. & Kinnunen U. (2009). Kun työstä tulee vieras perheessä. Teoksessa R. Jalilinoja (toim.) *Vieras perheessä*. (ss. 83–105). Helsinki: Gaudeamus.
- Santala, L. (2009). Miten vanhemmat järjestävät lapsen huollon ja asumisen eron jälkeen? Teoksessa K. Forssén, A. Haataja & M. Hakovirta (toim.) *Yksinhuoltajuus Suomessa*. (ss. 136–153). Helsinki: Väestötutkimuslaitoksen julkiasusarja D 50/2009.
- Sateenkaariperheet ry. (2014). (Luettu 20.1.2014).
<http://www.sateenkaariperheet.fi/index.php?item=68>
- SKC Homepage. (2014). (Luettu 12.4.2014).
<http://www.edu.pe.ca/southernkings/familyextended.htm>
- Suojala, M. (2001). Taidesatu elää ajassa ja ajattomana. Teoksessa M. Suojala & M. Karjalainen (toim.) *Avaa lastenkirja: johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön*. (ss. 30–55). Helsinki: Lasten Keskus.
- Suojala, M. (2006). Kirjojen lukijaksi koulussa. Teoksessa S. Grünthal & J. Pentikäinen (toim.) *Kulmakivi. Luokanopettajan äidinkieli ja kirjallisuus*. (ss. 170–189). Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Tieteen termipankki. (2014). (Luettu 12.4.2014).
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:realismi>
- Tilastokeskus. (2012). (Luettu 22.1.2014).
http://www.tilastokeskus.fi/til/perh/2012/02/perh_2012_02_2013-1122_tie_001_fi.html
- Tilastokeskus. (2013). (Luettu 23.1.2014).
http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/2013/uutinen_033_2013-09-23.html
- Tilastokeskus. (2014a). (Luettu 20.1.2014)
<http://www.stat.fi/meta/kas/perhe.html>

Tilastokeskus. (2014b). (Luettu 20.1.2014).

http://www.stat.fi/til/perh/2012/perh_2012_2013-05-24_tau_001_fi.html

Toivanen, T. (2010). *Kasvuun. Draamakasvatus 1–8-vuotiaille*. Helsinki: WSOYpro Oy.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

Uusitalo, H. (1991). *Tiede, tutkimus ja tutkielma*. Juva: WSOY.

Viitanen, K. (2000). *Isyydet lastenkirjoissa*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.

Väestöliitto. (2014a). (Luettu 21.1.2014).

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/perheiden_monimuotoisuus/uusperheet/

Väestöliitto. (2014b). (Luettu 22.1.2014).

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/perheiden_monimuotoisuus/adoptioerheet/

Väestöliitto. (2014c). (Luettu 14.5.2014).

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemat/elama_lapsiperheessa/

Väisänen, H. (2014). *Yksinhuoltajaperheet Suomessa*. Väestöliitto. (Luettu 21.1.2014)

http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja-jalinkkejä/tilastotietoa/perheet/yksinhuoltajaperheet_suomessa/

Wall, B. (1991). *The Narrator's Voice*. Basingstoke: Macmillan.

Yesilova, K. (2009). *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Aineisto:

Nopola, S. & Nolola T. (1997). *Hetki lyö, Risto Räppääjä*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (1998). *Risto Räppääjä ja kauhea makkara*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2000). *Risto Räppääjä ja Nuudelipää*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2001). *Risto Räppääjä ja pakastaja-Elvi*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2002). *Risto Räppääjä ja komea Kullervo*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2003). *Risto Räppääjä ja sitkeä finni*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2004). *Risto Räppääjä ja Hilpuri Tilli*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2006). *Risto Räppääjä ja villi kone*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2007). *Risto Räppääjä ja viimeinen tötterö*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2009). *Risto Räppääjä ja kuuluisa Kamilla*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2011). *Risto Räppääjä saa isän*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2012). *Risto Räppääjä ja nukkavieru Nelli*. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nolola T. (2013). *Risto Räppääjä ja kaksoisolento*. Helsinki: Tammi.

Liitteet

LIITE 1

Riston Räppääjä -kirjasarjan keskeisimmät henkilöhahmot

Esittelen lyhyesti kirjasarjan keskeisimmät henkilöhahmot, jotka esiintyvät useammassa kuin yhdessä kirjassa. Esittelyt ovat omaa tulkintaani hahmoista.

Risto Räppääjä

Risto Räppääjä on 10-vuotias poika ja kirjasarjan päähenkilö. Hän on luonteeltaan kiltti ja sopeutuvainen. Risto on myös herkkä, mutta haluaa monesti peitellä sitä ja esittää rohkeampaa kuin todellisuudessa onkaan.

Risto asuu tätinsä Rauhan kanssa kahdestaan. Risto harrastaa rummuttamista ja pitää uimisesta. Riston paras ystävä on samassa kerrostalossa asuva Nelli Perhonen.

Rauha Räppääjä

Rauha on keski-ikäinen nainen ja Riston täti sekä kummitäti. Rauha ja Risto asuvat yhdessä. Rauhalla ei ole puolisoa, mutta hän on ihastunut alakerrassa asuvaan Lennart Lindbergiin. Rauha tekee työkseen puhelinmyyntiä ja myy mitä erilaisimpia tuotteita, kuten esimerkiksi imureita ja kanamunankennosta tehtyjä retkimunakuppeja. Rauha on saanut myös ”Puhelinmyyjien yhdistyksen erikoismaininnan itse virkatuista nukkekodin matoista” *Nuudelipää, 40*.

Rauha on luonteeltaan ystävällinen, sinisilmäinen ja usein dramaattinen. Rauha on monessa asiassa hieman tyhmä, esimerkiksi hän ei tunnista lentokenttää vaan luulee sitä kauppahalliksi. Rauha välittää paljon siitä, mitä muut ajattelevat ja tästä syystä hän pyrkiikin olemaan mieliksi monille ja haluaa kuulua joukkoon.

Elvi Räppääjä

Elvi on Rauhan serkku ja häntä kutsutaan Elvi-tädiksi. Hän asuu yksin Kuponkikadulla. Elvin kerrotaan olevan leski. Elvi on topakka ja järjestelmällinen täti. Hän osaa kuitenkin olla ystävällinen ja mukava. Elvi viihtyy keittiössä ja pitää siivoamisesta sekä pussittamisesta, esimerkiksi silakoiden pussittamisesta pakkaseen.

Elvi tykkää puuttua muiden elämään ja järjestellä sitä, kuten esimerkiksi siivota Rauhan ja Riston kotia sekä Herra Lindbergin kotia. Elvi harrastaa näyttelemistä Täit irti päistä - yhdistyksen näytelmäkerhossa.

Lennart Lindberg

Lennart Lindberg, jota kutsutaan myös herra Lindbergiksi, on yksinasuva poikamies. Lennart on luonteeltaan hyväntahtoinen ja kiltti. Hän yrittää olla kaikille mieliksi, eikä tahtoisi pahoittaa kenenkään, varsinkaan Rauhan mieltä. Lennart joutuu helposti mukaan erilaisiin seikkailuihin, vasten tahtoaankin.

Ensimmäisissä kirjoissa hänellä on vielä mäyräkoira Vanessa, mutta koira kuolee vanhuuteen ensimmäisten kirjojen aikana. Lennart on jäänyt varhaiseläkkeelle. Hän asuu Rauhan ja Riston alakerrassa. Lennart on ihastunut Rauha Räppääjään, mutta ei saa asiaa kerrottua Rauhalle yhdessäkään sarjan kirjoista.

Nelli Perhonen

Nelli on Riston ikäinen tyttö, joka asuu samassa kerrostalossa Riston, Rauha ja Lennart Lindbergin kanssa. Nelli on luonteeltaan reipas ja iloinen. Hän uskaltaa hypätä seikkailuun ja onkin usein avuliaasti mukana Riston ja Rauhan kammelluksissa. Nellillä on myös herkkä puoli, jonka hän paljastaa ollessaan yksin kotona kissansa Alpon kanssa.

Risto on Nellin paras ja ainut ystävä. Nellin vanhemmat ovat tv-kokkeja ja viettävät paljon aikaa töissä, minkä takia Nelli viettää paljon aikaa yksin kotona.

LIITE 2

Teatteriesitykset:Risto Räppääjä ja Nuudelipää

Tampereen komediateatteri, Tampere 2013

Teatteri Eurooppa Neljä, Jyväskylä 2014

Risto Räppääjä ja Pakastaja Elvi

Helsingin kaupunginteatteri, Helsinki 2002

Ahaa teatteri, Tampere 2007

Joensuun kaupunginteatteri, Joensuu 2013

Risto Räppääjä ja Hilpuri Tilli

Hämeenlinnan Miniteatterin kesälava, Hämeenlinna 2013

Risto Räppääjä ja villi kone

Leppävirran kesäteatteri, Leppävirta 2013

Varkauden teatteri, Varkaus 2014

Helsingin kaupunginteatteri, Helsinki 2009

Kouvolan teatteri, Kouvola 2011

Risto Räppääjä ja nukkavieru Nelli

Savonlinnan teatteri, Savonlinna 2013

Turun Vartiovuoren kesäteatteri, Turku 2013

Risto Räppääjä ja Elvin paluu

Peacock-teatteri, Helsinki 2014.

Animaatiosarja:

Risto Räppääjä, Yleisradio (2000)

Elokuvat:

Risto Räppääjä (2008)

Risto Räppääjä ja polkupyörävaras (2010)

Risto Räppääjä ja viileä Venla (2012)

Risto Räppääjä ja liukas Lennart (2014)

Muut julkaisut:

Nopola, S. & Nopola, T. (2008). Risto Räppääjän kaverikirja. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nopola, T. (2008). Risto Räppääjä – Erittäin salainen, top secret. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nopola, T. (2008). Risto Räppääjän elokuvakirja. Helsinki: Tammi.

Nopola, S. & Nopola, T. (2010). RR niin kuin Risto Räppääjä. Helsinki: Tammi.